

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

SERAHSÎ'NİN ALIŞVERİŞ BAHİSLERİNDEKİ TERCİHLERİ

Sharif ABDUL BASED

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ

KONYA-2022



Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sharif ABDUL BASED		
	Numarası	18810601125		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Serahsi'nin Alishveriş Bahislerindeki Tercihleri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Sharif ABDUL BASED



ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sharif ABDUL BASED		
	Numarası	18810601125		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ		
Tezin Adı	Serahsî'nin Alışveriş Bahislerindeki Tercihleri			

“Serahsî'nin Alışveriş Bahislerindeki Tercihleri” isimli bu tez, bir giriş, iki bölüm, bir sonuç ve ek-1 olarak bir istatistikten oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun önemi, sınırları araştırmanın yöntemi ve kaynakları ile birlikte kısaca Serahsî'nin hayati ele alınmıştır.

Birinci bölümde Serahsî'nin el-Mebsût isimli eseri dikkate alınarak alışveriş bahislerindeki tercihleri ve tercihlerin gerekçeleri tespit edilmeye çalışılmış ve neticede derli toplu bir bilgi sunulmaya gayret edilmiştir. Bununla birlikte ihtiyaç görünen yerlerde de kısa değerlendirmeler yapılmıştır. İkinci bölümde ise ele alınan bahislerinde delil olarak kullanılan küllî kaideler tespit edilerek, hangi meselelerde kullanıldığına dair örnekler sunulmuştur.

Sonuç başlığı altında Serahsî'nin eserinin yazma metodu üzerinde durulmuştur. Son olarak EK-1'de “Serahsî'nin Tercih Ettiği Görüşlerinin İstatistiği” başlığı altında Serahsî'nin tercihleri ayrı ayrı başlıklar altında toplanarak bir şablon halinde sunulmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Serahsî, el-Mebsût, Alışveriş, Küllî Kaideler.



ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Sharif ABDUL BASED		
	Student Number	18810601125		
	Department	Basic İslamic Sciences/İslamic Law		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ		
Title of the Thesis/Dissertation	Serahsi's Preferences In Sales Contracts			

“Serahsi’s Preferences In Sales Contracts” consists of an introduction, two chapters, an evaluation and statistics. In the introduction part, the importance and limits of the subject and the method and sources of the research are stated. Also in this part; the life of Serahsi is briefly discussed.

In the first part, taking into account his work named Meksû- it was tried to determine the views and preferences of Serahsî in the subject of the fiqh of sale’s contract and was presented in a compact form. However, short evaluations were made where needed. In the second part, the maxims of Islamic law used as principle in the sale’s contracts were determined and examples were presented on which issues they were used.

In evaluation section, the writing method of Serahsi’s work are emphasized and mentioned the ideologies of the imams which Serahsî has adopted as well as the ones he didn’t. Lastly, in the statistics, Serahsi’s preferences were gathered under separate headings and an effort was made to present them as a template.

Keywords: Serahsî, Meksû, Sale’ Contract, Maxims of Islamic Law.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	v
ÖNSÖZ.....	vi

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	1
III. ARAŞTIRMANIN AMACI	2
IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2
V. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	2
VI. GÜNÜMÜZDE YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	4
VII. İMAM SERAHSÎ'NİN HAYATI.....	5
A. Adı ve Nesebi.....	5
B. Öğrenim Hayatı ve İlmi Kişiliği	6
C. Yaşadığı Dönem.....	7
D. Eserleri	7
E. Mezhep İçerisindeki Konumu	8

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTÂBÜ'L-BUYÛ'DA SERAHSÎ'NİN TERCİH ETTİĞİ GÖRÜŞLER

I. SATIM AKDİ.....	13
A. Şart Muhayyerliği	13
1. Alıcıyla Muhayyerlik Tanınan Kimsenin İhtilafı	13
2. Bedelin Şart Muhayyerliği olan Tarafın Mülkiyetine Girmesi.....	14
B. Şartlı Satışlar	16
1. Rehin Verilen Kölenin Satılması	16
2. Hiçbir Tarafın Yararına Olmayacak Şartlı Satışlar.....	17
3. Azad Etme Şartıyla Köle Satın Almak	18
4. Alışverişte Taraflar Arasında Çıkabilecek Anlaşmazlıklar	19
C. Satım Akdinde Ayıplar	21
1. Satın Aldığı Kölenin Zani Olduğunun Öğrenilmesi	21
2. Kısas Olarak Ölümü Hak Eden Bir Köle Satın Alması	22
3. Vekilin Ayıplı Cariyeyi Hâkim Kararı Olmaksızın Geri Alması	23

4. Hâkimin Ayıplı Malın İadesi Hususunda Yemin Ettirmesi	24
5. Satılan Malın, Satıcının Yaptıkları Nedeniyle Zarar Görmesi	25
6. Satış Bedelinin Mağşuş Para Olması Durumunda Teslim Almanın Hükmü ..	26
D. Güvene Dayalı Satışlar	27
1. Tevliyede Başka Birisinin Aynı Kişiden Daha Düşük Bir Fiyata Aldığını Öğrenmesi	28
2. Malın Alış Bedelinden Daha Fazla Fiyat Gösteren Bir Etiketle Satılması	28
E. Satım Akdinde Vekillik	29
1. Mutlak Olarak Vekillik Verilen Malın Başka Bir Yerde Satılması	29
F. Şüf'a (Önalım) Hakkı	31
1. Şüf'anın Meşrûiyeti Meselesi	31
2. Şüf'a Hakkını Kullanabilme Durumu	32
3. Alıcının Satın Aldığı Binayı Yıkıp, Yerine Daha İyisini Yapması Durumunda Şüf'a Hakkı Sahibinin Hakkı	33
4. Şüf'a Hakkı Sahibinin Şüf'a İsteminde Bulunup Parayı Ödemeden Ölmesi .	34
5. Büyük ve Küçük Nehrin Şer'î Ölçüsü	35
6. Arazinin Yarısının Fâsid Akitle Alınması Durumu	36
7. Ölüm Hastasının Sattığı Mala Oğlunun Şüf'a Hakkı Sahibi Olması	37
8. Bir Kişi Taşınmazını Değerinden Aza Oğluna Satarsa O Maldaki Şüf'a	37
9. Şüf'a Hakkı Sahibi Olan Çocuğun Babasının Şüf'a Hakkından Vazgeçmesi	38
II. SARF AKDİ	39
A. Ribada Peşinlik Meselesi	40
1. Ribâ Hadisinde "Elden Ele" (يَدًا بِيَدٍ) İfadesinin Anlamı	40
2. Altına Karşılık Satılan Gümüşün Karışık Olması	41
3. Sarf Bedeli ile Borcun Takası	43
4. Zimmette Sarf Akdi	44
5. Vatandaşın Devletten Alacağı Maaş ve Benzeri Bir Alacağı Satması	46
B. Bedelin Geçersiz Olması veya Değerindeki Değişiklik Durumu	46
1. Akdın Bir Kısmının Geçersiz Olması Durumunda Akdın Hükmü	46
2. Paranın Ödenmeden Kullanımdan Kalkması Durumunda Akdın Hükmü	47
3. Sarf Akdinde Paranın Değerindeki Değişiklik Durumu	49
4. Teslim Gerçekleştikten Sonra Satın Alınan Malın Kusurlu Çıkması Durumu	50
C. Ehliyeti Olmayan Kişinin Aldığı Borcun Hükmü	51
D. Definenin Hükmü	52
1. Darülharpde Fasit Sarf Akdi Yapmak	54

2. Dârülharpte Müslümanlar Arasında Faiz İşlemi.....	56
III. SELEM	57
A. Selemin Yapıldığı Alanlar	58
1. Etin Seleme Konu Olması.....	58
2. Menekşe, Civa, Kına ve Benzeri Şeylerle Macun Yapılan Yağlarda Selemin Yapmak	59
3. Herat Kumaşında Selemin Yapmak	59
B. Selemin Teslim Yeri	60
1. Taşınması Masraf ve Külfeti Gerektiren Malların Teslim Yerinin Belirlenmesi	60
2. Seleminde Evine Kadar Taşıma ve Teslim Etme	61
C. Seleminde İhtilaf	61
2. Malın Teslim Yeri Konusunda İhtilaf.....	62
3. Vade Konusunda Görüş Ayrılığı	63
D. İstisnâ' Akdi.....	64
IV. KISMET.....	65
A. Ortak Ürün Paylaştırması.....	66
1. Paylaştırıcının Ücreti.....	66
2. Ortaklardan Birinin Talebi Üzerine Taksim Yapılması.....	66
3. Ortak Kumaşın Paylaştırılması	67
B. Paylaşılan Malda Başka Birinin Hak Olması.....	68
1. Paylaşılan Malda Hak İddia Edilmesi.....	68
2. Paylaşılan Malın Yarısında Başkasının Hakkının Ortaya Çıkması Durumu..	70
3. İki Kişinin Ortak Olduğu Bir Evin Bir Odası Üzerinde Başka Birinin Hak İddia Etmesi	71
4. Mülkiyeti İki Kişiyeye Ait Olan Yolda Üçüncü Bir Kişinin Geçiş Hakkının Olması.....	73
C. Mükâtebin Ölümü Sırasında Atanan Vasînin Hükümü	74

İKİNCİ BÖLÜM

SERAHSÎ'NİN KİTÂBU'L-BUYÛ'DA YER VERDİĞİ KÜLLÎ KÂİDELER

I. KÜLLÎ KÂİDELERLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER	75
A. Külli Kaidenin Tanımı	75
B. Külli Kâidelerin Ortaya Çıkışı	75
C. Küllî Kâidelerin Önemi ve Şeri Hükümlere Delil Olması	76

D. <i>el-Mebsût</i> 'ta Bulunan Küllî Kâidelerin Sayısı	77
II. ALIŞVERİŞ BAHİSLERİNDE YER ALAN KÜLLİ KAİDELER.....	77
A. Satım Akdi	78
B. Selem Akdi	84
C. Sarf Akdi	92
D. Şüf'a Akdi.....	95
E. Taksim Akdi	103
SONUÇ.....	106
BİBLİYOGRAFYA.....	109
EK-1.....	115
SERAHSÎ'NİN TERCİH ETTİĞİ GÖRÜŞLERİN İSTATİSTİĞİ.....	115
I. SERAHSÎ'NİN HANEFİ FAKİHLERİYLE İTTİFAKI.....	115
II. SERAHSÎ'NİN HANEFİ FAKİHLERİYLE MUHALEFETİ.....	117

KISALTMALAR

b.	: bin, ibn
(DİA)	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: editör
ö.	: ölümü
s.	: sayfa
Thk. / thk.	: tahkik eden
Ty.	: tarih yok
vb.	: ve benzeri
v. dğr.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire
Yy.	: yer yok

ÖNSÖZ

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيد المرسلين سيدنا محمد صلى الله عليه وعلى آله وصحبه

الطيبين الطاهرين، أما بعد:

Fıkıh ilmi, toplumsal hayatın düzenlenmesinde önemli yeri olan bir disiplindir. Toplumsal hayatın oluşması, düzenlenmesi ve sürdürülmesinde vahiy ve insan davranışlarını buluşturmakta, Kuran ve sünnette bulunan şer'î hükümlerin hayatın her noktasında uygulanmasını sağlamaktadır. Bireyler arasındaki ilişkiyi inşa ettiği gibi, bireyle devlet ve devletler arasındaki ilişkileri de inşa eder. Bu misyonuyla fıkıh insanların maddi-manevi ihtiyaçlarını karşılar, toplumda huzur ve adaleti tesis ederek istikrarlı bir toplum düzeninin oluşmasını sağlar. Fıkıh ilmi zaman ve mekân mefhumlarını dikkate alması sebebiyle aynı zamanda dinamik bir yapıya sahip olan bir disiplindir. İçinde yaşanılan zamanın problemlerine Kuran ve Sünnet üzerinden çözümler üretir. Çözüm üreten bu yöntemin adı içtihadır. İctihad eden kişilere de müctehid denir. Sünnî mezheplerden gelen büyük müctehidlerin en önemlilerinden birisi de Şemsu'l-Eimme es-Serahsî'dir (ö. 483/1090).

İmam Serahsî'nin usul ve fûru' alanına yönelik pek çok eserinin içerisinde tanınmasında en çok payı olan kitabının *el-Mebsût* olduğu söyleyebiliriz. Telif ettiği bu eser Hanefî fûru' fikhî alanında büyük yankı uyandırmış ve çokça rağbet görmüştür. İmam Serahsî'nin döneminde fıkha yöneliş kısmen azalmıştır ve Serahsî bu sebeple mezkûr eseri ortaya koymuştur. *el-Mebsût* adlı bu eserde Hanefî mezhebinin imamlarının görüşlerini delilleriyle birlikte zikrettikten sonra kendi mezhebinin görüşlerini ispatlamak için yeri geldikçe diğer mezhep imamlarının görüş ve delillerine de yer vermiştir. Bu sebeple *el-Mebsût* adlı eser mukâyeseli fıkıh alanındaki en önemli eserlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmamızda önemli Hanefî fıkıh alimlerinden Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eserinin satım akdi bölümünde Hanefî mezhebinin kurucu imamları olan İmam Ebû Hanife (ö. 159/767), İmam Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed (ö. 189/805) ile ittifak ve ihtilaf ettiği meseleleri tespit etmeye çalıştık. Hanefî fikhının önemli

isimleri olan bu imamlara karşı “İhtilaf” ve “İttifak” kelimelerini kullanmakta temkinli davrandık. Burada “ihtilaf” kelimesiyle kastımız, İmam Serahsî'nin hangi imamın görüşünü benimseyip benimsemediği, diğer bir ifadeyle tercih edip etmediğidir. Çalışmamızda bu üç imam dışındaki imamların görüşlerine yer verilirken “Bazıları” olarak ifade ettik. “Bazıları” ifadesiyle İmam Ebû Hanife, İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed dışındaki kalan Hanefi mezhebi imamlarından birkaçı olduğu kastedilmiştir, ancak ismen belirtilmemiştir. Çalışmamızda *el-Mebsût*'ta “Bazıları” şeklinde ifade edilen imamların kimler olduğunu tespit etmeye çalıştık. İmam Serahsî'nin Hanefi mezhebindeki önemli konumu sebebiyle bu kelimelerin kullanımına itinayla yaklaştık.

Çalışmamızda, İmam Serahsî'nin kitabında ele aldığı meseleleri nasıl incelediğini, bu meselelere, görüş ve delillere yönelik yaklaşımının nasıl olduğunu, ihtilafli olan meseleleri ele alırken nasıl bir yol izlediğini sistemli bir şekilde göstermeye çalıştık. İmam Serahsî'nin alışveriş bahislerinde hangi imamın görüşünü benimseyip hangi imamın görüşünü benimsemediğini özet bir şekilde aktararak fıkıh ilmine katkı sağlamayı amaçladık.

Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi, kaynakları, konunun sınırlandırılması ve bu konuya ilişkin günümüzde yapılan çalışmalarla birlikte kısaca İmam Serahsî'nin hayatı hakkındaki bilgilere yer verilmiştir.

Birinci bölümde alışveriş bağlamında olan Buyû', Selem, Sarf, Şüf'a ve Kısmet kısımlarına yer verilmiştir. Serahsî, kitabının bu kısımlarında konuları farklı yönleriyle ele almıştır. Bu çalışmada sadece Serahsî'nin tercihlerinin yer aldığı konuları incelemeye çalıştık. Bu bölümde *el-Mebsût* kitabının yalnızca alışveriş bahisleri incelenerek İmam Serahsî'nin bu meselelerdeki tercihleri, içtihatları ve varsa bunların gerekçeleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ele alınan kısımlarda delil olarak kullanılan küllî kaideler tespit edilerek, hangi meselelerde kullanıldığına dair örnekler sunulmuştur. Küllî kâidelerin bir kısmı kitapta lafzen tespit edilirken bir kısmı ise mana olarak belirlenerek lafzı farklı kaynaklar üzerinden belirlenmeye çalışılmıştır. *el-Mebsût* kitabının alışveriş bahislerinde kaç tane küllî kaidenin kullanıldığı sayı olarak tespit edilmiştir.

“Sonuç” başlığı altında Serahsî’nin Hanefî mezhebi içerisindeki konumu ve eserinin yazma metodu üzerinde durulmuştur. Son olarak EK-1’de yer verdiğimiz “Serahsî’nin Tercih Ettiği Görüşlerin İstatistiği” başlığı altında Serahsî’nin tercihleri ve içtihatları ayrı ayrı başlıklar altında toplanarak bir şablon halinde sunulmaya gayret edilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkma sürecinde, konunun belirlenmesi, şekillenmesi ve düzenlenmesi aşamalarında her açıdan beni yönlendiren, kıymetli vakitlerini ayırarak bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren ve katkı sağlayan danışman hocam sayın Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ’ye teşekkürü bir borç bilirim. Tez yazma sürecimde Türkçe yazım kuralları ve denetimi konusundaki destekleri için Hayrunnisa ÜNLÜ ve AbdulGhafar Hanafi’ye, tez yazım süresi boyunca teşvik ve fedakarlıklarıyla bana destek olan kıymetli aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Sharif ABDUL BASED

Konya-2022

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmamız, İslâm Hukuku açısından klasik temel eserler alanında meşhur olan Ebû Bekr Şems'ül-eimme es-Serahsî'nin (ö. 483/1090) *el-Mebsût* adlı eseri bağlamında ve alışveriş fihkî özelinde Serahsî'nin tercihlerinin belirlenmesi ve incelenmesi konusunda olacaktır. Söz konusu eserin kapsamlı olması nedeniyle ve araştırmanın da çerçevesini tayin etmek için konu yalnızca alışveriş fihkî ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmamızda Şems'ül-eimme es-Serahsî'nin alışveriş fihkî bağlamında olan Buyû', Selem, Sarf, Şüf'a ve Kısmet bölümlerinde benimsediği ve benimsemediği görüşleri, bu görüşlerde Hanefî mezhebinin önde gelen üç imamlarından hangisi ile ittifak ve ihtilaf ettiği (varsa) delilleri ile ortaya konulmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda *el-Mebsût*'un Kitâbu'l-Buyû' kısmında yer alan küllî kaideler de tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunlarla beraber girişte, Serahsî'nin hayatı, talebeleri, eserleri, Hanefî mezhebindeki yeri ve etkileri gibi konulara kısaca yer verilecektir.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Hicri V. asırda yaşayan ve Hanefî mezhebinde önemli bir yere sahip olan Serahsî'nin, *el-Mebsût* adlı hacimli eseri içerik ve üslûp açısından klasik şerh literatüründen farklı bir eser olmasıyla birlikte İslamî ilimler açısından da zengin bir bilgi birikimi sunmaktadır. Bu çalışmada Şems'ül-eimme es-Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eserinde ve alışveriş fihkî özelindeki fikhî anlayışı, Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yusuf'un ve İmam Muhammed'in görüşleriyle birlikte ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece İslâm Hukuku alanına önemli katkıları olan Serahsî'nin tercihlerini derli toplu olarak bir arada sunmaya çalışılacak ve bunu yaparken de Serahsî'nin Hanefî mezhebi içerisindeki konumu da daha iyi bir şekilde netleştirmeye gayret edilecektir.

III. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı, Şems'ül-eimme es-Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eserinde alışveriş fikhî özelindeki fikhî anlayışı, tercihleri, üç mezhep imamı ile ittifak ve ihtilaf ettiği yerleri ve tercih ettiği görüşün delillerini derli toplu bir şekilde sunmak ve bununla birlikte Serahsî'nin Hanefi mezhebi içerisindeki yerini tespit etmeye çalışmaktır. Serahsî, tarihi süreç içerisinde Hanefi mezhebinin önde gelen âlimlerinden biri olarak bilinmesine rağmen, fikhî görüşlerinde/tercihlerinde bu mezhebin kurucu imamlarının görüşlerine muhalif olup olmadığının tespiti ve alışveriş bahislerinde yer alan Hanefi fikhıyla ilgili genel kuralların tespit edilmesi bu çalışmanın ana gayesidir.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

İlk olarak konumuzla alakalı yazıldığını tespit ettiğimiz kitap, tez, makale gibi literatürün taraması yapılmıştır. Bundan sonra çalışmamızda takip edilecek metod belirlenmiş ve bu metod doğrultusunda konular sistemli olarak ele alınmıştır. Serahsî'nin alışveriş fikhındaki görüşleri tespit edilirken *el-Mebsût*, orijinal metni ile birlikte ele alınmıştır. Orijinal metni tespit etmek için bu kitabın ana kaynağı olan İmam Muhammed'in *Kitâbu'l-Asl* ve Hâkim eş-Şehîd'in (ö. 334/945) *el-Kâfi* adlı eserlerindeki konuları dipnot olarak belirtilmiştir. Ayrıca konu ile ilgili çalışmalar detaylı bir şekilde ele alınmış ve daha sonra konunun yazılmasına geçilmiştir. Kitabın ele alınan kısmında yer alan küllî kaideler tespit edilerek örneklerle birlikte zikredilmiştir.

Kurân ve hadislerden delil getirilirken asıl metniyle beraber tercümesi verilmiştir. Kullanılan hadis, temel hadis kitaplarından teyit edilerek dipnot ve bibliyografya kısımlarında belirtilmiştir.

V. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Bu çalışmamızda İmam Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eseri kaynaklarımızın başında gelmektedir. Biz bu eserin 1993 tarihli, Dâru'l-Mârife Beyrut basımı dikkate alınmıştır.

Serahsî'nin hayatı ve ilmî kişiliği incelenirken; İbn Fazlullah Ömerî'nin (ö. 749/1349) *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr*'ı, Abdulkâdir Kureşî'nin (ö. 775/1373) *el-Cevâhirü'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*'si, Abdulhay Leknevî'nin (ö. 1303/1886) *el-Fevâidu'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*'si gibi Arapça eserlere, Yusuf Ziya Kavakçı'nın, *Karahanlılar Devrinde İslâm Hukukçuları* ve Ahmet Özel'in *Hanefî Fıkıh Âlimleri* gibi Türkçe eserlere, bunun yanında konu ile alakalı olan *DİA* maddelerine başvurulmuştur.

Serahsî'nin âlimler derecelendirmesindeki konumu incelenirken; Ali Çelebi Kınalızâde'nin (ö. 979/1572) *Tabakâtu'l-Hanefiyye*'si ve Mahmûd b. Süleyman Kefevî'nin (ö. 990/1582) *Ketâibü A'lamî'l-Ahyâr min Fukahâ-i Mezhebi'n-Nu'mânî'l-Muhtâr* gibi Arapça eserlerden, Ömer Nasuhi Bilmen'in (ö. 1391/1971) *Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, Yunus Apaydın'ın *İslam Hukuk Usulü*, Abdullah Kahraman'ın *Fıkıh Usûlü* gibi Türkçe eserlerden istifade edilmiş, yine konu ile alakalı *DİA* maddelerine başvurulmuştur.

Füru'a dair görüş ve hükümlerin değerlendirilmesinde ise; Şeybânî'nin (ö. 189/805) *el-Asl*, Kâsânî'nin (ö. 587/1191) *Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi'i-Şerâi'*ine, Merğînanî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye Şerhu Bidâyetü'l-Mübtedi*'sine, Burhâneddin el-Buhârî'nin (ö. 616/1219) *el-Muhîtü'l-Burhânî fî'l-fıkhi'n-Nu'mânî*, Mevsilî'nin (ö. 683/1284) *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr*'ına, Bedreddin Aynî'nin (ö. 855/1451) *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, Halebî'nin (ö. 956/1549) *Mecmau'l-Enhur fî şerhi Mülteka'l-Ebhur* ve İbn Abidîn'in (ö. 1252/1836) *Reddü'l-Muhtâr* gibi eserlerine başvurulmuştur.

Küllî kaidelerin değerlendirilmesinde ise; Tâcu'd-Dîn es-Subkî'nin (ö. 771/1370), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895)'nın, *Mecelle-i ahkâm-i adliye*, Âlu Burnu'nun *Mevsû'atu'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*, Zuhaylî'nin *el-Kavâ'idü'l-Fıkhiyye ve Tadbikâtuhâ fî'l-Mezâhibi'l-Erba'a* gibi eserlerine başvurulmuştur.

Çalışmamızda ayrıca Münibah Joulha'nın *İbadetler Bağlamında Serahsî'nin Hanefî Mezhebindeki Tercihleri ve Gerekçeleri* isimli yüksek lisans tezinden usul ve

yöntem açısından faydalanılmıştır. Bununla birlikte konumuzla doğrudan ilgili olmasa da *el-Mebsut* üzerine yazılan diğer yüksek lisans tezlerinden de yararlanılmıştır.

VI. GÜNÜMÜZDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

İmam Serahsî ve eseri *el-Mebsût* üzerine telif edildiği günden bugüne kadar pek çok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğu fıkıh alanına yönelik yapılmış olsa da hadis ve tefsir alanlarında da bu konu üzerine çalışmalar bulunmaktadır.

BASYUNİ, Cevde Abdu'l-Ğanî, *el-Kavâi'du'l-Fıkhiyye fî Kitâbi'l-Mebsût li'l-İmâmi's-Serahsî vemâ Teharrece 'Aleyhâ mine'l-Furûi' Cem'an ve Dirâseten*, Doktora Tezi, el-Ezher Üniversitesi, Şerî'a İslâmiye Fakültesi, Kahire 2010. Bu çalışmada İmam Serahsî *el-Mebsût* adlı eserinde yer alan küllî kâideleri detaylı bir şekilde tespit etmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda benzer kaidelerle birlikte ana kaynakları da bulmaya çalışılmıştır.

MAKBUL, Haram Makbûl et-Tayyib, *el-İhtiyârâtu'l-Fıkhiyye li'l-İmâmi's-Serahsî fî'l-mu'âmelâti'l-mâliyye min hilâl-i kitâbihî el-Mebsût: Dirâsetun Mukârenetun*, Yüksek Lisans Tezi, Ümme Dirman el-İslamiye Üniversitesi, Şerî'a ve'l-Kânûn Fakültesi, Sudan 2012. Bu çalışmada alışveriş bağlamında İmam Serahsî'nin tercih ettiği bazı konular üzerine çalışılmıştır. Aynı zamanda diğer mezheplerin görüşleriyle mukâyese edilip yazarın kendi tercihinin yer verilmiştir.

BAYDER, Osman, *Mezhebin Kurucu İmamına Muhalefetin İmkân ve Sınırı (Hanefî Mezhebi Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Kayseri 2015. Bu çalışmada tarihi süreç içerisinde Hanefî mezhebinin nasıl ilerlediği ve fakihler arasında kurucu imama yönelik yaşanan görüş ayrılıkları ve bu görüş ayrılıklarının nasıl ele alınması gerektiği ele alınmıştır.

GURBANOV, Anar, *Serahsî'nin el-Mebsût'unda Usûl ve Fürû Kaideleri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018. Bu

çalışmada İmam Serahsî'nin hayatı ve *el-Mebsût* adlı eserinde bulunan kaideler ve kaidelerin sayısı tespit edilmiştir.

JOULHA, Munibah, *İbadetler Bağlamında Serahsî'nin Hanefî Mezhebindeki Tercihleri ve Gerekçeleri*, yüksek lisans tezi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Konya 2021. Bu çalışmada İmam Serahsî'nin hayatı ve ibâdet kısmında İmam Serahsî'nin tercih ettiği görüşleri üzerine çalışmıştır.

VII. İMAM SERAHSÎ'NİN HAYATI

Bu çalışma, Hanefî mezhebinin önemli alimlerinden olan İmam Serahsî'nin *el-Mebsût* aslı kitabı üzerinedir. Bu sebeple çalışmanın ana konusuna geçmeden önce İmam Serahsî'nin hayatı, ilmî kişiliği, yaşadığı dönem, eserleri ve Hanefî mezhebi içerisindeki konumu hakkında kısaca bilgi verilecektir.

A. Adı ve Nesebi

Tam adı Ebû Bekir Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmet Ebî Sehl es-Serahsî'dir (483/1090).¹ Hanefî mezhebinin önemli fakihlerinden ve alimlerinden biri olan Serahsî Karahanlılar (225-609/ 840-1042) devlet alimlerinden birisidir.² Şemsü'l-Eimme, yani *İmamların Güneşi* lakabı ile meşhurdur.³ Hangi yıl doğduğu hususunda pek fazla bilgi bulunmamanın yanı sıra son dönem tabakat kitaplarında 400/1009 yılında doğduğu belirtilmektedir.⁴ Nisbesinden de anlaşıldığı gibi, Merv ile Meşhed arasında yer alan kadim bir Horasan şehri olan Serahs şehri civarında dünyaya gelmiştir.⁵ Bu kasaba günümüzde Türkmenistan-İran sınırı üzerinde bulunmaktadır.⁶

¹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-i İslamiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, 1/456.

² Hamîdullah, "Serahsî", *DİA*, 36/544-547; Kavakçı, Yusuf Ziya, *Karahanlılar Devrinde İslâm Hukukçuları*, s. 56.

³ Ömerî, İbn Fazlu'llah, *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr*, 6/80; Kureşî, Abdulkâdir, *el-Cevâhirü'l-Mudiyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye*, 2/28; Leknevî, Abdulhay, *el-Fevâidu'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*, s. 158.

⁴ Leknevî, *Şerhu'l-Hidâye*, 1/37; Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 41.

⁵ Leknevî, *el-Fevâidu'l-Behiyye*, s. 158; Bilmen, *Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, 1/456; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 41.

⁶ Hamîdullah, Muhammed, "Serahsî", *DİA*, 36/544-547.

İmam Serahsî'nin vefat tarihi bazı eserlerde 490/1097, 500/1106 yıllarının sonu olarak geçmesinin yanı sıra, yaygın kanaate göre 483/1090-91 tarihinde Feragan'da vefat etmiştir.⁷

B. Öğrenim Hayatı ve İlmî Kişiliği

İmam Serahsî babası ile çıktığı Bağdat gezisi sonrası Buhara'da ders veren büyük İslam alimi Şemsu'l-Eimme Abdulaziz el-Halvânî'nin (ö. 452/1060) ders halkasına katılmış ve uzun yıllar boyunca burada ders görmüştür Şemsu'l-Eimme Abdulaziz el-Havânî'nin yanı sıra Şeyhu'l-İslam Ebû'l-Hasan Ali es-Suğdî (ö. 461/1068) ve Abu Hafs Ömer b. Mansur el-Bezzaz (ö.?) gibi alimlerin ilmî birikimlerinden de istifade etmiştir.⁸ Buradaki ilim tahsili süresince çalışkanlığı ve zekasıyla ön plana çıkmış, öyle ki hocasının lakabı olan “Şemsu'l-Eimme” kendisine verilmiştir.⁹

İyi derecede Arapça ve Farsça bilen İmam Serahsî eserlerini Arapça olarak yazmıştır. Bazı fikhî meselelere açıklık getirmek için Arapça terimlerin Farsça karşılıklarını da vermiştir. Fıkhın yanı sıra Matematik alanda iyi olduğu bilinen İmam Serahsî şiirle de ilgilenmiştir.¹⁰

Muhammed Hamidullah'a (ö. 1422/2002) göre Serahsî'nin fikhî silsilesi şu şekildedir; Abdülaziz el-Halvanî, Ebû Ali en-Neseî (ö. 424/1032) İmam Muhammed b. Fazl el-Buharî (ö. 379/931), Abdullah b. Muhammed b. Ya'kub es-Sebezmûnî (ö. 340/952), Ebû Hafs el-Kebîr (ö. 264/878), Ebû Abdullah b. Ebû Hafs el-Kebîr (ö. 217/832), Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805), Ebû Hanîfe (ö. 150/767).¹¹

Dönemindeki pek çok önemli alimin İmam Serahsî'den ders aldığı bilinmektedir. Ondan ders aldığı bilinen bazı alimler şunlardır; İmam Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim el-Hasirî (ö. 500/1107), Buhara'yı birçok seneler idare etmiş

⁷ Hamîdullah, “Serahsî”, *DİA*, 36/544-547.

⁸ Leknevî, *el-Fevâidu'l-Behiyye*, s. 158.

⁹ Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 6/80; Hamîdullah, “Serahsî'nin Devletler Umumî Hukukundaki Hissesi”, *Serahsi Armağanı*, 16; Schacht, “Notes on Sarakhsi's Life and Works”, *Serahsi Armağanı*, s. 1.

¹⁰ Schacht, “Notes on Sarakhsi's Life and Works”, *Serahsi Armağanı*, s. 2-3; Hamîdullah, “Serahsî'nin Devletler Umumî Hukukundaki Hissesi”, *Serahsi Armağanı*, s. 24.

¹¹ Hamîdullah, “Serahsî”, *DİA*, 36/544-547.

âlim bir sülale olan Benû Maze veya Âl-i Burhan'ın kurucusu Burhanu'l-Eimme Abdülaziz b. Ömer b. Maze Merğinanî'nin (ö. 536/1141) anne tarafından büyük babası Ebû Hafs Ömer b. Habib (ö.?), Kadîhan'ın (ö. 592/1196) büyük babası Mahmud b. Abdülaziz el-Özcendî (ö.?), Ruknuddîn Mesud b. Hasan el-Kaşanî (ö. 520/1126), Osman b. Ali el-Bikendî (ö. 552/1157) gibi âlimler, Serahsî'nin talebeliğini yapmış kimselerdir.¹²

C. Yaşadığı Dönem

Serahsî'nin yaşadığı dönemde pek çok hadiseler meydana gelmiş ve karışıklıklar vukû bulmuştur. Çeşitli zorluklarla mücadele ettiği bilinen İmam Serahsî 15 yıllık bir hapis hayatı geçirmiştir.¹³ Neden hapis hayatı yaşadığına dair kesin bir bilgi yoktur, fakat *el-Mebsût* adlı eserinde hapis hayatı süresince hissettiği üzüntü ve acıdan bahsetmektedir. Hapse girmesinin muhtemel sebepleri ise şu şekilde söylenebilir; Karahanlılar döneminde alınan gayri meşru vergiler konusunda halkı ayaklanmaya yönlendirecek şekilde fetvalar vermesi veya bir sözünün dönemin hükümdarı tarafından yanlış anlaşılması veya yanlış aksettirilmesidir. Bunun ardından tutuklanıp Özkent'teki başkent kalesinin kuyularından birisine atılmıştır. Bu kuyudaki geçirdiği süre zarfında hapis şartları zamanla hafiflemiş ve ilim yapmaya devam etmiştir. Kuyunun dibinden öğrencilerine dersler vermiştir.¹⁴ Hapis hayatının ne zaman başladığı kesin olarak bilinmese de, 480/1087 yılında bittiği bilinmektedir.¹⁵

D. Eserleri

İmam Serahsî, içerik ve hacim olarak en büyük ve değerli eserini 15 yıllık hapis hayatını geçirdiği Özkent'teki kuyuda öğrencilerine yazdırmıştır.¹⁶ Usul ve furû' hakkında pek çok eserleri bulunmaktadır. Bunlar; *Kitâbu'l-Mebsut*, *Usûlu's-Serahsî*,

¹² Schacht, "Notes on Sarakhsi's Life and Works", *Serahsi Armağanı*, 1; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 41.

¹³ Hamîdullah, "Usûlu'l-fikh Tarihi", s. 10.

¹⁴ Tuğ, "Eserlerinde Rastlanan İfadelerine Göre İmam Serahsî'nin Hapis Hayatı", *Serahsî Armağanı*, s. 44.

¹⁵ Leknevî, *el-Fevâidu'l-Behiyye*, s. 159; Hamîdullah, "Serahsî", *DİA*, 36/544-547.

¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/2.

*Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr, Şerhu Ziyâdâti'z-Ziyâdât, Şerhu Muhtasari't-Tahâvî, Şerhu Câmi'u's-Sağîr, Şerhu Câmi'u'l-Kebîr ve Şerhu Kitâbu'l-Kesb.*¹⁷

Çalışmamızda İmam Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eseri ele alınmıştır. Bu eser, 30 cilt ve 6335 sayfadan oluşmaktadır.¹⁸ İmam Muhammed, Hanefî mezhebinin kurucu imamı olan İmam Ebû Hanife'nin ders halkalarındaki açıklamalarını, fetva ve içtihatlarını içeren notları *Kitabü'l-Mebsût, el-Câmi'u's-Sağîr, el-Câmi'u'l-Kebîr, es-Siyeru's-Sağîr, es-Siyeru'l-Kebîr ve ez-Ziyadât* olarak kitaplar haline getirmiştir. Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî (ö. 334/945) de bu eserleri *el-Kâfî (el-Muhtasar)* adlı eserinde özetlemiştir. Ancak İmam Serahsî bu eserin çok kısa olduğunu ve anlaşılmadığını düşünerek *el-Mebsût* adlı eserini yazdırmıştır.¹⁹ Bu eserini de diğer pek çok eseri gibi Özkent'teki hapisyanede iken öğrencilerine imla ettirmiştir.²⁰

el-Mebsût, Hanefî mezhebinin en temel eserleri olan Zâhiru'r-Rivâye'nin şerhi niteliğindedir. Konular açık ve anlaşılır bir şekilde yazılmıştır ve içerisinde yer alan görüş ve açıklamalar ayet, hadis ve tarihi olaylarla temellendirilmiştir. Konulara objektif bir şekilde yaklaşmış ve soru işaretlerine mahal vermeyecek şekilde açıklamalara yer verilmiştir. Bu gibi özellikleri sebebiyle İmam Serahsî'nin eseri, diğer *Mebsut* adını taşıyan eserlerin önüne geçmiştir.²¹

E. Mezhep İçerisindeki Konumu

İslam alimleri, herhangi bir ilim alanın öne çıkmış olan İslam bilginlerini tabakalara/derecelere ayırmışlardır.²² Bu eserlere Tabakatu'l-Fukahâ ismi verilmiştir.

Diğer mezheplerde olduğu gibi Hanefî mezhebinde de fakihler tabakalara ayrılmıştır. Kemalpaşazâde en genel şekliyle fukahâ tabakalarını müçtehidler ve

¹⁷ Hamîdullah, "Serahsî", *DİA*, 36/544-547.

¹⁸ Hamîdullah, "Serahsî", *DİA*, 36/544-547.

¹⁹ Kaya, Eyüp Said, "el-Mebsût", *DİA*, 28/214-216.

²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/108.

²¹ Joulha, Munibah, *İbadetler Bağlamında Serahsî'nin Hanefî Mezhebindeki Tercihleri ve Gerekçeleri*, s. 12.

²² Bilmen, *Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, 1/312.

mukallitler olarak kategorize etmiştir. İlk üç tabaka “müçtehidler”, sonraki dört tabaka ise “mukallitler” kategorisini oluşturmaktadır.²³

1. **Şeriatte Müçtehid** (المجتهد في الشرع): Bu tabakada yer alan fakihler, hiçbir müçtehid taklit etmeksizin, kendi prensip ve kaideleri çerçevesinde içtihad etmişlerdir. İmam-ı A'zam, İmam Malik (ö. 179/795), İmam Şafii (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) bu tabakada yer almaktadır.²⁴
2. **Mezhepte Müçtehid** (المجتهد في المذهب): Bu tabakada yer alan fakihler, şeriatte müçtehid olan bir fakihe tabi olup, onun usûl ve kaideleri ile içtihad etmişlerdir. Bazı furû' hükümlerde kurucu müçtehidlere muhalefet etmişlerse de kavâidu'l-usûl konusunda muhalefet ememişlerdir. İmam Ebû Yusuf, İmam Muhammed, İmam Züfer (ö. 158/175), Hasan b. Ziyad (ö. 204/819) bu tabakada yer almaktadır.²⁵
3. **Meselede Müçtehid** (المجتهد في المسئلة): Bu tabakada yer alan fakihler; mezhepte hükmü bulunmayan konular üzerinde içtihad muktedir olan fakihlerdir. Ebû Bekir el-Hassâf (ö. 261/875), Tahâvî (ö. 321/933), Kerhî (ö. 340/952), Halvânî, Serahsî, Pezdevî (ö. 482/1089), Fahreddîn Kâdîhân (ö. 592/1196) bu tabakada yer almaktadır.²⁶
4. **Tahric Ashâbı** (اصحاب التخریج): Bunlar içtihad yeteneği ve gücüne sahip olmayan fakihlerdir. Buldukları mezhebin usûlünü ihata etmeleri ve hükmün nereden çıkarıldığını çok iyi anlamış olmaları sebebiyle, farklı şekillerde açıklanabilen ve iki manaya gelebilen bir hükmü, usul konusundaki rey ve nazarları sebebiyle tafsil etmeye ve diğer benzeri ile karşılaştırmaya

²³ Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 335.

²⁴ Bilmen, *Istîlâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, 1/313; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 335; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, s. 406.

²⁵ Bilmen, *Istîlâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, 1/313; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 335; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, s. 406.

²⁶ Bilmen, *Istîlâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, 1/313; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 335-336; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, s. 406.

muktedirlerdir.²⁷ Cessâs (ö. 370/981), Ebû Abdullah el-Cürcânî (ö. 403/1012) gibi fakiler bu tabakaya mensuptur.²⁸

5. **Tercih Ashâbı** (اصحاب الترجيح): Burada yer alan fakiler, tahrice de ehil olmayan, mezhep içerisinde aynı konu üzerine olan farklı rivayet ve kavillerden birini tercih eden fakiflerdir. Ebû'l Hasen el-Kudûrî (ö. 428/1037), Merğinanî (ö. 593/1197), İbnü'l Hümam (ö. 861/1457) gibi alimler bu tabakaya mensuptur.²⁹
6. **Temyiz Ashâbı** (اصحاب التمييز): Burada yer alan fakihler delil üzerine nüfuz edip, tefekkür edebilen fakihlerdir. Kime ait olduğu bilinmeyen sözlerin zahir ve nadir olanlarını ayırt edebilen, kuvvetli ve zayıf olanları birbirinden ayırabilen fakihlerdir. Mevsilî (ö. 683/1284) ve İbnü's-Saatî (ö. 694/1295) gibi alimler bu tabakaya mensuptur.³⁰
7. **Sırf Mukallid** (المقلد المخلص): Burada yer alan fakihlerin içtihad, tercih, temyiz ve tahrice yetkisi olmayan, zayıf ile güçlüyü birbirinden ayıramayan fakihlerdir. Bunlar sadece bir mezhebe ait olan hüküm, mesele ve rivayetlerin büyük bir kısmını ezberlemiş ve kaleme almışlardır. İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) bu tabakaya mensuptur.³¹

Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)'nin bu tasnifi Hanefî fikhında etkili olmuş ve müelliflerden pek çoğu bu tasnifi kendi eserlerinde zikretmiştir. Bunun yanı sıra bu tasnifi tenkit edenler de olmuştur. Kınalızâde (ö. 979/1572)'nin taksiminde de ilk üç tabaka içtihat tabakasıdır. Onun taksiminde üç tabaka kendi içerisinde de ayrıca derecelendirilmiştir. Onun tabakalandırılmasına göre de İmam Serahsî “Meselede Müçtehit” olarak kabul edilmektedir.³²

²⁷ Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, s. 406.

²⁸ Bilmen, *İstılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, 1/314; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, s. 406.

²⁹ Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 336; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, s. 406; Kılıçer, M. Esat, “Ashabü't-Tercih”, *DİA*, 3/471.

³⁰ Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 336; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, s. 406.

³¹ Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, s. 406.

³² Kınalızâde, *Tabakatu'l-Hanefiyye*, 1/146-149.

Kemalpaşazâde, Serahsî'nin görüşlerinin mezhepte özel bir yerinin olduğunu ve onun tercihlerinin önemseneceğini söylemiştir.³³ Hanefî mezhebinin tabakalandırmasına göre İmam Serahsî, üçüncü sırada yer alan “Meselede Müçtehid” tabakasında yer almaktadır. Yani İmam Serahsî, Hanefî mezhebinde hükmü olmayan meseleler üzerinde içtihadta bulunmaya yetkilidir. Usul ve furûda İmam Ebû Hanîfe'ye muhalefet edemez, ondan doğrudan tayin gelmeyen konularda usûl ve kavâid gereği hüküm ortaya koyabilir. İmam Serahsî, *el-Mebsût*'ta da meseleleri bu şekilde ele almıştır. Eserinde İmam Ebû Hanîfe'nin görüşlerini kabul etmediğini ve farklı bir görüşe sahip olduğu görülmektedir. Ama aslında bu muhalefet etmek değil, ondan gelen rivayet zayıf olduğu için veya başka bir yerde belirtilen İmam Ebû Hanîfe'nin genel kaidelerine uygun olmadığı için başka bir görüşü tercih etmiştir.³⁴

³³ İbn Kemal, *Ris'Âlu fi duhûli veledi'l-bint fi'l-mevkûf alâ evlâdil evlâd*, s. 3.

³⁴ Joulha, Munibah, *İbadetler Bağlamında Serahsî'nin Hanefî Mezhebindeki Tercihleri ve Gereçekleri*, s. 163.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTÂBÜ'L-BUYÛ'DA SERAHSÎ'NİN TERCİH ETTİĞİ GÖRÜŞLER

Allah Teâlâ malı dünyada insanların faydalanmaları için yaratmış ve malı kazanmak için ticareti meşrû kılmıştır. Çünkü insanlar ihtiyaç duydukları şeyleri her yerde mübah olarak bulamazlar. Mala zorla sahip olmak bozgunculuktur ve Allah Teâlâ bozgunculuğu sevmez.³⁵ Bunu şu ayet açıkça göstermektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَن تَرَاضٍ مِّنْكُمْ

“Ey iman edenler! Sizden karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması dışında mallarınızı aranızda batıl (haksız ve haram yollar) ile yemeyiniz...”³⁶

Ticaret helal (alım-satım /bey') ve haram olan (faiz /riba) olmak üzere iki çeşittir. Bunlardan her ikisi de ticarettir. Gayri müslimler alım satım ile faiz arasında aklen fark olmadığını söyler ancak aşağıdaki ayette de belirtildiği üzere bu ikisi arasında helallik ve haramlık yönünden fark vardır.³⁷

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا، وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا.

“Bu, onların; alım satım tıpkı faiz gibidir, demeleri yüzündendir. Halbuki Allah alım satımı helal, ribayı haram kılmıştır.”³⁸

Bu ifadelerden, alım-satım ve faizin her ikisinin de ticaret olduğunu, bunlardan alım-satımın caiz olduğunu anlıyoruz.

el-Mebsût, Hanefî mezhebinin en temel eserleri olan Zâhiru'r-Rivâye'nin şerhi niteliğindedir. Genel fûru fikhıyla ilgili konular açık ve anlaşılır bir şekilde yazılmıştır ve içerisinde yer alan görüş ve açıklamalar ayet, hadis ve tarihi olaylarla temellendirilmiştir. Bu çalışmada sadece alışveriş bahislerinde İmam Serahsî'nin tercihlerinin yer aldığı konuları inceleyeceğiz.

³⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/108.

³⁶ Nisa 4/29.

³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/108.

³⁸ Bakara 2/275.

I. SATIM AKDİ

A. Şart Muhayyerliği

Şart muhayyerliği konusunda delil olarak Peygamber'in ﷺ şu hadisi gösterilir;

أَنَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ اشْتَرَى شَاةً مُحَمَّلَةً فَهُوَ يُؤَجِّرُ النَّظْرَيْنِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَفِي رِوَايَةٍ بِحَيْرِ النَّظْرَيْنِ

“Kim sütü biriktirilmiş bir koyun satın alırsa, ona üç gün süreyle muhayyerlik verilir.”³⁹

Başka bir rivayette ise; بِحَيْرِ النَّظْرَيْنِ “Ona iki seçenek verilir” buyrulur. Bu hadis satış akdinde muhayyerliği şart koşmanın caiz olduğuna delil olarak söylenir. Burada muhayyerlikten maksat şart muhayyerliğidir.⁴⁰

1. Alıcıyla Muhayyerlik tanınan Kimsenin İhtilafı

Bu meselede ilgili olarak iki durum ortaya çıkabilir:

Birinci; Alıcı “akdi onaylamıştım” der veya kendisi için muhayyerlik tanınan kimse “reddetmişim” derse ve her ikisinden hangisi daha önce beyan ederse bu durumda önce söyleyenin tasarrufu tercih edilir. İki tarafın biri onayladığı zaman akit kesinlik kazanmış olur ve kesinlik kazandıktan sonra da hiçbiri akdi bozamaz. Eğer aynı anda gerçekleşirse de bozma tercih edilir. Çünkü onaylanmış bir şey bozulabilir ama bozulmuş bir şey kaldırılamaz. Örneğin özgür bir kadınla bir cariye'nin nikahı aynı anda gerçekleştirilirse özgür olanın nikahı tercih edilir.⁴¹

İmam Serahsî, burada kendi içtihadıyla bu şekilde olmasının daha evlâ olduğunu söylemiştir. Bu konuda başka hiç kimsenin görüşünü zikretmemiştir.⁴²

³⁹ Buhârî, “Buyû”, 11; Müslim, “Buyû”, 64; Ebû Dâvûd, “Buyû”, 46.

⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/38.

⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/48.

⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 13/48.

İkinci; eğer ki satıcı muhayyerliği aile bireylerinden biri için şart koşmuş ve o da “kesinleştirmiştim” derse, muhayyerlik aleyhine olan da razı olmadığını söylese, razı olmayan tarafın beyanı geçerli olur.⁴³

İmam Muhammed’e göre (Kitabu’l-Buyû’un bazı nüshalarında); asil ve vekil taraflardan biri akdi onaylar ve diğeri bozarsa, hangi tercih olursa olsun akdi kendi adına yapan tarafın tercihi kabul edilir. Çünkü kendi adına yapan kişi mülkiyeti gereği, diğer ise vekil olarak tasarrufta bulunur. Bu görüşe delil olarak şunu söyler; hukuki bir sonuca varabilmek için kişinin kendi tasarrufu önemlidir. Vekillik durumunda kendisine vekil olunan kişi bizzat tasarrufta bulunmaktan kaçınmaktadır. Kendisi ve vekilin tasarrufu bir arada yapılması durumunda buna ihtiyaç kalmaz.⁴⁴

İmam Serahsî bu konuda birinci görüşü tercih etmiştir. Çünkü, muhayyerlik akdin onaylanması için değil, bozulması için şart olarak konulmuştur. Akdi bozan taraf, muhayyerliğin meşruiyetinin amacına uygun tutum sergilemiştir. Bu sebeple razı olmayan tarafın beyanı geçerli olur.⁴⁵

2. Bedelin Şart Muhayyerliği olan Tarafın Mülkiyetine Girmesi

Hanefî imamlar bedelin şart muhayyerliği olan tarafın mülkiyetinden çıkmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Ama şart muhayyerliği olanın karşısındaki tarafın ödeyeceği bedelin kimin mülkiyetine gireceği konusunda ihtilaflar vardır.

İmam Ebû Hanife’ye göre karşı tarafın ödeyeceği bedel onun mülkiyetinden çıkar ama şart muhayyerliği olan tarafın mülkiyetine girmez. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise bu bedel şart muhayyerliği olan tarafın mülkiyetine girer.⁴⁶

İmam Ebû Hanife’nin delili şudur; şayet bedel, şart muhayyerliği olan tarafın mülkiyetine girerse, bedelin karşılığı da onun mülkiyetinde olduğu için her iki bedel de bir tarafta olacaktır. Bu hukukî olarak caiz değildir. Diğer yandan, şart muhayyerliği

⁴³ Şeybânî, *el-Asl*, 2/461.

⁴⁴ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü’l-Burhânî*, 6/523.

⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/49.

⁴⁶ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i*, 5/265.

olan taraf hem bedelin hem de bedelin karşılığı olan malın mülkiyetine sahip olursa, o bedele karşılıksız sahip olmuş olur. Bu da hukukî bir sonuç değildir.⁴⁷

İmâmeyn'nin delili ise; satış akdi muhayyerliği olmayan taraf için bağlayıcıdır ve bağlayıcı olan satış akdinin de hukuki sonuçları vardır. Satış akdi sonucu bedel muhayyer olmayan tarafın mülkiyetinden çıkar. Eğer ki bu bedel karşı tarafın mülkiyetine girmezse sahibi olmayan mal olarak kalır ve bu da câiz değildir. Bu sebeple taraflardan birinin mülkiyetine geçmelidir. Bedelin birinin mülkiyetinden çıkarak kimsenin mülkiyetine girmemesi satış akdinin doğurduğu hukuki sonuçlardan değildir. Söyledikleri şeyin delili olarak ise şunu getirirler; Muhayyerlik alıcıya ait olduğu zaman, satış söz konusu olan evin yanında başka bir ev satılırsa, alıcı için o ev üzerinde şuf'a hakkı doğar. Eğer şart muhayyerliği olan tarafın mülkiyetine girmiyor olsaydı, alıcının bu ev üzerinde şuf'a hakkı doğmazdı.⁴⁸

Bahsettiğimiz kural üzerine birçok mesele bina edilir. Bu meseleler üzerine Hanefî alimler aynı şekilde ihtilaf etmişlerdir. Örneğin; Bir kişi muhayyer olmak şartıyla akrabasını satın alırsa İmam Ebû Hanife'ye göre alıcıya muhayyerlik hakkı doğar. Akrabası özgür olmaz çünkü mülkiyeti alıcıya geçmemiştir. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise özgür olur. Çünkü mülkiyeti alıcıya geçmiştir.⁴⁹

Bu meselede İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed görüşlerini bedelin durumunu dikkate alarak açıklamışlardır. İmam Ebû Hanife ise akit yapanın durumunu dikkate almıştır. İmam Serahsî'ye göre İmam Ebû Hanife'nin görüşünde olduğu gibi akit yapanın durumunun dikkate alınması daha önceliklidir. Çünkü böyle bir durumda şart koşan tarafın bu akitteki hiçbir bedel üzerinde rıza hakkı doğmamış olur. Bunun sonucunda da şart muhayyerliği olan taraf hiçbir bedel ödemeksizin iki bedele de sahip olmuş olur. Bu sebeplerden dolayı İmam Ebû Hanife'nin görüşü daha doğrudur.⁵⁰

⁴⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/14.

⁴⁸ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 6/488.

⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/66.

⁵⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/65-66.

B. Şartlı Satışlar

Satışta öne sürülen şartlar çeşitlilik göstermektedir. Bu şartlar; alıcının yararına, satıcının yararına, her iki tarafın yararına veya hiçbir tarafın yararına olmayacak şekillerde olabilmektedir. Farklı durumlarda farklı hükümler vardır.

1. Rehin Verilen Kölenin Satılması

Rehin verilen kölenin satılması konusunda iki durum olabilir.

- a. Rehin verilen kişinin satış akdini onaylamaktan kaçınması.
- b. Rehin verilen kişinin satış akdini onaylamaması ve akdin geçerliliğini

ortadan kaldırması.

a. Müntehinin Satış Akdini Onaylamaktan Kaçınması:

Bir köle rehin verilir, borçlu olan kimse de onu satarsa ve rehin alan kişi bu satış akdini onaylamaktan kaçınırsa, Hanefilere göre bu satış mevkuf olur. Çünkü borçlu kimse sattığı, yani rehin verdiği malı teslim etmekten acizdir. İmam Muhammed bu konuda bazı durumlarda fâsid, bazı durumlarda câiz demiştir. Fâsiddir sözü: eğer böyle bir satış gerçekleşir ve dava konusu olursa, alıcı da malın teslimini ister, rehin alan kişi de satışa engel olursa diye yorumlanır. Câizdir sözü: eğer ki rehin alan kişi satışı onaylar ve malı alıcıya teslim ederse diye yorumlanır.⁵¹

İmam Serahsî'ye göre doğru olan mevkuf olmasıdır. Çünkü borçlu kişi rehin verdiği malı, rehin verdiği kişinin izni olmadan satamaz.⁵²

b. Rehin Verilen Kişinin Satış Akdini Onaylamaması ve Akdin Geçerliliğini Ortadan Kaldırması:

Rehin alan kişi satış akdini onaylamaz ve akdin geçerliliğini ortadan kaldırırsa, bu konuda Hanefi mezhebinde iki rivayet vardır. Bu rivayetlerden birine göre satış akdinin geçerliliği kendiliğinden ortadan kalkar. Daha sonra bu malın üstünden rehin

⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/11.

⁵² Serahsî, *el-Mebsût*, 13/11.

ortadan kalksa bile alıcının hukuki açıdan borçluya başvurması için bir yol olmaz. Çünkü rehin verilen mal, rehin alan kişinin mülkiyeti konumundadır. İkinci bir rivayete göre ise rehin alan kişi satış akdini onaylamazsa dahi akit mevkuftur. Alıcı, malın rehni ortadan kalkıncaya kadar beklerse, malı alma hakkı vardır.⁵³

İmam Serahsî bu durumda “**Zarar, izale olunur**” küllî kâidesine dayanarak “mevkuf” görüşünü “el-asah” olarak tercih etmiştir. Çünkü bu durumda Rehin alan kimsenin onaylamaktan kaçınmasından sonra akit mevkuftur. Çünkü rehin alan kimsenin bu akitte hiçbir hakkı yoktur. Öyle ki rehin alan kimse yapılan satışı onaylayacak olsa, alıcı malın mülkiyetini rehin alan kimseden değil borçludan devralmış olur. Ama mal sahibi böyle değildir. Mal sahibi yapılan satışı onaylarsa, alıcı malın mülkiyetini ondan devralmış olur. Bu nedenle mal sahibi akdi, sona erdirmeye yetkilidir. Burada rehin alan kimse, alacağını tahsil edinceye kadar, malı alıkoymak suretiyle kendisinden zararı uzaklaştırma hakkına sahiptir. Onun akdi bozma yetkisi yoktur. Bozma yetkisi, ancak dava açılıp satıcı malı teslim etmekten aciz kalırsa hâkime ait olur. Hâkim taraflar arasındaki anlaşmazlığa son vermek için satım sözleşmesini kullanır. Böyle bir şey bulunmadığı sürece satış mevkuftur.⁵⁴

2. Hiçbir Tarafın Yararına Olmayacak Şartlı Satışlar

Eğer öne sürülen şartta hiçbir tarafın çıkarı olmazsa şart geçersiz, satış geçerli olur. Çünkü bu şartta kimsenin çıkarı olmadığı için bu şartta uyulmasını isteyecek kimse de yoktur. Satmamak şartıyla bir hayvanın veya kumaşın satın alınması buna örnek verilebilir.⁵⁵

İmam Ebû Yusuf'tan gelen rivayete göre ise bu satış fâsid olur. Çünkü bu şartla, kendi mülkünde tasarruf edememesi yönünden alıcıya zararı olur. Küllî kâidesine göre ise “**Zarar, izale olunur**”. Kendisinde zarar bulunan bir şart, taraflardan biri için fayda sağlayan bir şart gibidir.⁵⁶

⁵³ Bedreddin Aynî, *el-Binâye*, 13/16.

⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/11.

⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/15.

⁵⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 23/160.

İmam Serahsî bu durumda satış geçerli olur demiştir. Çünkü bu şartta kimsenin çıkarı olmadığı için bu şarta uyulmasını isteyecek kimse de yoktur. Satmamak şartıyla bir hayvanın veya kumaşın satın alınması buna örnek verilebilir. İmam Ebû Yusuf'a da şu şekilde cevap verir; bu durumda şart değil, bu şartın yerine getirme isteği dikkate alınır. Bu ise şarttaki zarara değil yarara yönelik olur.⁵⁷

3. Azad Etme Şartıyla Köle Satın Almak

Bir kişi özgürleştirmek şartıyla bir köle satın alırsa bu satış fâsid olur. Ama Hasan b. Ziyâd'ın (ö. 204/819) İmam Ebû Hanife'den rivayet ettiğine göre bu şartla satış câizdir. Şâfiî'nin görüşü de bu şekildedir.⁵⁸ Berîrâ'nın (r.anha.) hadisini delil olarak gösterirler.

عَنْ عَائِشَةَ أُمَّهَا لَمَّا أَرَادَتْ أَنْ تَشْتَرِيَ بَرِيرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - أَبِي مَوَالِيهَا إِلَّا بِشَرْطٍ أَنْ يَكُونَ الْوَلَاءُ لَهُمْ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَامُهُ اشْتَرِي وَاشْتَرِطِي لَهُمُ الْوَلَاءَ فَإِنَّ الْوَلَاءَ لِمَنْ أَعْتَقَ ثُمَّ خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ: مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَشْتَرُونَ شُرُوطًا لَيْسَتْ فِي كِتَابِ اللَّهِ كُلُّ شَرْطٍ لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَهُوَ بَاطِلٌ، كِتَابُ اللَّهِ أَحَقُّ وَشَرْطُ اللَّهِ أَوْثَقُ وَالْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ.

“Ayşe (r.anha.), Berira (r.a.)'yı satın almak istediğinde, Berira'nın efendisi, ancak vela hakkı kendilerinde kalmak şartıyla satışa razı oldu. Ayşe (r.anha.) bunu Resûlullah ﷺ'a anlatmış o da şöyle buyurmuştur: “Satın al ve velâ hakkının onlarda kalması şartını kabul et. Çünkü velâ özgür kılan (azad eden) kimseye aittir”. Sonra Resûlullah ﷺ bir konuşma yapıp şöyle buyurdu: “Bazı insanlara ne oluyor da Allah'ın kitabında olmayan bir takım şartları ileri sürüyorlar. Allah'ın kitabında olmayan her şart hükümsüzdür. Allah'ın kitabı en haklı, Allah'ın şartı en sağlamdır. Vela hakkı özgür kılan kimseye aittir.”⁵⁹

Yani Berîrâ mükâtebe bedeli konusunda yardım istemek için Ayşe (r.anha.)'nın yanına gider. Ayşe (r.anha.) da isterse mükâtebe bedelini verip onu özgür kılacağını

⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/15.

⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/15.

⁵⁹ Buhârî, “Buyû”, 73; Nesâî, “Talak”, 31.

söyler. Berîra da buna razı olur. Ayşe (r.anha.) onu satın alır ve azat eder. Ayşe (r.anha.) onu azat etme şartıyla satın almıştır ve Peygamber Efendimiz ﷺ de bu koşulu kabul etmesini onaylamıştır.

Ayrıca özgür kılma şartıyla köle satın alma insanlar arasında örf haline gelmiştir. Çünkü vasiyet ve vasiyet dışında özgür kılma şartıyla köle satışı örf haline gelmiş bir konudur. Diğer yandan özgür kılmak köleyi teslim almaktır. Satışa konu olan köleyi teslim almadan önce özgür kılsa, teslim alınmış sayılır. Bu durumda kölenin özgür kılınmasının şart koşulması akdi fâsid kılmaz.⁶⁰

İmam Serahsî bu görüşü reddedip satışın fâsid olduğunu söyler ve delil olarak Peygamber Efendimiz'in ﷺ satışla birlikte şart koşmayı yasakladığını ifade eder.⁶¹ Ayrıca bu şartta, akit gerektirmediği durumda satışa konu olan kölenin yararı vardır. Dolayısıyla satmamasını şart koşmakta olduğu gibi bu şartla akit fâsid olur.⁶² Ayşe (r.anha.)'nin hadisinin yorumunu da şu şekilde yapmıştır; Ayşe (r.anha.) Berîra'yı mutlak olarak satın almış ve o bu satışa razı olsun diye ona özgürleştirme sözü vermiştir. Çünkü mükâtebe akdi yapmış olan bir cariye'nin satışı onun rızası olmadıkça caiz değildir.⁶³

4. Alışverişte Taraflar Arasında Çıkabilecek Anlaşmazlıklar

Mal alıcının elinde telef olursa ve sonra taraflar satış bedeli konusunda anlaşmazlığa düşerlerse İmam Ebû Hanife ve İmam Ebû Yusuf'a göre alıcı yemin eder ve alıcının sözü kabul edilir. İmam Muhammed ve Şâfî'ye göre ise her iki taraf da yemin eder ve satış akdini karşılıklı reddederler.⁶⁴ Buna delil olarak Peygamber'in ﷺ şu hadisini gösterirler:

قَوْلِهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا اخْتَلَفَا الْمُتَبَايِعَانِ تَخَالَفًا تَرَادًا.

⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/15.

⁶¹ Tehânevî, *Î'lâü's-Sünen*, 8/166.

⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 13/15.

⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/16.

⁶⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 2/448; Serahsî, *el-Mebsût*, 13/30.

“Alıcı ile satıcı anlaşmazlığa düşerlerse karşılıklı yemin ederler ve karşılıklı reddederler.”⁶⁵

İmam Ebû Hanife ve İmam Ebû Yusuf ise Peygamber’in ﷺ şu hadisini delil olarak gösterirler;

الْبَيْتَةُ عَلَى مَنْ ادَّعَى وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ

“Delil iddia edene, yemin inkâr edene gerekir.”⁶⁶

Sonra söyler; bu durumda satıcı iddia, alıcı ise inkâr eden taraf olduğu için kabul edilmesi gerek söz, edeceği yeminle birlikte alıcının sözüdür. Alıcı satıcının aleyhine kendi menfaatine hiçbir hak iddia etmiyor. Çünkü iki tarafında da anlaşması sonucu söz konusu mal alıcının mülkiyetine girmiş ve ona teslim edilmiştir.⁶⁷ Ancak Peygamber’in ﷺ şu hadisi nedeniyle kıyası terk etmişlerdir;

إِذَا اخْتَلَفَ الْمُتَبَايِعَانِ وَالسَّلْعَةُ قَائِمَةٌ بَعَيْنِهَا تَحَالَفًا وَتَرَادًا

“Alıcı ile satıcı anlaşmazlığa düşerlerse ve mal da mevcut ise karşılıklı yemin ederler ve karşılıklı reddederler.”⁶⁸

Hadisteki “mal da mevcut ise” ifadesi delile değil şarta atfen anılmıştır. Çünkü “alıcı ile satıcı anlaşmazlığa düşerlerse” ifadesi şartı, “mal da mevcut ise” ifadesi şarta yapılmış atıftır. O durumda şart koşmanın şartı olduğu için bu ifade de şarttır. Sünnetle tahsis edilen kıyas kapsamına sadece bu kıyas anlamında olan durumlar alınır. Malın var olması durumunda tarafların karşılıklı yeminleri ile karşılıklı olarak zarar giderilmiş olur. Satış akdi bozularak tarafların malları kendilerine döner. Ancak malın helak olması durumunda bu mümkün olmaz. Çünkü helak olduktan sonra akdin bozulup tarafların mallarının kendilerine olasılığı yoktur.⁶⁹

İmam Serahsî bu konuda “hadisten dolayı biz kıyası terk ettik diyerek” İmam Ebû Hanife ve İmam Ebû Yusuf’un görüşünü tercih etmiştir. Bu görüşe göre, mal

⁶⁵ Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 4/132.

⁶⁶ Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 4/126.

⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/31.

⁶⁸ Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 4/133.

⁶⁹ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 6/447.

alıcının elinde telef olursa ve taraflar satış bedeli konusunda anlaşmazlığa düşerse, alıcı yemin eder ve alıcının sözü kabul edilir. Çünkü bu durumda satıcı iddia eden kişidir ve alıcı inkâr eden taraf olur. Hz. Muhammed'den ﷺ gelen hadiste de bu şekilde ifade edilmektedir.⁷⁰

C. Satım Akdinde Ayıplar

1. Satın Aldığı Kölenin Zani Olduğunun Öğrenilmesi

Bir köle satın alan kişi, aldığı kölenin zina yapan biri olduğunu öğrenirse Hanefilere göre onu geri veremez, Şafî'ye göre ise verebilir. Hanefilerde diğer bir görüşe göre ise; eğer zina kölede alışkanlık haline gelmiş ve vazgeçemiyorsa alıcı onu geri verebilir.⁷¹

Bu konuda İmam Şafî'nin delili şudur; zina hırsızlık gibidir, hatta belki de daha büyük bir ayıptır. Cariyede her ikisi de ayıp sayılır, bu nedenle kölede de bu şekilde olması gerekir.⁷²

Hanefilerin diğer görüşünün delili ise şudur; kölenin zina etme isteği ve zina etmeden durmuyorsa bu durum onun satın alınış maksadını bozar. Sahibi onu bir işe gönderdiği zaman o, kendi arzularının peşine gider. Bu da hırsızlık yapmaya benzer. Hırsızlık da onun çalıştırılmasını bozar.⁷³

İmam Serahsî burada Hanefilerin genel görüşünü kabul etmiştir. Delil olarak ise şu şekilde açıklamıştır; cariye cinsel ilişki kurma maksadıyla, köle ise dışardaki işlerde çalıştırılmak maksadıyla satın alınır. Yani köle erkek diye satın alınmıştır ve zina etmesi onun tam erkek olduğunu gösterir. Zinayı ancak isteyebilir. Çünkü sadece mal karşılığında zina edebilir, ancak onda buna karşılık verebileceği bir mal yoktur. Bu sebeple onun isteği yok hükmündedir.⁷⁴

⁷⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/30.

⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/106.

⁷² İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmam eş-Şafi'i*, 5/279.

⁷³ Ez-Zebîdî, *el-Cevheratü'n-Neyyira*, 1/198.

⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/106-107.

2. Kısas Olarak Ölümü Hak Eden Bir Köle Satın Alması

İmam Ebû Hanife'ye göre bir kişi dinden çıktığı veya birini öldürdüğü için kısas olarak ölümü hak eden bir köle alırsa ve bu köle kendisindeyken öldürülürse satış bedelinin hepsini köleyi satın aldığı kişiden geri alır. İmâmeyn'e göre ise bu köleye ayrı ayrı ölümü hak eden bir köle ve ölümü hak etmeyen köle olarak değer biçilir. Köleyi satın alan kişi bu ikisi arasındaki farkı satıcıdan tahsil eder. Çünkü ölümü hak eden bir köle değeri olan bir maldır ve ölümü hak etmesi onun ayıbidir.⁷⁵

İmâmeyn'in delili şudur; ayıplı bir malı satın alan kişinin o malı geri vermesi mümkün olmayan durumda ise o malın karşılığı olan değer kaybını geri alır. Örneğin; zina etmiş bir köle eğer alıcının elinde iken aldığı ceza ile ölürse alıcı, o ayıbın karşılığını satın aldığı bedel üzerinden geri alır. Yani, ölümü hak etmiş bir kölenin satışı yapılabilir ve sorumluluğu alıcıya geçer. Eğer ki köle ceza uygulanmadan ölürse alıcı bir şey talep edemez, bu da bunun delilidir. Buradan ölümü hak etmenin köle nezdinde ayıp olduğunu anlıyoruz. Bu sebeple burada ayıplı malda olduğu gibi aynı hüküm geçerli olur.⁷⁶

İmam Ebû Hanife'nin delili ise şu şekildedir; satıcı, ayıplı olan malı alıcıya teslim etse ve alıcı da onun bedelini satıcıya teslim etse dahi, o malın ayıbı mal satıcıda iken mevcut olduğu için mülkiyeti satıcıda olur. Bu sebeple başka bir hak sahibi veya mürtehin veya alacaklı tarafından hak edilme durumlarında olduğu gibi satıcı alıcıya aldığı bedeli geri vermek durumundadır. Çünkü alıcının malın üzerindeki mülkiyetini düşüren ayıplı olması durumu, onun teslim alınmasından öncedir ve alıcının o malı teslim alması hükmü baştan geçersiz olur. Onu hiç teslim almamış kabul edilir.⁷⁷

İmam Serahsî bu konuda İmam Ebû Hanife'nin görüşünü kabul etmiş ve *biz böyle diyoruz* diyerek İmâmeyn'in görüşüne şu şekilde cevap vermiştir; dinden çıkma sebebiyle öldürmek dini bir haktır ve bu hakkın terki câiz değildir. Kısas sebebiyle öldürmek de öldürülen kişinin yakınlarının hakkıdır ancak bu durumda kişinin yakınlarının kendi iradeleri ile affedip bu cezayı terk etme hakları vardır. Bir kölenin satışı onun köle olma özelliği üzerine kurulur, ancak birini öldürmesi durumunda onun

⁷⁵ Şeybânî, *el-Asl*, 2/500.

⁷⁶ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 6/557.

⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/116.

canı üzerinde başkalarının hakkı doğar, böylece kölenin mal olma özelliği ortadan kalkar. Bu hükümlerle kölenin mal olma özelliği, öldürme hakkı ile ortadan kalktığı için onun mal olması düşünülemez.⁷⁸

İmâmeyn bu meselede kölenin zînâkar olma durumuyla kıyas yapmışlardır. Ancak İmam Serahsî'ye göre zina ile kıyas yapılması doğru değildir. Zina konusu buna hiç benzemez. Zina durumunda kölenin cezası dayaktır, onun can hakkı başkalarına geçmez. Ona acı veren dayanın uygulanması onun mal oluşuna aykırı bir durum olmaz.⁷⁹

3. Vekilin Ayıplı Cariyeyi Hâkim Kararı Olmaksızın Geri Alması

Hanefilerin genel kabulüne göre; Bir kişi bir başkasının cariyesini vekaleten satarsa ve cariyeyi alan kişi onda bir ayıp olduğunu iddia ederse ve hâkim kararı olmaksızın vekil olarak satan kişi cariyeyi geri alırsa, cariyenin mülkiyeti vekile geçer. Çünkü vekilin cariyeyi geri alması, tarafların rızaları ile gerçekleşmesi açısından ikâle hükmündedir. İkâle vekilin yeni bir satış yapması demektir. Bu sebeple vekilin sattığı cariyeyi geri alması, onu baştan satın alması gibi olur.⁸⁰ Burada Hanefîlerin genel görüşü “**İkâle, akdi fesih**” prensibine dayanarak ortaya konulmuştur.

İmam Muhammed ise *el-Asl* adlı eserin Kitabü'l-Vekale'de iade edilen cariyenin hiçbir surette vekile verilmiş olmayacağını söylemiştir. Cariye, vekil kimin adına satışı gerçekleştirdiyse ona ait olur. Çünkü yukarıda belirtildiği üzere bu ikâle hükmündedir. Genel kurala göre cariyenin vekile ait olması için, cariye vekilin elindeyken onda bir ayıp bulunduğu dair mahkemede delil gösterilmesi gerekir. Eğer böyle bir delil bulursa ve hâkim de buna hükmederse cariye vekilin mülkiyetine geçer. Böyle bir durum yoksa cariye muvekkile geçer.⁸¹

İmam Serahsî İmam Muhammed'in bu görüşüne işaret ederek, *daha doğrusu da budur* der ve bu görüşü kabul etmiştir. Bu görüşe göre iade edilen cariyenin hiçbir surette vekile verilmesi mümkün değildir. Cariye, vekil kimin adına satışı

⁷⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/116.

⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/115-116.

⁸⁰ Şeybânî, *el-Asl*, 2/502.

⁸¹ Şeybânî, *el-Asl*, 11/259.

gerçekleştirdiyse ona ait olacaktır. Çünkü yukarıda belirtildiği üzere bu ikâle hükmündedir. Genel kurala göre cariyenin vekile ait olması için, cariyeye vekilin elindeyken onda bir ayıp bulunduğuna dair mahkemede delil gösterilmesi gerekir. Eğer böyle bir delil bulursa ve hâkim de buna hükmederse cariyeye vekilin mülkiyetine geçer. Böyle bir durum yoksa cariyeye vekile vekaleti verene geçer.⁸²

4. Hâkimin Ayıplı Malın İadesi Hususunda Yemin Ettirmesi

Bir gayri müslim satın aldığı kölede bir ayıp görür ve onu geri vermek isterse buna izin verilir. Bu şekilde zararını karşılayabilir. Aldığı köleyi geri vermek için kendisi adına hâkim karşısına çıkacak bir vekil de tayin edebilir. Ancak bu durum, satın alan kişi aldığı maldaki ayıbı görmediği ve ona razı olmadığına yemin ettiği öğrenilirse geçerlidir. Eğer ki satın alan kişinin o ayıbı gördüğü ve buna razı olduğu öğrenilirse vekil o malı geri veremez. Bu durumda satın alan kişinin bizzat hâkim karşısına gelmesi ve yemin etmesi gerekir. Burada Müslüman ve gayri müslim arasında fark yoktur.⁸³

Bu durumda *Zahirü'r-rivâye*'ye⁸⁴ göre satıcı talep etse de etmese de hâkim, alıcının yemin etmesini ister. Fakat bir Hanefî alimine göre, hâkim sadece satıcının talebi üzerine alıcıdan yemin etmesini ister. Çünkü hâkim anlaşmazlık çıkarmak için değil, ortadaki anlaşmazlığı çözmek için görevlidir.⁸⁵

İmam Serahsî burada ismini söylemeden “bir Hanefî alimine göre” şeklinde bir görüşü zikretmiştir. Burhânuddîn el-Buhârî'nin *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de zikrettiğine göre bu görüş İmam Muhammed'e aittir. Bunun sebebini de *el-Mebsût* adlı eserinde şu şekilde açıklamıştır; Kâdî, anlaşmazlığı çözmek için görevlidir, yeni bir anlaşmazlık

⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, 13/119.

⁸³ Şeybânî, *el-Asl*, 2/514.

⁸⁴ *Mesailü'l-Usûl* denilen bu kitaplarda, İmam Ebû Hanife, İmam Ebû Yusuf, Muhammed, Zefar, el-Hasan b. Ziyad gibi mezhebin önder isimlerinin fetvaları bir araya getirilmiştir. Şu da var ki *Zahirü'r-Rivaye* adını taşıyan eserlerde genellikle üç imamdan rivayet edilen fetvalar yer almaktadır. *el-Mebsût*, *el-Ziyadat*, *el-Camiü's-Sağir*, *el-Camiü'l-Kebir*, *el-Siyerü's-Sağir* ve *Siyerü'l-Kebir* adlı eserler aynı şekilde *Zahirü'r-Rivaye* ismini taşır. Bkz. Muhammed, Ali Cuma, *el-Medhal*, s. 161.

⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/136.

ortaya çıkarmak için değil. Bu sebeple talep olmadan yeminleşme isterse, anlaşmazlığa yol açmış olur. Böyle bir şey caiz değildir.⁸⁶

İmam Serahsî *Zâhirü'r-rivâye*'deki görüşü kabul ederek bu görüşüne şu delili göstermiştir; Hâkim vereceği hükmünü kendisini yanıltacak nedenlerden korumalıdır. Her davalı veya davacı yemin talep etmeyi bilmeyebilir veya karşısındakinden dolayı buna cesaret etmeyebilir. Bu nedenle hâkim tedbirli davranarak alıcıya malın ayıbını görmediğine ve buna razı olmadığına dair yemin ettirir.⁸⁷

5. Satılan Malın, Satıcının Yaptıkları Nedeniyle Zarar Görmesi

Cariye satıldıktan sonra, cariyeyle satıcı ilişki kurarsa ukr'a⁸⁸ bakılmaz. Cinsel ilişki sebebiyle cariyede herhangi bir değer eksikliği olup olmadığına bakılır. Değerinde bir eksiklik yoksa, satış için istenen bedelin tamamını verir. Eğer değerinde bir eksiklik oluyorsa Ebû Hanife'ye göre bu eksiklik satışın bedelinden düşürülür ve geri kalan bedeli vererek cariyeyi alır.⁸⁹

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise eğer bu ilişki cariyenin değerinde bir eksiklik oluşturmuyorsa ukr bedeli satış bedelinden düşülerek, kalan bedel ödenir.⁹⁰ Cinsel ilişki cariyenin değerinde bir eksiklik oluşturmuşsa; bu eksikliği bedeli ve ukr bedelinden hangisi daha yüksekse o değeri satıcıdan alır. Daha sonra satış bedelinden onun değerinden eksilen miktarı çıkarıp kalan bedeli öder. Çünkü cariyeye satış akdi sonrası alıcının mülkiyetine girmiştir ve satıcı cariyeyle başkasının mülkiyetinde iken cinsel ilişkiye girmiştir. Başkasının mülkünde olan bir cariyeyle cinsel ilişki kurmanın bedeli olarak ya had cezası veya ukr ödenmesi gerekir. Şüphe sebebiyle had cezası kalktığı için ukr gerekir. Ancak cariyeye satıcının sorumluluğunda olduğundan ondan ukr alamaz. Bu sebeple ukr bedeline, payının satış bedelinden düşülmesi için itibar edilir. Çünkü başkasının mülkiyetindeki bir cariyeyle cinsel ilişkiye girmek suç mahiyetindedir.⁹¹

⁸⁶ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Buhârî*, 8/157

⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/136.

⁸⁸ Ukr: Mehrin yerine cariyeye verilen mal veya para.

⁸⁹ Şeybânî, *el-Asl*, 2/558.

⁹⁰ Burhânpûrî, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/117.

⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/179.

Ebû Hanife'ye göre ise; cariye, alıcının teslim almasıyla onun mülkiyetine geçer. Satıcı onu teslim etmeden önce cariye satıcının sorumluluğundadır. Cariye satıcının mülkiyetindeyken cinsel ilişki kurduğu zaman nasıl ukr gerekmiyorsa, teslim etmeden önce kurduğu cinsel ilişki sebebiyle de ukr gerekmez. Cariye satıcının sorumluluğunda iken ona fiziksel olarak bir zarar verse, erş⁹² gerekmeyeceği gibi cinsel ilişki sebebiyle de ukr gerekmez. Ama bu durumda onunla cinsel ilişkiye girmek bir suçtur. Bu suçtan dolayı cariye'nin mallığında eksiklik olursa o eksikliğin satış bedelindeki paydan düşürülür. Ayrıca teslim aldıktan sonra cariye üzerinde alıcının mülkiyeti sabit olur. Teslim almadan önce satıcının mülkiyeti gibidir. Bu sebeple satıcının elindeyken gördüğü adet alıcı için istibra sayılmaz.⁹³

Bu konuda İmam Serahsî Ebû Hanife'nin görüşünü tercih etmiştir. Ebû Hanife'nin delilini açıklarken, *biz bunu diyoruz* ifadesiyle delilini ortaya koymaktadır. Çünkü cariye, alıcının teslim almasıyla onun mülkiyetine geçer. Satıcı onu teslim etmeden önce cariye satıcının sorumluluğundadır. Cariye satıcının mülkiyetindeyken cinsel ilişki kurduğu zaman nasıl ukr gerekmiyorsa, teslim etmeden önce kurduğu cinsel ilişki sebebiyle de ukr gerekmez. Cariye satıcının sorumluluğunda iken ona fiziksel olarak bir zarar verirse, erş gerekmeyeceği gibi cinsel ilişki sebebiyle de ukr gerekmez. Ama bu durumda onunla cinsel ilişkiye girmek bir suçtur. Bu suçtan dolayı cariye'nin mallığında eksiklik olursa o eksiklik satış bedelindeki paydan düşürülür ve geri kalan bedeli vererek cariyeyi alır.⁹⁴

6. Satış Bedelinin Mağşuş Para Olması Durumunda Teslim Almanın Hükümü

Alıcı, köleyi satıcının izni ile teslim alırsa, sonra da satıcı satış bedelinin dirhemlerin hepsi veya bir bölümü gümüş veya başka bir madde karıştırılmış yahut nebehrace⁹⁵ olursa, alıcı onları değiştirir. Çünkü satış akdindeki dirhemden kasıt gümüş dirhemdir. Âdeten insanlar arasındaki alışverişlerde gümüş dirhem

⁹² Erş: Aleyhine işlenen ve ölümle sonuçlanmayan yaralama ve sakat bırakmalarda mağdura ödenmesi gereken malî karşılığı ifade etmektedir. Bkz. Şafak, Ali, "Erş", DİA, 11/307-308, İstanbul 1995.

⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/179.

⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/179.

⁹⁵ Nebehrace: tüccarlar arasında kabul edilen para çeşididir.

kullanılmaktadır. İvazlı yapılan satışlarda bedelin ayıpsız olması gerekir. Eğer bedelde bir ayıp varsa satıcının onu değiştirme hakkı vardır.⁹⁶

Bu durumda Hanefilere göre; satıcının teslim ettiği köleyi geri alıp satış bedeli karşılığında rehin tutma hakkı yoktur.⁹⁷ Ebû Yusuf'tan gelen bir rivayete göre ise satıcının böyle bir hakkı vardır. Züfer de Ebû Yusuf ile aynı görüştedir. Çünkü, satıcı iyi kalitede gümüş hak eder. Ancak alıcı kalitesiz bir para teslim etmiştir. Satış bedeli alıcının zimmetinde borç olarak sabittir. Bu nedenle ona kaliteli para vermesi gerekir. Satıcının aldığı para, hak ettiği şekilde kaliteli olmadığı için, onun malı teslim olan rızası da tam değildir. Bu sebeple hak ettiği kaliteli parayı alıncaya kadar malı elinde tutma hakkına sahiptir.⁹⁸

İmam Serahsî bu hususta Hanefilerin genel görüşünü kabul etmiştir. Bunun sebebi ise şudur; alıcı satış bedelini vermeden malı teslim almıştır, bu teslim geçerlidir. Teslim geçerli olduğu için satıcının malı elinde tutma hakkı düşer. Düşen bir şeyin de geri gelmesi mümkün değildir. Başka maddelerle karıştırılmış gümüş ve nebehrace dirhem cinsindedir ve kusurludurlar. Bir maddenin kusurlu olması onun cinsini değiştirmez. Bu sebeple eğer taraflar anlaşırsa bu tür dirhemle sarf ve selem akdi caizdir. Satıcı bu dirhemleri alarak satış bedelini teslim almış olur. Böylece satış gerçekleştirilen malın teslimi geçerli olur. Teslim geçerli olduktan sonra bozulamaz. Bu durumda satıcı ayıplı parayı değiştirme hakkı kazanır.⁹⁹

D. Güvene Dayalı Satışlar

Murâbaha: Sözlükte “artma, kâr, ticarî kazanç” anlamındadır. Terim olarak **murâbaha**, *bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine belirli bir kâr konarak satılmasını ifade eder.*¹⁰⁰

Tevliye: Sözlükte “yöneltmek, bir kimseyi yetkili kılmak, bir yere vali tayin etmek” anlamına gelir. Terimde ise, *bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerinde*

⁹⁶ Şeybânî, *el-Asl*, 2/575.

⁹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/193.

⁹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/193.

⁹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/194.

¹⁰⁰ Dönmez, İbrahim Kâfi, “Murâbaha”, *DİA*, 31/148-152.

*herhangi bir değişiklik yapılmadan satılmasını, ayrıca bir kamu görevine tayini ifade eder.*¹⁰¹

1. Tevliyede Başka Birisinin Aynı Kişiden Daha Düşük Bir Fiyata Aldığını Öğrenmesi

Bir kişi tevliye yolu ile aldığı bir malı, başka birisinin aynı kişiden daha düşük bir fiyata aldığını öğrenirse, Hanefilerin genel görüşüne göre diğer alıcının dava etmesi ve kendisinin yeminden kaçınması ile aradaki bu fiyat farkını satıcıdan ister, satış da bu şekilde tamamlanır.¹⁰²

Hanefî fakihlerinden bazılarına göre; davasında çelişki bulunan kişinin sözü dikkate alınmaz. Ancak satıcı bunu kabul ederse diğer alıcının dava edip aradaki bu fiyat farkını satıcıdan isteyebilir. Diğer bazılarına göre ise; diğer alıcının malın maliyeti hakkında yalan söylediği iddiası; ayıp iddiası veya fiyatta indirim yapıldığı iddiası gibidir. Eğer alıcı bu durumlardan birinin olduğunu iddia eder ve delil gösterirse, delili kabul edilir. Delil gösteremiyorsa davalıya yemin etmesi teklif edilir.¹⁰³

İmam Serahsî *bizim delilimiz* diyerek ilk görüşü kabul edip şu delili göstermiştir; buradaki şüphe tek yönlüdür. Yani diğer alıcının ilk tevliyede beyan edilen fiyattan daha az bir fiyata aldığını iddia etmesidir. Bu sebeple bu durum sadece satıcının ikrarı veya diğer alıcının iddiası veya satıcının yeminden kaçınması ile ortaya çıkar. Hatta hâkim tanıkları dinler, davalıdan yemin talep eder ve davalının yemini reddetmesiyle aleyhine hükmeder.¹⁰⁴

2. Malın Alış Bedelinden Daha Fazla Fiyat Gösteren Bir Etiketle Satılması

Hanefîlerin genel kabulüne göre; bir kişi satın aldığı bir malı alış bedelinden daha fazla fiyat gösteren bir etiket koyarsa ve malı bu fiyat üzerinden murâbaha

¹⁰¹ Cebeci, İsmail, "Tevliye", *DİA*, 41/39-40.

¹⁰² Şeybânî, *el-Asl*, 2/485.

¹⁰³ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/89.

¹⁰⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/89-90.

yoluyla satarsa bu satış caizdir. Ancak “Malı şu kadara aldım” veya “Şu kadara mal oldu” demesi caiz değildir, çünkü bu yalandır. Murâbahada yalan söylemeye izin yoktur, ancak “Etiket fiyatı budur” veya “Bu malı bu meblağ üzerinden Murâbaha ile satıyorum” der.¹⁰⁵

İmam Ebû Yusuf’tan zayıf bir rivayete göre; eğer alıcı, tüccarların aldıkları fiyatın daha üstünde bir meblağdan etiket koyup sattıklarını biliyor ise caizdir. Çünkü **“Tüccarın arasında mâruf olan şey, hukukta sabit gibidir”**. Fakat bilmiyorsa yalan beyan sayılır ve alıcı bu durumu öğrendiği zaman aldığı malı geri verme hakkına sahip olur.¹⁰⁶

İmam Serahsî genel görüşü kabul etmiştir. Çünkü İmam Ebû Yusuf ihtiyatlı davrandığı için bu şekilde görüş beyan etmiştir. Ancak bir pazarda tüccarlar arasında üst fiyattan etiket koyarak murabaha yoluyla satış yapma adeti varsa ona uyulur. Çünkü orada aldatma söz konusu değildir.¹⁰⁷

E. Satım Akdinde Vekillik

1. Mutlak Olarak Vekillik Verilen Malın Başka Bir Yerde Satılması

İmam Muhammed’in *Kitabu'l-Asl'da* olan görüşüne göre bir köle veya ticaret malı satmak için atanan vekil, bu malların taşınması için birisiyle hizmet sözleşmesi yapar da bu malları Kûfe’den Mekke’ye götürüp satarsa, bu satış sözleşmesi geçerli olur. Bunun delili ise, mal sahibinin o kişiye mutlak olarak vekalet vermesidir. Bunun için nerede satmış olursa olsun, vekil olan kişi mal sahibinin talimatı üzerine hareket etmiş olur. Ancak vekaleti veren kişinin, yaptığı hizmet sözleşmesi dışında herhangi bir sözleşme üzerinde sorumluluğu yoktur. Bu sebeple buradaki başka birisiyle yapılan hizmet sözleşmesi üzerinde vekilin sorumluluğu yoktur. Çünkü vekalet veren kişi vekile, başka bir işçi tutma yetkisi vermemiştir. Bu nedenle bu durumda bu hizmet sözleşmesi kendi tarafından teberru yoluyla olmuş olur.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Şeybânî, *el-Asl*, 2/486.

¹⁰⁶ Neseî, *Bahrü'r-râik*, 6/120.

¹⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/90-91.

¹⁰⁸ Şeybânî, *el-Asl*, 3/89.

Ebû Hafs'ın naklettiği görüşe göre İmam Muhammed şöyle der; vekil bahsi geçen malı talimat verilen yerde ve gerçek değeri üzerinden satarsa sözleşme geçerli olur. Bu görüş İmâmeyn tarafından kabul edilen temel kurala göre doğrudur. Çünkü onlara göre, mutlak vekillik “malın asıl değeri üzerinden satılması” kuralına bağlıdır. Mal nerede satılırsa satılsın bu hükmü değiştirmez. İmam Ebû Hanife'ye göre ise vekaleti verilen malın satılma yerinin belirlenmesi vekillik şartı değildir.¹⁰⁹

İmam Muhammed bu meseleyi Kitâbu'l-Vekâle'de ele almıştır. Orada Ebû Süleyman ve Ebû Hafs'ın rivayetlerine göre bu satım sözleşmesi geçerli değildir. Yani bir köle veya ticaret malı satmak için atanan vekil, bu malların taşınması için birisiyle hizmet sözleşmesi yaparak bu malları bir şehirden başka bir şehire götürüp satarsa, sözleşme geçerli değildir.¹¹⁰

İmam Serahsî bu konuda *el-Asl*'in Kitâbu's Sarf'ında İmam Muhammed'e ait görüşü zikrettikten sonra Kitâbu'l-Vekâle'de olan görüşünü de zikretmiştir. Kitâbu'l Vekâle'deki görüş Ebû Süleyman ve Ebû Hafs tarafından rivayet edilmiştir. Bu vekalet konusunda Kitâbu'l Vekâle'deki görüş daha doğrudur diyerek onu kabul etmiştir. Burada İmam Ebû Hanife'nin görüşünü zikretmişse de, ona dair bir delil aktarmamıştır. Ama bu kitabın diğer kısımlarında ve diğer muteber Hanefî kitaplarında zikrettiğine göre vekillik konusunda İmam Ebû Hanife'nin görüşü ise mutlak vekillik yetkisi verirken ona her türlü sözleşme yapma yetkisini vermiş olur.¹¹¹

Bu konuda İmam Serahsî hem İmam Muhammed'in görüşünü tercih etmiş hem de İmam Muhammed'in görüşünü gösteren rivayeti en doğrusudur diyerek Kitâbu'l-Vekâle'de olan görüşünü kabul etmiştir. Bunun sebebini de şu şekilde açıklamıştır; Mutlak vekillik verildiğinde bu malın başka yerde satılması da caiz oluyorsa, bu malın satılacak yere taşınma masrafları da mal sahibine ait olmalıdır. Malın nakliyesi vd. masraflar satılacak mala eş değer hatta malın fiyatından fazla olabilir. Bu sebeple mutlak verilen vekillik yetkisine de “taşınma masrafı olan malın asıl değeri üzerinde ve belirlenen yerde satılması” olarak kayıtlıdır. Aynı şekilde bu masrafı vekil üzerine almak da mümkün değildir. Bu nedenlerden dolayı mutlak vekalet verdikten sonra

¹⁰⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/64.

¹¹⁰ Şeybânî, *el-Asl*, 11/302.

¹¹¹ Bedreddin Aynî, *el-Binâye*, 2/268.

taşınması gereken malı başka bir şehirde hizmet sözleşmesi ile başka bir yere götürüp satarsa bu akit geçerli değildir.¹¹²

F. Şuf'a (Önalım) Hakkı

Şuf'a kelimesi bir sayıyı başka bir sayıya veya bir şeyi başka bir şeye eklemek anlamındaki şef kelimesinden gelir. Şufa hakkı sahibi bu yetkisi ile aldığı şeyi kendi mülkiyetine aldığı için bu işleme şuf'a denmiştir.¹¹³

1. Şuf'anın Meşrûiyeti Meselesi

Bazı Hanefî alimlerine göre kıyâsen şuf'a hakkı caiz değildir. Çünkü şuf'a hakkı sahibi, alıcının geçerli bir nedenle aldığı malı, onun rızasını gözetmeden almaktadır. Bu caiz değildir. Böyle bir durumda şuf'a hakkı sahibi alıcının malını haksız yolla ele geçirmiş olarak kabul edilir. Peygamber Efendimiz'in ﷺ şu hadisi, bu durumun caiz olmadığını delilidir;

لَا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ، إِلَّا بِطَيْبِ نَفْسٍ مِنْهُ

“Bir Müslümanın malı, onun rızası olmadan başkasına helal değildir.”¹¹⁴

Şuf'a hakkı sahibi alıcının malını ondan alıp ona zarar vererek kendi zararını giderir. Ancak kimsenin, kendi zararını gidermek için başkasına zarar vermeye hakkı yoktur. Ancak meşhur hadislere istinaden yukarıdaki zikredilen kıyas terk edilerek şuf'a hakkı ispat edilmiştir.¹¹⁵

İmam Serahsî bu konuda Hanefîlerin genel görüşünü kendi görüşü olarak söyleyerek şu şekilde açıklama yapmıştır; meşhur hadislere dayanarak yukarıdaki zikredilen kıyas terk edilerek şuf'a hakkı ispat edilmiş değil, Şuf'a İslam'da kabul

¹¹² Serahsî, *el-Mebsût*, 14/64-65.

¹¹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/90.

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/72; Zeylaî, *Nasbu'r- râye*, 4/223.

¹¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/90.

edilen bir kuraldır. Peygamber Efendimiz ﷺ ve sahabilerden gelen hadisler bunu göstermektedir. Bu hadislere şunları örnek verebiliriz;

الشُّفْعَةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ عَقَارًا وَرَبْعًا

Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur; “Akar (gayri menkul) olsun ev olsun, şuf’a her şeyde vardır.”¹¹⁶

İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (r. anhu.)’nın konuya girerken şu rivayeti zikreder; Misver b. Mehreme’den, Onun da Râfi b. Hadic’den (r.anhu.) rivayet ettiği bir hadiste; “Sa’d b. Malik (r.a.) kendisine ait olan bir evi ‘bu evi sana dört yüze satayım. Ben onu sekiz yüze almıştım. Fakat sana dört yüze satayım. Çünkü Rasûlullah

ﷺ

الْجَارُ أَحَقُّ بِصَفِيهِ

“Komşu yakın çevresindeki taşınmazı alma konusunda öncelikli hak sahibidir’ buyurduğunu işittim” dedi.¹¹⁷

Bu deliller şuf’anın meşrûiyetini ispat etmektedir ve şuf’a kıyası terk edip istihsan yoluyla değil, İslam’ın kabul ettiği bir kural olarak kabul etmektedir.¹¹⁸

2. Şüf’a Hakkını Kullanabilme Durumu

Hanefilerin genel görüşüne göre ana caddeye bakan yeşil alanın kenarında bulunan evlerin arkasındaki çıkmaz sokakta olan bir ev satılırsa, bu sokakta diğer ev sahiplerinin hepsinin şüf’a hakkı vardır. Çünkü bu ev sahipleri avlu ve yol konusunda ortaktır. Ama bu ev sahipleri şüf’adan vazgeçerlerse satılan evin bitişik komşusu öncelikli şüf’a hakkına sahip olur.¹¹⁹

Hanefi alimlerinin bazılarına göre evin avlusu evin sahibine aittir. Ancak İmam Serahsî’ye göre doğru olan ise avlu ev sahibine ait değildir, ev sahibi sadece bu

¹¹⁶ Buhârî, “Buyû”, 96; Müslim, “Müsakât”, 134; Ebû Dâvûd, “Buyû”, 73.

¹¹⁷ Buhârî, “Hiyel”, 14; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/390; Zeylaî, *Nasbu’r- rây*e, 3/183.

¹¹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/90.

¹¹⁹ Şeybânî, *el-Asl*, 9/221.

avlunun kullanım hakkına sahiptir. Onun bu görüşünün delili ise şudur; ev sahibinin mülkiyetinde olan şey evdir. Evden kasıt ise etrafı duvarlarla çevrili olan yerdir, fakat avlu bu duvarlarla çevrili alanın içine dahil olmayıp hayvan beslemek, odun kırmak vb. gibi işler için kullanılan yerdir.¹²⁰

3. Alıcının Satın Aldığı Binayı Yıkıp, Yerine Daha İyisini Yapması Durumunda Şüf'a Hakkı Sahibinin Hakkı

Hanefilerin genel görüşüne göre; bir kişi bir araziyi bir bina ile atın alıp o binayı yıkar ve yıktığı binadan daha fazla yarar sağlayan bir bina yaparsa sonra şüf'a hakkı sahibi şüf'a hakkını almak için gelirse, yıkılan binanın payını düşerek arazinin değeri ile o yeri satın alır. Bu durumda alıcı yeni binayı da yıkar.¹²¹

Bu görüş Hanefilerin genel görüşü olsa da Ashâbu'l-İmlâ'dan gelen rivayete göre İmam Ebû Yusuf'un bu konudaki görüşü şöyledir; Şüf'a hakkı sahibi alıcının yaptığı binayı yıkmak, isterse satış bedeli ve yeni yapılan binanın değerini ödeyerek evi alır.¹²² Şafî de bu görüştedir.¹²³

Bu konuda İmam Ebû Yusuf ve İmam Şafî'nin delili ise şudur; Alıcı geçerli bir yolla satın aldığı arazi üzerine bina yapmıştır. Bu sebeple bir kişinin kendisine bağışlanan arazi üzerine bina dikebilme hakkında olduğu gibi geçerli yolla arazi satın alan kişinin de bu araziye yaptığı bina başkasının şüf'a hakkından dolayı yıkılmaz. Bu konuda imamlar örnek olarak şu benzer delilini de getirmişlerdir; araziye yeni yapılan bina kumaştaki boya gibidir. Bir kişi bir başkasının kumaşını boyar ve o kişi kumaşını geri almak isterse, üzerinde ekleme olarak bulunan boyanın bedelini de ödemesi gerekir. Bu konuda olduğu gibi ele aldığımız mesele de aynı şekilde şüf'a hakkı sahibi bu araziye almak isterse yeni binanın değerini vererek, arazi ve binayı birlikte almak zorundadır.¹²⁴

¹²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/96.

¹²¹ Şeybânî, *el-Asl*, 9/231.

¹²² Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 3/362.

¹²³ Ümrânî, *el-Beyân Fî Mezhebi'l-İmam Eş-Şafî'i*, 7/156.

¹²⁴ Bedreddin Aynî, *el-Binâye*, 11/336; Serahsî, *el-Mebsût*, 14/114.

İmam Serahsî bu meselede ilk görüşü kabul edip, *bizim delilimiz şudur* diyerek şu şekilde açıklama yapmıştır; bu arazi üzerine şüf'a hakkına sahip olan kişi öncelikli hak sahibidir. Ama alıcı bu arazi üzerinde ondan daha çok hak sahibi olan kişinin izni olmadan bina yaptırdığı için bu binanın yıkılması gerekir. Bu durum rehin olarak verilen bir arazi üzerine rehin veren kişinin bina dikmesi gibidir. Orada da o bina yıkılır. Bu delilin açıklaması bu şekilde yapılabilmektedir; Şüf'a hakkı sahibinin arazi üzerindeki hakkı alıcının hakkından önceliklidir. Bu sebeple alıcının arazi üzerindeki şüf'a hakkı sahibinin hakkına zarar verecek nitelikte, hakkına riayet etmeden yaptığı bu tasarruf geçersiz sayılır. Çünkü alıcının bu tasarrufu kendi mülkünde değil, hükmen daha çok hak sahibi olan Şefî'nin mülkündedir. Ayrıca alıcının arazi üzerine bina yapması sonucunda Şefî ek bir bedel ödemek zorunda kalacağı için kendisine ek bir zarara dönüşmüş olur. Bu tasarruf da şüf'a hakkı sahibinin asıl bedelle araziyi satın alma hakkını ortadan kaldırır. Bu sebeple alıcının diğer tasarruflarında olduğu gibi bu tasarrufu da geçersiz sayılır.¹²⁵

4. Şüf'a Hakkı Sahibinin Şüf'a İsteminde Bulunup Parayı Ödemededen Ölmesi

İmam Ebû Hanife ve İmam Ebû Yusuf'a göre; şüf'a hakkı sahibi şüf'a isteminde bulunup evi teslim aldıktan sonra karşılığını ödemededen ölürse, satış akdi şüf'a hakkı sahibinin mirasçıları üzerine bağlayıcı olur. Yani bu durumda bedeli ödemededen önce şüf'a hakkı sahibi için hâkim hükmedebilir. İmam Muhammed'e göre ise şüf'a sahibi bedeli ödemededen ölürse bu satım akdi mirasçılara geçemez ve hatta bedeli hazırlamadan şüf'a sahibi için hâkim hükmetmez.¹²⁶

Bu konuda Şeyheyn'in delili ise şudur; şüf'a sahibi hâkimin kararıyla bedel karşılığında evi mülkiyetine geçirmektedir. Bu karardan dolayı bunun hükmü bizzat kendisinin satın alması gibidir. Orada kendisine satın alma hakkı konusunda bedeli

¹²⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/114.

¹²⁶ Nesefî, *Bahrü'r-râik*, 8/149.

ödemeden ölürse bu satım akdi mirasçıya devredilir. Aynı şekilde bu durumda da şüf'a sahibinin bedeli ödemeden ölmesi durumunda bu hak mirasçılara devredilir.¹²⁷

İmam Muhammed'in delili ise şudur; şüf'a sahibinin satış bedelini ödemesi durumunda malı alma hakkı vardır. Şüf'a bedelini ödemeden şüf'a ile hükmedemez. Onun için alanın zararını savmak için hâkim parayı ödemeden şüf'a sahibi için hükmetmez ve bu hakkı da mirasçıya geçirmez.¹²⁸

Bu konuda İmam Serahsî, Şeyheyn'in görüşünü kabul etmiştir ve buna delil olarak şu şekilde açıklama yapmıştır; şüf'a sahibinin bedeli peşin olarak ödemesi gerekmediği zaman bedelini getirmesi istenmez. Hâkim onun için eve hükmettiği zaman bedelin ödenmesi gerekir. Bu durumda hâkim bedel ödenmeden onun hakkında hükmedebilir. Alıcı da bu durumda tam bedeli eline almadan bu evi tutma hakkına sahiptir. Bedelini tam alınca bu evi onlara teslim eder. Bu sebeple hâkim para ödemeden Şefi için hükmederse alıcıya bir zarar gelmeyeceğinden hâkim şüf'a hakkı sahibi için hükmedebilir ve normal satıcı ile alıcı arasında hükümde olduğu gibi şüf'a hak sahibi ölürse bu hakkı mirasçılara geçer. Onlar bedeli ödeyerek alıcıdan bu evi alabilir.¹²⁹

5. Büyük ve Küçük Nehrin Şer'î Ölçüsü

Sulama hakkına ortak olan kişi, yola ortak olandan daha fazla şüf'a hakkına sahiptir. Küçük nehirden sulama hakkı olanlar bitişik komşuya göre daha fazla hak sahibidir. Küçük ve büyük nehir konusunda imamlar arasında görüş ayrılığı vardır.

İmam Ebû Yusuf'a göre; eğer iki veya üç arazi ondan sulanıyorsa bu küçük nehir, daha fazlası ise büyük nehirdir. İmam Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre ise, Fırat ve Dicle gibi üzerinde gemilerin yüzdüğü her nehir büyük nehirdir, yüzmedikleri ise küçük nehir hükmündedir. İbn Semâ'nın (ö. 233/848) İmam Muhammed'den naklettiğine göre; nehre ortak olanlar, eğer nehir gemilerin

¹²⁷ Bâbertî, *el-İnâye şerhel-Hidâye*, 9/387.

¹²⁸ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/277.

¹²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/119.

yüzemeyeceği bir türdeyse sulama hakkı sebebiyle şüf'a hakkı vardır. Bazı alimlere göre ortaklar kırk veya elli ile sınırlandırılmıştır.¹³⁰

İmam Serahsî bu konuda şu şekilde açıklama yapmıştır; bu hususta sayılarla hükmetmenin bir anlamı yoktur. Çünkü miktarlar şahsi görüşle bilinmez. Bu sebeple ortaklık ne kadar az veya çok olsa da dikkate alınmaz, üzerinde gemilerin yüzebiliyor olması dikkate alınarak küçük ve büyük olarak değerlendirilir.¹³¹

6. Arazinin Yarısının Fâsid Akitle Alınması Durumu

İmam Muhammed'e göre eğer bir kişi bir araziyi geçerli bir akitle, diğer yarısını ise fâsid bir akitle satarsa, fâsid akitle satılan kısım satıcıya geri verilir. Çünkü Hanefilerin genel görüşüne göre; fâsid bir akitle bir şey satılırsa, sonra herhangi bir sebeple bu fâsid akitle satılan kısmı geri vermek mümkün değilse o zaman satın alan kişi satıcıya o satılan malın değerini ödeyip onu alır. Bahsettiğimiz durumda fâsid bir akitle satılan arazinin yarısında geri vermek mümkün olduğu için satıcıya geri verir. Fâsid akit olduğu için ve sahih kısmını ona geri vermek mümkün olmadığı için (çünkü bu kısım şüf'a hakkı sahibine geçer) bu sahih kısmın sadece değerini öder. Diğer yarısı ise sahih akitle olduğu için şüf'a hakkı sahibi alıcıdan ikinci satım akdinin satış bedeliyle alır.¹³²

İmam Serahsî bu konuda sadece İmam Muhammed'in görüşünü zikretmiştir. Ama onun görüşünü kabul etmeyip daha doğru görüş diyerek diğer bir görüşü şu şekilde aktarır; bu durumda satıcının geri alma hakkı yok olduğu için şüf'a hakkı sahibi, sahih akitle satılan kısmı birinci satım akdinin hükmüne göre değerleriyle veya ikinci satım akdine göre belirtilen satış bedeline göre almak arasında seçim yapma hakkına sahiptir. Bu durumda eğer şüf'a hakkı sahibi ikinci satış bedeliyle alırsa alıcı, ikinci satış bedelinden ilk satış bedelinin yarısının değerinden fazla olan kısmı bağış olarak verir. Çünkü alıcı değerinin yarısını satıcıya karşı borçlanmıştır. Fazlalık kısmı haksız kazanç olduğu için bunu sadaka olarak vermesi gerekir.¹³³

¹³⁰ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/266.

¹³¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/132-133.

¹³² Radyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtü'r-Radvâ*, 6/385.

¹³³ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/149.

7. Ölüm Hastasının Sattığı Mala Oğlunun Şüf'a Hakkı Sahibi Olması

Hanefilerin genel görüşüne göre; ölüm hastası olan birisi üç bin dirhem değerindeki evini iki bin dirheme satıp başka malada sahip olmadığı halde ölürse, oğlu da bu ev için şüf'a hakkı sahibi olursa oğlunu bu ev üzerinde şüf'a hakkı olmaz.¹³⁴

Bu meselenin açıklaması şudur; Burada iki durum söz konusu olabilir. Ya alıcının aldığı fiyat, yani iki bine alır veya gerçek değeri olan üç bine alır. Bu iki fiyatla da almak mümkün değildir. Çünkü; eğer iki bine alırsa, bu durumda bu ölüm hastası olan kişinin mirasçısına vasiyeti olur. Çünkü şüf'a hakkı sahibinin öncelikli olduğu için, sanki oğluna daha düşük fiyata satmış gibi olur. Bu da vasiyet manasına gelir, ancak mirasçıya vasiyet olmaz. Eğer üç bine alırsa da alıcı için olmayan bir bedel şüf'a hakkı sahibine konulmuş olur, bu da doğru olmaz.¹³⁵

İmam Serahsî bu konuda Hanefilerin genel görüşünü kabul etmiştir. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in vasiyetler konusunda gelen rivayetine göre; ölenin oğlu dilerse evi gerçek değeriyle satın alabilse de, İmam Serahsî burada bahsettiğimiz görüşünü imamların hepsinin görüşü olarak kabul etmiştir. Bunun sebebi de şudur; *el-Câmi 'u'l-Kebîr*¹³⁶ adlı eserinde her imamın görüşünün bu olduğunu ifade etmiştir.¹³⁷

8. Bir Kişi Taşınmazını Değerinden Aza Oğluna Satarsa O Maldaki Şüf'a

İmam Ebû Hanife'ye göre ölüm hastası olan bir kişi, değeri üç bin dirhem olan malını, iki bin dirheme oğluna satarsa bu satış geçersizdir. Çünkü gerçek değerinden daha az satması mirasçıya vasiyet gibi olur, ancak mirasçıya vasiyet olmaz. Aynı şekilde bu satım akdi fâsid bir akit olduğu için şüf'a hakkı sahibinin de orada şüf'a hakkı olmaz.¹³⁸

¹³⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 9/270.

¹³⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/150.

¹³⁶ İbn Semâa, Hişâm b. Ubeydullah er-Râzî, Ebû Hafs el-Kebîr, Süleyman el-Cûzcânî ve diğer bazı öğrencileri tarafından rivayet edilen bu eseri İmam Muhammed, hocası Ebû Hanife'nin görüşlerini getirerek değil; bizzat kendi görüşlerini derleyerek telif etmiştir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/568-570.

¹³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/150.

¹³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/151.

İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise şüf'a sahibi bu malı üç bin dirheme alabilir. Çünkü şüf'a sahibi alıcı gibidir, oğlu da isterse kayırmayı ortadan kaldırarak üç bin dirheme alabilir. Şüf'a hakkı sahibi de bu değerden alabilir.¹³⁹

Başka bir rivayete göre ise İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed şüf'a sahibinin alamayacağını söyler. Çünkü bahsettiğimiz durumda gerçek değerinden az bir fiyatla oğluna sattığı için vasiyet konusu söz konusu olur. Bu sebeple bu akit geçersizdir. Geçersiz bir akit üzerine şüf'a hakkı olmaz. Diğer yandan, alıcının akdi geçersizliğe uğratan unsuru kayırma ile ortadan kaldırmasıyla şüf'a sahibinin hakkını geri getirmez.¹⁴⁰

İmam Ebû Yusuf'tan gelen başka bir rivayete göre ise şüf'a hakkı sahibi malı değeriyle satın alabilir. Çünkü dine göre şüf'a sahibi hakkı alıcıdan önceliklidir. Ölüm hastasının bu satış bedeliyle şüf'a sahibine satmış sayılır.¹⁴¹

İmam Serahsî bu konuda İmam Ebû Hanife'nin görüşü en doğru demiştir. Bunun sebebi olarak şunları söylemiştir; bu durumda satım akdi vasiyettir. Burada satım akdinin vasiyet olduğu sabit olduğu ve Rasulullah ﷺ de mirasçıya vasiyeti yasakladığı için bu satım akdi hiçbir şekilde geçerli olmaz.¹⁴²

9. Şüf'a Hakkı Sahibi Olan Çocuğun Babasının Şüf'a Hakkından Vazgeçmesi

Hanefilerden İmam Muhammed ve Züfer (r. anhum.)'e göre, bir kişi bir evi insanların aldanmayacağı kadar fazla bir bedele satın alırsa, o ev üzerinde de küçük çocuk şüf'a sahibiyse ve babası bu haktan vazgeçip hakkı düşürürse bu işlemin geçerli olduğunu söylemiştir. Çünkü bu satış akdi insanların aldanmayacağı kadar fazla bir bedelde olduğu için o çocuğun ergenlikten sonra satış akdi konusunda tasarruf hakkı vardır.¹⁴³

¹³⁹ Şeybânî, *el-Asl*, 9/270.

¹⁴⁰ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/317.

¹⁴¹ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/316.

¹⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 14/151.

¹⁴³ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/310.

Ama İmam Serahsî'ye göre, İmam Muhammed ve Züfer (r. anhum.)'in adına söylediği gibi zikrettikleri görüş onlara ait değildir. Doğrusu her iki imama göre bu durumda çocuğun babasının, çocuğun şüf'a hakkından vazgeçmesi geçerli değildir. Çünkü satış bedelinin fazlalığı sebebiyle onu alma hakkı yoktur. Bu malı alma hakkı olmadığı durumda babasının istemeyip susmayı veya hakkından vazgeçmesi geçerli değildir. Bu sebeple bu vazgeçmenin bir manası yoktur. Dolayısıyla küçük çocuğun hakkı ergin olduktan sonra devam eder.¹⁴⁴

Bu konuda İmam Serahsî "bazıları" diyerek bazı Hanefî imamların görüşlerini zikretmiştir. Bunların hangi imamlar olduğuna dair hiçbir bilgi verilmemiştir. *Hidâye*, *Bedâi'u's-Sânâ'i* ve *Binâye* adlı eserlerde de aynı şekilde "bazıları" denerek aynı görüş zikredilmiştir.

II. SARF AKDİ

Sarf; bir çeşit satış sözleşmesidir. Satış bedeli konumundaki malların aynı nitelikteki mal/para karşılığında satılmasıdır.

Mallar üçe ayrılır;

- Her durumda satış bedeli konumundaki mallar. Bunlar dirhem veya dinâr paralardan ibarettir.
- Yalnızca satılan konumundaki mallar. Bunlar da kumaş, hayvan ve köle gibi ticaret mallarıdır.
- Hem satılıp hem de satış bedeli olabilen mallar. Bunlar da standart olup ölçü ve tartı ile alınıp satılabilen mallardır.¹⁴⁵

Burada sarf adı altında birinci tür malları ele alacağız.

¹⁴⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/151.

¹⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/2.

“tayin”dir. Bu tayin farklı durumlarda farklı şekillerde meydana gelir. Para ile alakalı konularda elden ele teslim etme, gayrimenkullerde ise işaret iledir.¹⁴⁹

İmam Serahsî bu konuda “En doğru olan” diyerek يَدًا يَدًا’den kasıt “tayin” olarak tercih etmiştir. Bunun için de birkaç delil zikretmiştir. Bu ibareyle kastedilen teslim alma olsaydı مِنْ يَدٍ إِلَى يَدٍ “elden ele” olarak ifade edilirdi. Çünkü bu şekilde o kişi malı başkasının elinden almış olurdu. Buna göre يَدًا يَدًا ifadesinden kasıt “tayin” dir. Paranın belirlenmesi ise sözleşmede işaret edilmesiyle değil, teslim alınmasıyla belirli hale gelir. Buradan, bedelin teslim alınmasının şart olmasının sebebinin delilde bahsi geçen belirlemenin gerçekleştirilmesi olduğu anlaşılır. Örneğin; buğdayın buğday karşılığı satın alınması durumunda teslim alınma şartı yoktur. Çünkü sözleşme yapılırken buğday işaretle belirlenebilir. Bu sözleşmenin ribâ hükmüne girmemesi için semen ve mebî arasında eşitlik şarttır ve burada iyisi-kötüsü eşittir. Bu tür bir sözleşme esnasında ribâ olmaması için temel kural, tayin etmek. Tayin, işaretle veya teslim yoluyla olabilir. Ömer’den (ra.) rivayet edilen hadiste geçen (hâ ve hâ) “Şuna karşılık şu” sözü ise sarf ile alakalıdır. Çünkü sarf konusunda tayin, teslim yoluyla olur.¹⁵⁰

2. Altına Karşılık Satılan Gümüşün Karışık Olması

Bir kişi alım satım akdinde bir dinâra on dirhem alarak malı teslim alırsa ve sonrasında dirhemden biri katkı maddesi fazla, değersiz veya kurşun ise, şu ihtimaller söz konusudur;

a. Taraflar henüz ayrılmadıysalar bu değersiz dirhem değiştirilir. Çünkü bu dirhem satıcının hak ettiği türden bir para değildir. Bu sebeple alıcı onu hiç teslim almamış kabul edilir.¹⁵¹

b. Taraflar ayrıldıysa satıcı, katkı maddesine rağmen değersiz dirhemleri kabul etmek zorunda değildir. Çünkü bu para sözleşmeden kararlaştırılan parayla aynı değildir. Bu sebeple dirhemleri alan kişi hakkı olanı almış olmaz. Dirhemleri alan kişi değersiz olan parayı geri verir. Bu durumda ise satış sözleşmesi yaptığı kişiden bu on

¹⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/111.

¹⁵⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/111.

¹⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/13.

dirhem hakkının dokuzunu alıp bir dirhemi teslim almadan ayrıldığı oraya çıktığı için dirhemi alan kişi normalde dinâra göre onda bir oranında olan payına ortak olmuş olur. Bu görüş Hanefî mezhebinin genel görüşüdür.¹⁵²

İsâ b. Ebân (ö. 221/836)¹⁵³ bu görüşe karşı çıkararak şöyle söylemiştir; İmam Muhammed'in yukarıdaki görüşü yanlıştır. Doğrusu ise şudur; bu dinâra denk olan herhangi bir dinârın onda birine ortak olur. Çünkü alışverişlerde belirli bir para üzerinden akit veya bozma gerçekleştirilmez. Taraflar akdi bozmaları durumunda verdikleri paranın kendisini veya dengini verebilirler. Bu sebeple bu durumda biz şöyle diyoruz; dirhemi alan kişi diğer tarafa karşı, dinârın onda biri oranında alacaklı olur. Çünkü bu satıcının zimmetinde bir borçtur. Eğer taraflar anlaşırorsa akitte teslim edilen dinârın onda biri geri verilebilir.¹⁵⁴

İmam Serahsî bu konuda “İmam Muhammed'in *el-Mebsût*'ta söylediği hüküm daha doğrudur” diyerek konuyu şöyle izah etmiştir; mecliste bedelleri teslim almak gerekir. Ancak bu durumda taraflar bedelleri teslim almadan ayrıldıkları için akit geçersiz sayılır. Bu şekilde ayrıldıkları için onda birlik pay satıcının zimmetinde borç olarak kalır. Borcun borç karşılığı satılması haramdır. Eğer satış yapılan mecliste ayrılmadan önce değiştirilseydi, para akit sırasında verilmiş olacaktı. Ama bu teslim gerçekleşmemişse akit hükmen geçersiz olur. Bu durumda dirhem satın alan kişi fâsit bir akit sonucu olarak onda bir payın sahibi olmuştur, bu sebeple aldığı paranın kendisini geri vermesi gerekir. Geri verme yükümlülüğü akitten dolayı değil, teslim almadan dolayı olduğu için teslim aldığı paranın kendisini verme yükümlülüğü doğar ve teslim alındığı zaman bu para belirli duruma gelir.¹⁵⁵

¹⁵² Şeybânî, *el-Asl*, 2/597.

¹⁵³ Ebû Mûsâ İsâ b. Ebân b. Sadaka (ö. 221/836). Bağdat'ta yetişen İsâ b. Ebân İsmâil b. Ca'fer el-Ensârî, Hüseyim b. Beşîr, İbn Ebû Zâide gibi âlimlerden hadis dersi almıştır. Önce ehl-i hadîs ekolüne mensubuydu ve Sonra İbn Semâa (233/848) tarafından İmam Muhammed eş-Şeybânî ile tanıştırılıp onun muhalefet ettiğini düşündüğü hadisleri tek tek kendisine okuduğunda tatminkâr cevaplar alması üzerine rey ekolüne katıldı. İsâ b. Ebân, Hanefî kaynaklarda usul ve fûrûa dair görüşlerine en çok yer verilen âlimlerdendir. Hanefî usul kitaplarında onun görüşleri özellikle sünnet-hadis ve âmmin tahsisi bahislerinde nakledilir. Hicri 221 Muharrem veya Safer başlarında/ Ocak veya Şubat 836 yılında Basra'da vefat etti. Bkz. Özen, Şükrü, “İsâ b. Ebân”, *DİA*, 22/480-481.

¹⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/13.

¹⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/14.

3. Sarf Bedeli ile Borcun Takası

Bir kişi birisiyle yüz dinâra karşılık bin dirhem almak için anlaşır, karşı taraf yüz dinâr verdikten sonra kendisi vereceği bin dirhemi daha önce karşı taraftan alacaklı olduğu bin dirheme karşılık sayıp vermeyeceğini söylerse, diğer taraf da kabul ederse bu işlem geçerli olur. Ancak razı olmazsa zorlanamaz ve işlem geçersiz olur. Hanefilere göre; eğer taraflar anlaşır, sarf akdi öncesinde doğan bir zimmet borcunun sarf akdinin bedeliyle takas edilmesi istihsanen caizdir.¹⁵⁶

Kıyasa göre ise böyle bir takas caiz değildir. Çünkü yapılan akit sonucu iki taraf da mecliste bedeli teslim alma hakkına sahip olur. Böyle bir takas ile bir tarafın bedeli teslim alma hakkı ortadan kalkmış olur. Diğer yandan sarf bedelini ibra etmek ve sarf bedelini değiştirmek caiz değildir. Bu sebeplerden ötürü taraflar razı olsalar dahi takas caiz olmaz.¹⁵⁷

İstihsan'a göre ise şöyledir; taraflar takas üzerine anlaşırken sarf akdini de belirtilen zimmet borcuna çevirmişlerdir. Sarf akdinde aynı mecliste iken meclisin sonunda bedeli teslim alabilmesi caiz olduğu gibi, meclis sonunda bu akit zimmet borcuna çevrilmesi caizdir. Çünkü iki taraf da yaptıkları takas işleminin geçerli olmasını amaçlar. Bu amaca da yalnızca belli bir yolla ulaşılır. Bu amacın gerçekleşmesini sağlayan şey ise her iki taraf için de amaç sayılır. Bu sebeple her iki tarafın da takas işlemine razı olmaları gerekir. Diğer borçlarla ilgili takas konularında rıza aranmaz. Çünkü sarf bedelinin takası, satış sözleşmesinin zimmet borcuna çevrilmesidir. Bu akdin değiştirilmesi iki tarafın tasarrufundadır. İki tasarrufun da mevcut olduğu için burada rıza aranır. Bu akdin değiştirilmesine razı iseler, akdi devam ettirme yahut ortadan kaldırma yetkileri olduğu gibi değiştirme yetkisine de sahiptirler.¹⁵⁸

Iraklı Hanefilere göre; taraflar takasta anlaşılırsa, yaptıkları akdi bozarak yeni bir akit yapmış gibi olurlar. İmam Serahsî Iraklı Hanefilerin görüşüne karşı çıkarak şöyle söyler; Onların söyledikleri yolla yapılırsa bu akit caiz olmaz. Çünkü taraflar ikâle ile akdi bozarak zimmet borcuna bağlarsa bedellerin aynı mecliste teslim

¹⁵⁶ Şeybânî, *el-Asl*, 2/601.

¹⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/19.

¹⁵⁸ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 6/327.

edilmesi gerekir. Ama bu durumda aynı mecliste bedellerin teslimi mümkün olmuyor. *Zâhirü'r-rivâye*'ye göre de böyle bir işlem caiz değildir. Yani taraflar sarf akdinin karşılığı olan bedel ile bu akitten sonra ortaya çıkan bir zimmet borcunu takas edemezler. İmam Muhammed *ez-Ziyâdât*¹⁵⁹ adlı eserinde sarf akdinden sonra ortaya çıkan zimmet borcunun da takas edilebileceğini söylemiştir. Ebû Süleyman'ın (ö. 200/816 [?])¹⁶⁰ bir rivayetine göre de aynı hüküm dikkate alınmıştır. Ancak İmam Serahsî'ye göre bu rivayet çok güvenilir değildir.¹⁶¹

İmam Serahsî, “güvenilmeye değer olan görüş önce anılan görüştür” diyerek Hanefilerin genel görüşünü kabul etmiştir. Çünkü; taraflar takas üzerine anlaştıklarında sarf akdini de belirtilen zimmet borcuna çevirmişlerdir. Sarf akdinde aynı mecliste iken meclisin sonunda bedeli teslim alabilmesi caiz olduğu gibi, meclis sonunda bu akit zimmet borcuna çevirilmesi caizdir. Çünkü iki taraf da yaptıkları takas işleminin geçerli olmasını amaçlamaktadır. Bu amaca da yalnızca belli bir yolla ulaşılabilir. Bu amacın gerçekleşmesini sağlayan şey ise her iki taraf için de amaç sayılmaktadır. Bu sebeple iki tarafında takas işlemine razı olmaları gerekmektedir. İki taraf da razı olursa sarf akdi öncesinde doğan bir zimmet borcunun sarf akdinin bedeliyle takas edilmesi mümkündür.¹⁶²

4. Zimmette Sarf Akdi

Bir kişi birine bin dirhem ödünç verir ve teslim ederse, teslim ettikten sonra da alan kişiden bu dirhemleri bozdurmasını ister ve alacaklı da bunu dinâra çevirirse bu sarf akdi alacaklı adına geçersiz olur. Çünkü sarf akdi yapan kişiden alacaklının

¹⁵⁹ İmam Muhammed *ez-Ziyâdât* adlı bu eseri, *el-Câmiu'l-kebir*'de eksik kalmış meseleleri ihtiva etmek için kaleme almıştır. Bu eser, sistematik ve kapsamlı bir fıkıh eseri değildir. Fakat çalışma notları şeklinde önceki eserlerine yaptığı ilâvelerden meydana gelen bir çalışmadır. Müstakil bir nüshası olarak günümüze ulaşmayan bu eser üzerine Pezdevî, Attâbî ve Kâdîhan gibi Hanefî âlimleri tarafından yapılan çok çalışmalar bulunmaktadır. Kâtib Çelebi'ye göre, on üçe kadar şerh ve ihtisar gibi çalışma vardır. Bunlardan Pezdevî'nin şerhi günümüze ulaşmamış ve Attâbî ve Kâdîhan tarafından yazılan şerhlerinin çeşitli nüshası kütüphanelerde bulunmaktadır. Bkz. Bedir, Murteza, “*ez-Ziyâdât*”, *DİA*, 44/483-484.

¹⁶⁰ Ebû Süleymân Mûsâ b. Süleymân el-Cûzcânî el-Bağdâdî (ö. 200/816 [?]). Belh'in Cûzcânî'nin şehrinde doğdu ve Bağdat'ta yetişti. Kendisi Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin talebesiydi. Ebû Süleymân Hanefî mezhebinin temel kitaplarını İmâmeyn'den rivayet etti. Hatta Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin *el-Asl* adlı eserinin nüshaları içinde en güvenilir olanı Cûzcânî'nin rivayet ettiği nüshadır. Bkz. Şener, AbdülKadir, “CÛZCÂNÎ, Ebû Süleyman”, *DİA*, 8/98.

¹⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/20.

¹⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 14/20.

herhangi bir borcu yokken bu durumda borçluya söz konusu borcu kendisi için seçtiği birisine vermesini emretmiştir. Bunun için aslında ona vekil olarak emretmiş olur. Bu sarf işlemini kendine bağlamış olur. Bu sebeple vekaleten yapan bu sarf akdinin sonucu olarak gelen çevrilmiş dinârları borç veren almayı kabul etmezse bu sarf akdi geçersiz olur. Eğer borç veren çevrilmiş dinârları almayı kabul ederse o zaman alacaklı adına geçerli olur. Bu durumda dinâr karşılığında değiştirilebilir.¹⁶³

Ebû Süleyman'ın rivayetinde bu konuda üç büyük Hanefî imamların arasında görüş ayrılığı belirtilmeden imamların genel görüşü olarak zikredilmiştir. Ancak Ebû Hafs (ö. 217/832)'in¹⁶⁴ rivayetine göre bu görüş İmam Ebû Hanife'ye aittir. Ona göre İmâmeyn'in görüşü ise; zikrettiğimiz durumda akit alacaklı adına geçerli olur. Çünkü dirhemin dinâra veya dinârın dirheme çevrilmesi arasında bir fark yoktur. Söz konusu bedelin akit esnasında veya sonrasında teslim alınması arasında da fark yoktur.¹⁶⁵

İmam Serahsî'ye göre Ebû Hafs'ın rivayeti doğrudur. Çünkü kitabü'l-buyüda buna benzeri bir meselede imamların farklı görüşleri açıklamıştır. Orada “Senden olan alacağım karşılığında bir kür buğday üzerine selem akdi yapalım” demesi durumu da ele aldığımız mesele gibidir.¹⁶⁶ İşte alacaklının borçluya verdiği parayı bozdurması için talimat vermesi ile bu borç karşılığı selem akdi teklifinde bulunması arasında fark yoktur. Her ikisi de İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre geçerlidir. Çünkü alacaklı vekilliği borçlunun kendi mülküne bağlamıştır. Borçlunun zimmetinde bulunan alacak ise alacaklının mülküdür. İmam Ebû Hanife'ye göre ise bunların ikisi de geçerli değildir. Çünkü her iki durumda da borçluya söz konusu borcu kendisi için seçtiği birisine vermesini emretmiştir.¹⁶⁷

¹⁶³ Şeybânî, *el-Asl*, 3/29.

¹⁶⁴ Ebû Hafs Ahmed b. Hafs b. ez-Zibrikân el-İclî el-Buhârî (ö. 217/832). Onun hakkında çok az bulunmaktadır. Kendisi Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) en önemli öğrencilerinden biri olup onun kitaplarının ana râvilerinden de biridir. Şeybânî'nin *es-Siyerü'l-kebîr*'in telifinden önce Bağdat'tan ayrılmıştır. Bkz. Bedir, Murteza, “Ebû Hafs el-Kebîr”, *DİA*, EK-1/ 364-366.

¹⁶⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/39.

¹⁶⁶ Şeybânî, *el-Asl*, 3/394.

¹⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/39.

5. Vatandaşın Devletten Alacağı Maaş ve Benzeri Bir Alacağı Satması

Hanefilerin genel görüşüne göre askerler için hazineden ayda bir ayrılan ve beytü'l-mâlden yılda bir veya iki defa verilen malların satılması caiz değildir. Bunlar hazineden askerler için bağış olarak verilir. Asker bu mal ona ulaşmadan satamaz, zira bir kişinin sahip olmadığı bir şeyi satması caiz değildir. İmam Şa'bî (ö. 104/722) 'ye¹⁶⁸ göre askerinin her yıl artırılan malı, teslim almadan ticaret malı veya başka bir şey karşılığı satması caiz değildir. Kadı Şurayh (ö. 80/699 [?])¹⁶⁹ ise bu artırılan malın satılabileceği görüşündedir.¹⁷⁰

İmam Serahsî'ye göre doğru olan İmam Şa'bî'nin görüşüdür. Hanefiler onun görüşüne göre hüküm vermiştir. Çünkü bu mal teslim alınmadan önce atânın aslı gibidir. Bu fazlalık kesin bir şekilde onun olsaydı bu mal başka birinin üzerinde borç olarak sabit olurdu. O zaman satarsa borcu satmış olur, böyle bir sözleşme caiz değildir. Bu durumda bu fazlalık onun için kesin olmayan ve başka birinin üzerinde muhtemel olan bir borçtur. Birinci durumda caiz olmadığı için ikinci durumda caiz olması hiç mümkün değildir. Burada bu konuda Kadı Şurayh'ın görüşüne dair İmam Serahsî hiçbir delil göstermemiştir. Ancak bununla ilgili olarak İmam Züfer, İbrahim en-Nehaî ve Kadı Şurayh'ın şu görüşünü zikretmiştir: Alacağın borçlu dışındaki üçüncü kişilere satılması caizdir.¹⁷¹

B. Bedelin Geçersiz Olması veya Değerindeki Değişiklik Durumu

1. Akdın Bir Kısımının Geçersiz Olması Durumunda Akdın Hükümü

Bir kişi satım akdinde karşı tarafa bir dirhem verip karşılığında; yarısı için belli bir miktar fels¹⁷² ve diğer yarısı için de yarım dirhemden bir habbe¹⁷³ isterse İmam Ebû Hanife'nin görüşünün kıyasına göre bu akit geçersiz olur. İmâmeyn'e göre ise

¹⁶⁸ Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl b. Abd (illâh) el-Hemdânî eş-Şa'bî (ö. 104/722). Bkz. Kandemir, M. Yaşar, "Şa'bî", *DİA*, 38/ 217-218.

¹⁶⁹ Ebû Ümeyye el-Kādî Şüreyh b. el-Hâris b. Kays el-Kindî el-Kûfî (ö. 80/699 [?]). Bkz. Özen, Şükrü, "Kadî Şüreyh", *DİA*, 24/119-121.

¹⁷⁰ Şeybânî, *el-Asl*, 3/50.

¹⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/47.

¹⁷² Bütün bakır ve bronz sikkelere fels denir. Bkz. Artuk, İbrahim, "Fels", *DİA*, 12/309-311, İstanbul 1995.

¹⁷³ Bir ölçü birimi olarak habbe, dinâr ve dirhemle ağırlık ölçü birimi olan dirhem ve miskalin askatıdır. 1 dinâr 85,714 habbe ağırlığındaydı. Bkz. Özen, Şükrü, "Habbe", *DİA*, 14/343-346, İstanbul 1996.

akitteki fels kısmı geçerli fakat diğer kısım geçersizdir. Çünkü diğer kısmı sarf akdidir. Dirhem karşılığında aynı miktarda dirhem verilmediği için akitte faiz bulunur. Bu da akdi geçersiz kılar.¹⁷⁴

İmam Ebû Hanife'ye göre riba sebebiyle akdin bir kısmı geçersiz oluyorsa, akdin tamamı da geçersiz olur. Çünkü genel kurala göre herhangi bir akdin bir kısmı bâtil olursa akdin tamamı geçersiz olur.¹⁷⁵

İmam Serahsî'ye göre fels kısmındaki meselede imamlar arasında görüş birliği vardır. Çünkü İmam Muhammed'in *el-Asl*¹⁷⁶ adlı kitabında olan şekliyle imamların üçüne göre de fels kısmı geçerlidir. Çünkü akit yaparken anlaşmanın her iki kısmı için ayrı ayrı *ver* kelimesi kullanılmıştır. Bu sebeple de akitler ayrılmış olur. Böylece akitlerin birinin geçersiz olması diğerini de geçersiz kılmaz. el-Hâkim eş-Şehid'in *Muhatasar*'ında ortaya koyduğu şekilde "bu dirhem yarısı karşılığında şu kadar fels ve diğer yarısı için de küçük bir miktar dirhem ver" şeklinde olsaydı, yani tek bir ver sözü kullanılsaydı tek bir akit yapılmış olurdu. Bu sebeple de akdin bir kısmı geçersiz olduğu için akdin tamamı geçersiz olurdu.¹⁷⁷

2. Paranın Ödenmeden Kullanımdan Kalkması Durumunda Akdin Hükümü

Hanefilerin genel görüşüne göre alıcı satın aldığı meyveyi teslim alıp karşılığı olan felsi/parayı vermeden önce felsler kullanımdan kalkarsa yapılan akit istihsana göre geçersiz olur. Çünkü felsler artık ekonomik kullanımda olmadığı için semen olma özelliğini kaybetmiştir, değeri de kalmamıştır. Bu sebeple akit geçersiz olur. Bu

¹⁷⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 3/13.

¹⁷⁵ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/176.

¹⁷⁶ Kitâbu'l-Asl/ el-Mebsût: İmam Muhammed'den birçok öğrencisi tarafından rivayet edilen ilk ve en hacimli eseridir. Bu eserde İmâm-ı Âzam'ın görüşleri esas alarak kendisinin ve Ebû Yûsuf'un farklı görüşlerle beraber Ebû Leylâ'nın ihtilâfları da zikretmiştir. Hâkim eş-Şehid ve Abdürrahîm b. Ebû İsmâ el-Belhî tarafından ihtisar edilen bu eseri Serahsî tarafından *el-Mebsût* isimle şerhedilmiştir. Farklı kütüphanelerde çeşitli yazma nüshası var olan bu eseri Şefik Şehâte tarafından Kahire'de (1954) ve Ebû'l-Vefâ el-Efgânî tarafından Haydarâbâd'da neşredilmiştir. Sonra beş cilt halinde İdâretü'l-Kur'ân ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye Karaçi tarafından neşredilmiştir. En son Muhammed Boynukalın tarafından yapılan tahkiki, Katar Evkaf Bakanlığı tarafından 13 cilt olarak neşredildi. Bkz. Ünal, Halit, "el-Asl", *DİA*, 3/494-495.

¹⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/27-28.

durumda alıcı eğer teslim aldığı meyveler duruyorsa geri verir, eğer telef olduysa da değerini öder.¹⁷⁸

Ama bu konuda sonraki bazı alimler İmam Muhammed'in "Satım Sözleşmesi istihsan deliline göre bozulmuş sayılır" şeklindeki ifadesini şu şekilde yorumlamışlardır: bu satış akdi bağlayıcı olmaktan çıkar, akdin durumu satıcıya kalmıştır. Satıcı isterse akdi bozar isterse de devam ettirir. Satıcı felsleri teslim almadan önce felslerin değeri düştüğü için satıcı akdi bozma hususunda muhayyerdir. Çünkü felslerin kullanımda kalkmasıyla onun asıl bakımında para olma özelliği ortadan kalkmaz. Bu sebeple akit devam eder ve satıcı muhayyer olur.¹⁷⁹

İmam Ebû Yusuf'a göre ise bu durumda akit caizdir. Ama dirhem karşılığın fels olsa ve felsin değeri de ortadan kalkarsa akit bozulur. Çünkü bu durumda fels kullanımdan kalktığı için satım konusu mal durumunda olur. Ancak akit esnasında felsin semen olma özelliği vardı ve kullanımdan kalktığı zamanki mal durumu ortada yoktu. Bu sebeple satım konusu ortada olmayan bir mal üzerine olur. Böyle bir sözleşme caiz değildir. Fakat fels ile meyve vs. alınması durumunda felsin kullanımdan kalkması akdin yapılmasına engel olmaz. Fels ile alışveriş yapılması durumunda felsin kullanımının ortadan kalksa da satış sözleşmesinin devam etmesi caizdir. Çünkü felsin mal olma özelliği kullanımdan kalkmasıyla ortadan kalkmaz. Bu durumda malın karşılığı olarak mal verilmiş olur ve semen olarak kabul edilir. Çünkü fels de, ceviz vs. gibi sayıyla değerlendirilen ve büyüklük veya değer olarak aralarında kayda değer bir fark olmayan mallarla aynı kategoride değerlendirilir.¹⁸⁰

İmam Serahsî, "daha doğrudur" diyerek Hanefilerin genel görüşünü kabul etmiştir ve delil olarak da şu şekilde açıklama yapmıştır; Felsin semen olabilme özelliği sebebiyle olan ekonomik değeri ile akit yapılır. Kullanımdan kalkmasıyla da bu ekonomik değer yok olur. Bu sebeple bu durumda karşılıksız alışveriş olmuş olur. Böyle bir alışveriş caiz değildir.¹⁸¹

¹⁷⁸ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 6/305.

¹⁷⁹ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 6/305.

¹⁸⁰ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 6/306.

¹⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/28.

Bu konuda İmam Serahsî, “sonraki bazı alimler” diyerek onların görüşünü isim vermeden zikretmiştir. İmam Zeylâî'nin “*Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*” adlı eserinde zikrettiğine göre bu görüş İmam Kavâmu'd-din el-Fârâbî el-Etkânî'ye (ö. 758) aittir. Ona göre buradaki “butlân” fesâd demektir.¹⁸² Hanefîlerde bir akid fâsid olunca tamamen bâtıl olmaz. Bu fâsidlik sebebini kaldırırca akid devam edebilir. Ele aldığımız bu konuda satıcıya zarar geldiği için akid fasid olur. Bu fasidlik satıcının rızasına bağlıdır. Eğer bu zararı satıcı kabul ederse o zarar üzerine satıcının rızası olduğunu göstermiş olur. Yani burada akit bâtıl değil fâsid olur.¹⁸³

3. Sarf Akdinde Paranın Değerindeki Değişiklik Durumu

İmam Ebû Hanife'ye göre bir kişi bin dirhemi dinâra çevirmesi için vekil olarak atanmış ve hangi tür dinâra çevirmesi gerektiği belirtilmemişse, o da bu dirhemlerle Kûfe dinârı almışsa bu sarf akdi caizdir. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise caiz değildir.¹⁸⁴

İmam Ebû Hanife'nin delili ise şudur; Kûfe'de geçerli olan ağırlık ölçüsü Kûfe'ye aittir. İmâmeyn'in delili ise şudur; günümüzde Kûfe dinârı ile yapılan sarf akdi geçerli olmaz. Çünkü günümüzde genel kabul gören ve kullanılan dinârın ağırlığı daha ağır birimde olan Şam dinârının ağırlığı dikkate alınmıştır. Bu durumda ölçüleri dengesiz olduğu için bu akit caiz değildir. Ancak önceden Kûfe'de kullanılan ağırlık ölçüsü ise kesik Kûfe dinârına göre olup dengeli ölçüde olduğu için akit geçerli idi.¹⁸⁵

İmam Serahsî bu konuyu şu şekilde açıklamış ve kendi görüşünü söylemiştir; Konuya ilişkin farklı görüşler dönemin uygulama farklılıklarına dayanır. İmam Ebû Hanife ve İmâmeyn de kendi dönemindeki uygulamalar üzerinden görüş bildirmişlerdir. Aslında her dönem ve yerde örf haline gelmiş uygulamalar dikkate alınır. Çünkü mal sahibinin vekalet verdiği kişi, akdi halkın örfi uygulamaları üzerinden gerçekleştirmesi gerektiğini bilmektedir.¹⁸⁶

¹⁸² Fahrettin ez-Zeylâî, *Tabînu'l-Hakâik Şerhu Kanzu'd-Dakâik*, 4/142.

¹⁸³ Dibyan, Ebû Amr Dibyan b. Muhammed, *el-Mu'âmetu'l-Mâliyye*, 7/276.

¹⁸⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 11/303.

¹⁸⁵ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/208.

¹⁸⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/66.

4. Teslim Gerçekleştikten Sonra Satın Alınan Malın Kusurlu Çıkması Durumu

Hanefilerin genel görüşüne göre satış akdinde yüz dinâra bin dirhem ağırlığında gümüş ibrik satın alınıp karşılıklı teslim gerçekleştikten sonra alıcı ibrikte bir kusur görür onu geri verme hakkına sahiptir. Çünkü satın aldığı malın kusursuz olması gerekir. Bu durumda satıcı kusura karşılık bir dinâr ödemek üzere alıcıyla anlaşır, bu miktar kusurun değerinden az veya eşit olursa bu sulh geçerlidir. Ancak bu miktarın kusurun değerinden fazla olması durumunda imamlar arasında ihtilaf vardır.¹⁸⁷

İmam Ebû Hanife'ye göre kusura karşılık yapılan sulhun miktarı az da olsa fazla da olsa geçerlidir. İmâmeyn'e göre ise bu miktar fazla olursa ve bu fazlalık normal şartlarda insanların aldanmayacağı bir miktarda ise yapılan sulh caiz değildir, bu fazlalık faiz olur.¹⁸⁸

Bu konuda İmam Ebû Hanife'nin delili ise şudur; akit sonucu malın karşılığı ödenen miktar akit sonucu kazanılmış olsa da malda kusur vardır, daha sonra kusur sebebiyle sulh ile kusurun karşılığı olarak o miktarı almış olur. Burada dirhemle dinâr arasında da faiz konusu olmaz. Çünkü bu sulh sözleşmesi bir sarf akdi değildir.¹⁸⁹

İmâmeyn'in delili ise şu şekildedir; hak kusurun değeriyle ilişkilidir ve bu değer dinen belirlenmiştir. Bu değer üstündeki fazlalık faiz olur. Normalde insanların farkedemeyeceği miktardaki bir fazlalık net olarak bilinemez, bu fazlalık uzmanlar tarafından tespit edilir. Bahsi geçen olayda alıcının hakkı, maldaki kusurun karşılığı olan miktardır. Bu durumda normal şartlarda farkına varılamayacak bir fazlalık olursa bu faiz olur.¹⁹⁰

İmam Serahsî bu durum ve ihtilafları *el-Mebsût'ta* zikretmiştir. Ama bu ihtilafların asıl sebebine değinmemiştir. *el-Asl'da* geçen ibareye göre bu ihtilafların sebebi olarak şunlar söylenebilir; İmâmeyn'e göre bu durumdaki sulh akdi dinâra karşı dinâr olunca bir sarf akdidir. İmam Ebû Hanife'ye göre ise bu sulh akdi sarf akdi

¹⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/72.

¹⁸⁸ Şeybânî, *el-Asl*, 3/101.

¹⁸⁹ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/192.

¹⁹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/72.

değildir. Bunun delili ise şudur; *el-Asl'da* geçen ibarede bu sulh akdi için meclis şart koşmamış, hatta daha sonra yapılabilir diye belirtmiştir. Yani bu cümlelerden anlıyoruz ki bu sulh akdi sarf akdi değildir. Eğer sarf akdi olsaydı İmam Ebû Hanife'ye göre de aynı meclis lazım olurdu.¹⁹¹

İmam Serahsî bu konuda İmâmeyn'in görüşünü tercih etmiştir. Bunun sebebini de şu şekilde açıklar; bu durum bir sarf akdidir. İmam Ebû Hanife'nin söylediği gibi değildir. Sulh bedeli olan dinârı, maldaki kusurun karşılığı olarak kabul ettiğimizde, dinârın karşılığı dinâr olur ki bu da sarf akdinden başka bir şey değildir. Bu durumda mecliste borçluya karşı borçlu olmaması için, aynı mecliste olması gerekir.¹⁹²

C. Ehliyeti Olmayan Kişinin Aldığı Borcun Hükümü

Ebû Hafs'ın rivayetine göre; temyiz yaşına girmemiş bir çocuğa veya bunak birisine borç verilirse ve borç alan kişi bu parayı telef ederse, o kişinin bu borcu ödeme sorumluluğu bulunmaz. Ebû Süleyman'ın rivayetine göre ise zikrettiğimiz görüş İmam Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e aittir.¹⁹³

Tarafeyn'in delili ise şudur; bu kişilerin ehliyeti olmadığı için böyle bir tasarruf teberru niteliğinde olur. Bu kişiler teberru yetkisine sahip olmadıkları için bu ödünç verme durumu baştan geçerli değildir. Ama ona rağmen verdikten sonra telef olursa telafisi olmaz.¹⁹⁴

İmam Ebû Yusuf ise bu durumda borcu alan kişinin ödeme sorumluluğu olduğu görüşündedir. Çünkü verilen borç bu kişilerin ehliyeti olmadığı için emanet olarak değerlendirilir. Borcu veren kişi bunun ödenmesi şartıyla ödünç vermiş ve bu şartla o malın tüketilmesi için karşısındakine yetki vermiştir. Bu kişilere emanet verdikten sonra malı tüketirse o zaman sorumluluğu olduğu baki kalır.¹⁹⁵

İmam Serahsî bu konuda İmam Ebû Yusuf'un görüşünün doğru olduğunu söyler ve ona delil olarak benzer bir delil göstermiştir; Bir kişi kısıtlı/mahcur bir köleye

¹⁹¹ Şeybânî, *el-Asl*, 3/101.

¹⁹² Serahsî, *el-Mebsût*, 14/72.

¹⁹³ Şeybânî, *el-Asl*, 3/32.

¹⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/118.

¹⁹⁵ Şeybânî, *el-Asl*, 3/32.

ödünç verir ve o da bunu tüketirse köle bu borcu geri vermek zorundadır. O durumda olduğu gibi bu durumda da aynı şekilde ehliyeti olmayan bu kişilerin tükettiği şeyler üzerinde sorumluluğu vardır.¹⁹⁶

D. Definenin Hükümü

Hanefilerin genel görüşüne göre yer altında gömülü olan bir define bulunursa o bulunan malın veya madenlerin beşte biri beytü'l-mâl'e aittir.¹⁹⁷ Bunun delili de Peygamber Efendimiz'in صلی الله علیه وسلم şu hadisidir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْعَجْمَاءُ جُرْحُهَا جُبَارٌ وَالْبَيْتُ جُبَارٌ وَالْمَعْدِنُ جُبَارٌ وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ
قَالُوا: وَمَا الرِّكَازُ قَالَ: الذَّهَبُ الَّذِي خَلَقَهُ اللَّهُ - تَعَالَى - فِي الْأَرْضِ يَوْمَ خَلَقَهَا

“Hayvanların verdiği zarar herhangi bir sorumluluk gerektirmez. Kuyu ve madenler de böyledir. Rikaz'da ise beşte bir vardır. Sahabiler “Rikaz nedir” diye sorduğunda Peygamber (s.a.) ‘Allahu Teâlâ’nın yeryüzünü yarattığı zaman yaratmış olduğu altındır’ cevabını verdi.”¹⁹⁸

Burada Peygamber Efendimiz صلی الله علیه وسلم Rikaz'ın beşte birinin beytü'l-mâle verilmesi gerektiğine hükmetmiş ve rikaz maden anlamına geldiğini belirtmiştir. Rikaz yeryüzü yaratıldığı zaman yaratılmış olan altındır. İnsanların gömdükleri hazineler ise kenz/definedir. Rikaz sözcüğü ile her ikisi de ifade edilir. Çünkü ‘yere dikmek, çakmak’ anlamındaki er-Rezk ile ‘sabit kılmak’ anlamına gelen isbat aynı anlamdadır. İki durumda da, yaratılış veya insanın koyması ile yeryüzünde sabit olarak durmaktadır. Bu sebeple yer altında gömülü olan malın, ister maden isterse insanlar tarafında gömülmüş olsun, beşte biri beytü'l-mâle ait olur.¹⁹⁹

Yukarıdaki hadiste rikazın beşte birinin beytü'l-mâle ait olduğu açıktır. Ama başka biri tarafından defnedilen mal üzerine de beşte birinin beytü'l-mâl'e ait olduğunun delili Amir'den (r. anhu.) nakledilen şu olaydır; Bir kişi harb olmuş bir

¹⁹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/41.

¹⁹⁷ Neseî, *Bahrü'r-râik*, 2/252.

¹⁹⁸ Buhârî, “Diyât”, 28; Müslim, “Hudûd”, 45; Ebû Dâvûd, “Diyât”, 30.

¹⁹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/42.

köyde bin beş yüz dirhem bulmuştu. Ali (r. anhu.) bununla ilgili olarak ‘Söz konusu para hakkında çok açık bir hüküm vereceğim: Bu parayı haraç vergisi ödenen bir köyde bulduysan vergiyi ödeyen kişiler, o para üzerinde senden daha fazla hak sahibidir. Ama haraç vergisi ödemeyen bir köyde bulduysan, bu paraların beşte biri beytü’l-mâlin, kalanı ise senindir. Ancak biz tamamını sana bırakacağız’ dedi ve tamamını ona bıraktı.²⁰⁰

Bu meselede İmam Serahsî sadece İmam Ebû Hanife ve İmam Muhammed’in görüşünü zikretmiş ve yukarıdaki rivayeti delil olarak zikretmiştir. Başka birine ait olan bir yere defnedilen mal bulunursa o malın kime ait olduğu konusunda Tarafeyn’in görüşü ise şöyledir; o malı bulan kişi ona malik olamaz. Bulunan mal bulunduğu yerin ilk sahibine verilir. Bu yerin ilk sahibi ise arazi fethedildiği zaman devlet başkanın araziye verdiği kişidir.²⁰¹

İmam Serahsî bu meseleyi anlatırken sadece Tarafeyn’in delilini zikretmiş ve ona dair birkaç delil de göstermiştir. İmam Serahsî yalnızca onların delillerini detaylı bir şekilde açıklayarak bu meselede onların görüşünü kabul ettiğini göstermiştir.²⁰²

İmam Ebû Yusuf’a ait bir görüşü zikretmemiştir. Ama *Fethu’l-Kadîr*’de bu meselede İmam Ebû Yusuf’un görüşünü şu şekilde söylemiştir; defnedilen yer başka birine ait olsa da olmasa da beşte biri beytü’l-mâle ait olur, geri kalanı bulan kişiye verilir. Çünkü fetih sonrası arazi verilirken bu arazinin altındaki mallar hesaba katılmadan verilir. Sonradan bulunan define o arazinin değerini yükselteceği için bu durumda adaletsizlik ortaya çıkar. Bu sebeple kimseye ait olmayan bir yerde bulunan definenin durumunda olduğu gibi birine ait olan bir arazide bulunan define onu bulan kişiye verilir.²⁰³

E. Dârülharpte Riba İşlemi

²⁰⁰ Neseî, *Bahrü’r-râik*, 2/252.

²⁰¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/43.

²⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, 14/43.

²⁰³ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, 2/243.

1. Darülharpte Fâsid Sarf Akdi Yapmak

İmam Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre; bir müslümanın düşman ülkede, o ülkenin vatandaşına iki dirhem karşılığında bir dirhem satması caizdir. Aynı şekilde onlara hayvan ölüsü satmak ve kumar oynayıp bundan kazanç sağlamak caizdir. İmam Ebû Yusuf ve İmam Şâfi'ye göre ise caiz değildir.²⁰⁴

Bu konuda Tarafeyn'in delili ise şu hadistir;

لَا رِبَا بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ، وَبَيْنَ أَهْلِ دَارِ الْحَرْبِ فِي دَارِ الْحَرْبِ

*“Gayri müslimlerin ülkesinde, o ülke vatandaşları ile müslümanlar arasındaki işlemlerde fâiz meydana gelmez.”*²⁰⁵

Bu hadis mürsel²⁰⁶ olsa da hadisi rivayet eden Mekhûl (r.anhu.) fakih ve güvenilir bir ravi olduğu için makbul sayılmıştır. Bu hadiste gayrimüslim bir ülkede müslüman olmayanlarla bu tür sözleşmelerin yapılmasının caiz olduğu açık bir şekilde ifade edilmektedir.²⁰⁷

Yukarıdaki hadisle birlikte birkaç hadis daha delil bulunmaktadır. Bunlardan birisi aşağıdaki hadistir;

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ فِي خُطْبَتِهِ: كُلُّ رِبَا كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَهُوَ مَوْضُوعٌ، وَأَوَّلُ رِبَا يُوضَعُ

رِبَا الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ

*“Resûlullah ﷺ veda hutbesinde şöyle buyurmuştur: Cahiliye dönemindeki bütün faiz türleri kaldırılmıştır. İlk kaldırılan faiz de Abbas b. Abdilmuttalib'in faizidir.”*²⁰⁸

Peygamber Efendimiz'in ﷺ böyle denmesinin sebebi ise şudur; Abbas. b. Abdilmuttalib müslüman olduktan sonra Mekke'ye dönmüş ve faizli işlemler yapmaya devam etmiştir. Peygamber Efendimiz'in ﷺ ona faizli işlemleri yasaklamaması

²⁰⁴ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/231.

²⁰⁵ Zeylâî, *Nasbu'r-râye*, 4/53.

²⁰⁶ Mürsel hadis: tabiinden birisinden, sahabi ismini anmaksızın Peygamber ﷺ ref' ve dayandırdığı hadistir.

²⁰⁷ Zuhaylî, Muhammed Mustafa, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkhi'l-İslami*, 1/194.

²⁰⁸ Tehânevî, *İ'lâü's-Sünen*, 14/346.

bunun caiz olduğunu göstermektedir. Hadiste bahsi geçen kaldırılan faiz ise fetih gerçekleşinceye kadar teslim alınmayan faizdir.

İmam Şâfiî ve İmam Ebû Yusuf'un delili ise Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilen şu hadistir;

حَدِيثُ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - أَنَّهُ وَقَعَ لِلْمُشْرِكِينَ جِيْفَةً فِي الْحَنْدَقِ فَأَعْطَوْا بِذَلِكَ لِلْمُسْلِمِينَ مَالًا
فَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَنْ ذَلِكَ،

*“Hendek Savaşı’nda müşrikeler ait bir ceset ele geçti. Onlar buna karşılık müslümanlara mal vermek istediler. Peygamber ﷺ buna izin vermedi.”*²⁰⁹

Yani gayrimüslim bir ülkede gayrimüslimler ile bu tür sözleşmelerin yapılması caiz olsaydı Peygamber ﷺ izin verirdi. İmam Şafiî ve İmam Ebû Yusuf'un aklî delili ise şudur; Burada bahsi geçen müslüman islam ülkesinin vatandaşıdır ve müslümanın faizle işlem yapması yasaktır. O malı akit sonucu aldığı için gayri müslimin rızası ile aldığı şeklinde de yorumlanamaz. Çünkü gayri müslim kişi malının yalnızca akitle alınmasına razıdır. Eğer böyle bir durum gayri müslim ülkede caiz olsaydı islam ülkesinde de caiz olması gerekirdi. Çünkü dirhemlerin birinin diğerine karşılık olarak kabul edilmesi ve fazlalık olanın da bağış sayılması mümkündür.²¹⁰

Burada İmam Serahsî, İmam Ebû Hanife ve İmam Muhammed'in görüşünü kabul etmiş ve şu şekilde açıklama yapmıştır; bu rivayetler bir müslümanın düşman bir ülkede o ülkenin vatandaşı ile bu tür işlemlerin yapılmasının caiz olduğunu gösterir. Çünkü düşman ülkesinin malı mübahtır. Onların malını savaşla almak caiz olurken sözleşme yaparak almanın da caiz olması gerekir. İmam Şafiî ve İmam Ebû Yusuf'un delilinin cevabını da İmam Serahsî şu şekilde vermiştir; Rasulullah ﷺ müşrikleri kızdırmak için bu satış türünü yasaklamıştır. Ayrıca müslümanların dünya malı için savaştığı yönündeki bir düşünceyi önlemek maksadı da vardır.²¹¹

²⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/102.

²¹⁰ Kudûrî, *et-Tecridu'l-Kudûrî*, 5/371.

²¹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/56-58.

2. Dârülharpte Müslümanlar Arasında Faiz İşlemi

İmam Ebû Hanife'nin görüşüne göre; dârülharpte yaşayan iki gayrimüslim müslüman olur ve bu ülkeden çıkmadan önce faizle bir akit yaparsa bu işlem mekruhtur ancak mal geri verilmez. İmâmeyn'e göre ise geri verilir.²¹²

Bu konuda İmam Ebû Yusuf'un delili açıktır. Çünkü ona göre dârülharpte bir müslümanın gayrimüslim ile faizli işlem yapması caiz değilken, bir müslümanın başka bir müslüman ile faizli işlem yapması hiç caiz değildir. İmam Muhammed'in delili ise şöyledir; Bir müslümanın malı onun rızası olmadan alınamaz. Hatta o ülke müslümanlar tarafından fethedilirse onun malı ganimet olarak alınamaz. Sadece meşrû olan ticari bir yolla bir müslümanın malına sahip olabilir. Ama harbînin meselesi farklıdır. Onun malını savaşla almak caiz olurken, sözleşme yaparak faizli işlem yapmak caizdir. Çünkü onun malı mübahtır.²¹³

İmam Ebû Hanife ise görüşünü şu şekilde açıklamaktadır; dârülharpteki bir müslümanın malının dokunulmazlığı hükmen değil, islam devleti başkanının gayrimüslim ülkeyi ele geçirmesi sonucu o müslümanın malını ganimet olarak ele geçirmesi bakımından söz konusudur. Çünkü bu tacirlerden birisi diğerinin malını telef ederse bu kişi telef ettiği malı ödemek zorunda değildir. Sadece bu nedenle günahkâr olur. Bu işlemin gerçekleşmesi sonucu sadece günahkâr olurken faizli işlem yapılması sonucu da yalnızca günahkâr olur, hükmen yükümlülüğü yoktur. Hüküm bakımından ise bir müslümanın malının dokunulmaz olması ihraz yoluyla olur. İhraz dine değil ülkeye bağlıdır. Çünkü dini açıdan sadece bu dine mensup kişiler için bir engel varken başkaları için engel değildir. Ülke unsuru din unsurundan güçlü olduğu için kişi bu işlemin haram olduğuna inansın veya inanmasın bu onun malını rızası dışında almak caiz değildir.²¹⁴

İmam Serahsî bu konuda İmam Ebû Hanife'nin görüşünü kabul etmiştir ve şu şekilde açıklama yapmıştır; Gayri müslim bir ülkede bir müslümanın malını almak günah olduğu için tacirlerin böyle bir uygulamasının mekruh olduğunu söyleyebiliriz, ancak hükmen bir engel olmadığı için de aldıklarını geri vermeleri emredilmez. Fakat

²¹² Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/232.

²¹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/58.

²¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/58.

bu ülke müslümanlar tarafından ele geçirildikten sonra o ülkede yaşayan bir müslümanın malını ganimet olarak alamazlar. Çünkü o müslüman malını elinde tutmaktadır ve malının üzerindeki yetkisi ganimet alma yetkisinden önceliklidir.²¹⁵

III. SELEM

Selem, “*Malın, peşin semen karşılığında vadeli satışıdır.*” Kıyasa göre selemin caiz olma durumu yoktur. Buradaki kıyastan maksat genel ilkedir, illet ile yapılan kıyas değildir. Çünkü selem kişinin elinde olmayan şeyi satmasıdır. Genel ilkeye göre ise kişinin elinde olmayan şeyi satması yasaktır. Burada temel prensip Peygamber’in صلی الله علیه وسلم şu hadisidir: *kişinin elinde olmayan şeyi satması yasaktır.*²¹⁶ Ancak Hanefiler Kitap ve Sünnete dayanarak kıyası terk etmiştir ve selemin caiz olduğunu kabul etmiştir.²¹⁷ Bunun delili ise şu ayettir;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ

“*Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın...*”²¹⁸

İbn Abbas (ra.) “*Şehadet ederim ki vâdeli selem, Allahu Teâla'nın kitabında vardır. Allah (c.c.) bu konuda en uzun ayeti indirmiştir*” diyerek bu ayeti okumuştur. Selemin caiz olduğuna dair şu hadisi de delil olarak söylemiştir;

هَيَّ عَنْ بَيْعِ مَا لَيْسَ عِنْدَ الْإِنْسَانِ وَرَحَّصَ فِي السَّلْمِ

“*Peygamber صلی الله علیه وسلم kişinin elinde olmayan şeyi satmasını yasak edip, seleme ruhsat verdi.*”²¹⁹

²¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/58.

²¹⁶ Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 4/528.

²¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/124.

²¹⁸ Bakara 2/282.

²¹⁹ Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 4/528.

A. Selemin Yapıldığı Alanlar

1. Etin Seleme Konu Olması

İmam Ebû Hanife'ye göre etin hayvanın hangi bölgesine ait olacağı belirlense dahi ette selem yapmak caiz değildir. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise hayvanın hangi bölgelerinin eti olduğu tesbit edilerek selem yapmak caizdir. İmam Şafii (ö. 204/820) ve Malik (ö. 179/795) de İmâmeyn ile aynı görüştedirler.²²⁰

İmam Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre et tartılan bir maddedir ve diğer tartılan mallarda olduğu gibi selemi de caizdir. Hurmanın içinde insanların istemediği şey olan çekirdeği olmasına rağmen hurmada selem caizdir. Buna benzer şekilde etin içerisinde kemik olması selemin caiz olmasına engel oluşturmaz.²²¹ İmâmeyn şu hadisi ayrıca görüşlerine delil olarak ileri sürerler;

من أسلف فليسلف في كيل معلوم أو وزن معلوم

*“Her kim (hurmada) selem yapacaksa belli ölçüde veya belli tartıda yapsın.”*²²²

Bu hadis, belirli bir ölçüde veya belli tartı üzerinde anlaşmanın caiz olduğunu kanıtlamaktadır. Aynı şekilde, et üzerine selem yaparken belirli bir ölçüde veya belli tartı üzerine anlaşarak sözleşme yapılırsa, selem caizdir.²²³

İmam Ebû Hanife'nin ise bu konuda iki dayanağı vardır. İlki; ette hem istenen hem de istenmeyen kısımlarının bulunmasıdır. Alıcı ve satıcı arasında kemiğin ve etin miktarı konusunda anlaşmazlık çıkabilir, hayvanın hangi bölgesinin etinin alınacağı veya ağırlığı bu anlaşmazlığı ortadan kaldırmaz. Ancak hurmada çekirdeğinin çıkarılması hususunda bir anlaşmazlık söz konusu olmaz. İkincisi; ette insanların dikkat ettiği özellikler farklıdır. Bu özellikler mevsime ve otun miktarına göre değişebilir ve selemin vâdesi dolduğunda etin hangi özellikte olacağı bilinemez. Bu sebeple etteki selem de hayvandaki selem gibi câiz değildir.²²⁴

²²⁰ Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'î*, 5/210.

²²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/137.

²²² Buhârî, “Selem”, 2.

²²³ Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'î*, 5/210.

²²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/138.

İmam Serahsî, İmam Ebû Hanife'nin ikinci dayanağı olan; “ette insanların dikkat ettiği özellikler farklıdır” görüşünün en doğrusu olduğunu söylemiştir. Çünkü, bu özellikler mevsime ve otun miktarına göre değişebilir ve selem vâdesi dolduğunda etin hangi özellikte olacağı bilinemez. Bu sebeple etteki selem de hayvandaki selem gibi câiz değildir.²²⁵

2. Menekşe, Cıva, Kına ve Benzeri Şeylerle Macun Yapılan Yağlarda Selem Yapmak

Menekşe, cıva, kına ve benzeri şeylerle macun yapılan yağlar tartılabilen, nitelikleri belirlenebilen ve teslimi mümkün olan mallardır. Bu hususta Hanefilerin genel görüşü caiz olduğu yönündedir. Ama bazı Hanefî alimlerine göre sadece saf yağlarda selem caizdir, menekşe ve benzeri karıştırılan yağlarda, bu maddelerin değerinin farklılık göstermesi sebebiyle, caiz değildir.²²⁶

İmam Serahsî'nin görüşü ise şudur: karıştırılan maddelerin miktarı belirlenebileceği için bu maddelerle karıştırılmış yağlarla da selem yapmak caizdir.²²⁷

3. Herat Kumaşında Selem Yapmak

Herat kumaşında selem yapma hususunda Hanefî fakihlerine göre sakınca yoktur.²²⁸ Hanefî fakihlerinin bazıları buna gerekçe olarak buğdayda olduğu gibi Herat kumaşının piyasadan çekilme ihtimalinin olmadığını söylerler. Hatta Herat buğdayı tamamen yok olabilir ama kumaşı yok olmaz derler.²²⁹

İmam Serahsî'ye göre bu bakış açısı zayıftır. Herat kumaşının da bulunmadığı zamanlar olmuştur. Çünkü Herat kumaşından kastı Herat'ta dokunan herhangi bir kumaş değildir, kumaşın cinsine atıf yapılır. Nerede dokunduğuna bakılmaksızın belli bir yöntemle dokunan kumaştır.²³⁰

²²⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/138.

²²⁶ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/82.

²²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/173.

²²⁸ Şeybânî, *el-Asl*, 2/406.

²²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/175.

²³⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/175.

B. Selemin Teslim Yeri

1. Taşınması Masraf ve Külfeti Gerektiren Malların Teslim Yerinin Belirlenmesi

İmam Ebû Hanife önceleri taşınması masraf ve külfeti gerektiren malların teslim yerinin belirtilmesini şart koşmamıştır. Ancak belirlenmiş ise buna uymak gerektiğini, belirlenmemiş ise teslim yerinin akit yeri olduğunu söylemiştir. İmam Ebû Hanife'nin son görüşüne göre ise taşınması masraf ve külfeti gerektiren malların teslim yerinin belirtilmesi şarttır.²³¹

İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre taşınması masraf ve külfeti gerektiren malların teslim yerinin belirtilmesi şart değildir. İmâmeyn'in bu görüşleri İmam Ebû Hanife'nin ilk görüşü ile aynıdır. Onların delilleri ise şu şekildedir; sorumluluklar akdin gerçekleştiği yerde doğmuştur. Dolayısıyla zimmetine geçen borcu orada ödemesi gerekir. Nitekim bir kimse borcunu, aldığı yerde öder. Selem sahibi (müşteri) için orada mülk haline gelmiştir. Dolayısıyla nerede onun mülkü olmuşsa, orada teslim edilmesi gerekir.²³²

İmam Ebû Hanife ise bu konuda şöyle der; selem konusu olan malın teslim edileceği yer belli olmadığı zaman taraflar arasında anlaşmazlığa sebep olur. Bu nedenle teslim vaktinin olduğu gibi teslim yerinin de belirlenerek anlaşmazlıkların önüne geçilmesi gerekmektedir. Çünkü selem vâdeli bir akittir, sözleşmenin hemen ardından teslimi gerekmez. Alıcının söz konusu malı teslim alma hakkı vâdenin dolması ile başlar. Eğer teslim yeri belirlenmemişse vade dolduğunda nerede teslim edileceği bilinmez.²³³

Bu konuda İmam Serahsî “Biz böyle diyoruz” diyerek, İmam Ebû Hanife'nin görüşünü tercih etmiştir. Yani taşınması masraf ve külfeti gerektiren malların teslim yerinin belirtilmesi gerektiği kanaatine sahip olmuştur. Çünkü selem konusu olan malın teslim edileceği yer belli olmadığı zaman taraflar arasında anlaşmazlığa sebep

²³¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/127.

²³² Serahsî, *el-Mebsût*, 12/128.

²³³ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/128.

olur. Bu nedenle teslim vaktinin olduğu gibi teslim yerinin de belirlenerek anlaşmazlıkların önüne geçilmesi gerekmektedir.²³⁴

İmam Serahsî bu meselede İmam Ebû Hanife'nin görüşünü “**nizâ'a götüren bütün belirsizlikler akdi ifsad eden sebeplerdir**” kâidesine dayanarak zikretmiştir.

2. Selemde Evine Kadar Taşıma ve Teslim Etme

Hanefi fakihlerin bazılarına göre müşterinin sözleşme sırasında malı evinde teslim etmesini ve evine kadar taşımasını şart koyması durumları eşittir. Bu ifadelerin Farsçada yapmış olduğu ifadelerden bir farkı yoktur.²³⁵

Ancak İmam Serahsî'ye göre bu iki durum arasında fark vardır. Çünkü malın teslim edilmesi sözleşmenin gereğidir ve kesin olarak teslim edilmesini gerektirir. Bu durumda bir yerde teslim edilmesinin şart koşulması sözleşmenin gereğine uygundur. Fakat taşımak sözleşmenin gereklerinden değildir. Satıcı malını sözleşmenin yapıldığı yerde teslim edebilir, yani malın taşınması akde uygun değildir.²³⁶ Böyle bir şeyi şart koşturmak, şartın fâsid olması sebebiyle akdi de fesada uğratar. Fasid şart şöyle tarif edilir: aslı itibariyle meşru iken vasıf itibariyle meşru olmayan bir şarttır.²³⁷

C. Selemde İhtilaf

1. Söz Konusu Mal Üzerine İhtilaf

Satıcı ve alıcı selemde anlaşmazlığa düşüp; alıcı en iyisini şart koştüğünü, satıcı da orta kalitelisini şart koştüğünü söyler veya alıcı buğdayda, satıcı ise arpada selem yaptıklarını söylerse bu durumda yeminleşirler ve kendi mallarını geri alırlar. Yeminleşmenin hükmünün delili Peygamber ﷺ'in şu hadisidir;

إِنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: إِذَا اخْتَلَفَ الْمُتَبَايِعَانِ تَخَالَفًا وَتَرَادًا

²³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/127-128; Şeyhzâde, *Mecmau'l-Enhur*, 2/102.

²³⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/200.

²³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/200.

²³⁷ Orazov, *İmam Serahsî'ye Göre Emir ve Nehiy*, 106.

“Alış-veriş yapanlar anlaşmazlığa düşerlerse yemin ederler ve kendi mallarını geri alırlar”²³⁸ Bu durumda kimin daha önce yemin edeceği hususunda alimler arasında ihtilaflar vardır.

İmam Ebû Yusuf’a göre önce satıcı yemin eder. Delil olarak Peygamber’in ﷺ satıcı ve alıcı arasında anlaşmazlık durumunda satıcının dikkate alınacağını söylediğini gösterir. Buna bakıldığında satıcının yeminiyle yetilmesinin gerektiği anlaşılır. Fakat sadece satıcının deliliyle yetinilmeyeceği hususunda da delil bulunduğu için yemine önce başlaması gerektiğini söyler. Diğer yandan inkâr edici konumdaki taraf satıcıdır ve yemin inkâr edenin görevidir.²³⁹

İmam Muhammed’e göre önce alıcının (selem sahibinin) yemin etmesi gerekir. İmam Ebû Yusuf’un son görüşü de bu şekildedir. İmam Muhammed’in bu görüşünün delili ise şudur: Selemde iki teslim vardır ve bu iki teslimden ilki olan anaparanın teslimi selem sahibine aittir. Bu nedenle ilk yemini o eder. Diğer taraftan selem sahibinin yemin etmemesi durumunda borçlunun iddiası sabit olmuş olur ve borçlunun yeminine ihtiyaç kalmaz. İmam Serahsî رَجَحْنَا بَيِّنَةَ الطَّالِبِ diyerek İmam Muhammed’in görüşünü tercih etmiştir.²⁴⁰ İmam Serahsî burada İmam Ebû Yusuf’un görüşünün delili olarak “**yemin inkâr edenin görevidir**” küllî kâidesini kullanmıştır.

2. Malın Teslim Yeri Konusunda İhtilaf

Selem sahibi ve satıcı malın teslim edileceği yer konusunda farklı iddialarda bulunurlarsa ve selem sahibi delil getirebilirse onun delili üstün tutulur. Delil getiremezse satıcıya yemin ettirilir ve onun sözü kabul edilir. Bu İmam Ebû Hanife’nin görüşüdür. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre taraflar yemin eder ve sözleşmeyi bozarlar.²⁴¹

Bazı Hanefî fakihlerine göre imamlar arasındaki görüş ayrılığı tam tersidir. Çünkü İmam Ebû Hanife’ye göre selem akdinin gerçekleşebilmesi için teslim yerinin

²³⁸ Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 5/159.

²³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/155.

²⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/155.

²⁴¹ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i'*, 6/263.

zikredilmesi şarttır ve belirlenmiş olması gerekir. Bu durumda İmam Ebû Hanife'ye göre tarafların yeminleşmesi gerekiyordu. Çünkü teslim yerinin zikredilmesi selem gerçekleşmesi için bir şarttır. İmam Muhammed ve İmam Ebû Yusuf'a göre ise bu şart fazladır. Bu sebeple İmâmeyn'e göre böyle bir durumda yeminleşmeye gerek yoktur.²⁴²

Serahsi'ye göre bu görüşün ilk zikrettiğimiz gibi olması gerekir. Diğerlerinin söylediği gibi tam tersi şeklinde değildir. Çünkü İmâmeyn'e göre teslim yerinin belirlenmesi şart değildir. Sözleşmenin gereği olarak bellidir, ayrıca belirtilmesine gerek yoktur. Sözleşmenin gereği olan bir şeyde görüş ayrılığı varsa bu durumda yeminleşme gerekir. İmam Ebû Hanife'ye göre ise malın teslim edileceği yer vade gibi şart gereği belirlenir. Bu husustaki bir görüş ayrılığında yeminleşme gerekli değildir.²⁴³

3. Vade Konusunda Görüş Ayrılığı

Selem akdinde tarafların vade konusunda ihtilafa düşmesi durumunda şu üç varsayım söz konusudur;

- a. Vadenin miktarında
- b. Vadenin dolup dolmadığı hususunda
- c. Vadenin kendisinde olabilir.²⁴⁴

Üçüncü durumda alimler arasında görüş ayrılığı vardır. Bu hususta İmam Ebû Hanife istihsanı esas alarak, anlaşmazlık durumunda vadenin belirlendiğini iddia edenin sözünün kabul edileceğini söylemiştir.²⁴⁵

İmâmeyn'e göre ise selem sahibi vadenin varlığını iddia ederse onun sözü esas alınır. Eğer borçlu taraf bunu iddia ediyorsa yine alacaklının sözü esas alınır. Çünkü kıyasa göre o inkârcı konumundadır. Vadeyi alacaklı iddia eder, satıcı inkâr ederse bu satıcının aleyhine olacaktır. Vade borçlunun alacaklı üzerindeki hakkıdır. Çünkü

²⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 12/156.

²⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/156.

²⁴⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 2/386.

²⁴⁵ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/105.

alacaklı onun hakkı olanı söylemekte satıcı ise reddetmektedir. Bu durumda satıcının sözü dikkate alınmaz.²⁴⁶

İmam Serahsî bu hususta diğer imamların görüşlerini terk ederek kendi içtihadını ortaya koymuştur. Ona göre:kıyasa göre vade şartını inkâr edenin sözünün kabul edilip sözleşmenin geçersiz sayılması gerekir. Çünkü selem akdi şart konulmadan geçerli olmaz. Bu durumda vadeyi inkâr eden taraf sözleşmeyi inkâr eder ve onun sözü kabul edilir. Diğer tarafta vade sözleşmeye ek bir şarttır. Bu hususta anlaşmazlığa düşüldüğü zaman şart muhayyerliğinde olduğu gibi inkâr edenin sözü esas alınır.²⁴⁷

D. İstisnâ' Akdi

İstisnâ': “Bir şey yapmak üzere ehl-i san'at ile akd-i mukavele etmek.”²⁴⁸

İstisna akdinden kasıt hususunda fakihler arasında görüş ayrılıkları vardır. Bu konuda Ebû Said el-Berdeî'ye (ö. 317/930)²⁴⁹ göre istisnada akdin konusu sanatkarın emeğidir. İstisna kelimesinin sun' الصنع kelimesinden türemiş olmasını ve sözleşmenin bu kelime ile isimlendirilmesini akit konusunun emek olduğuna delil olarak gösterir. Burada ısmarlanan şeyin yapımında kullanılan malzemeler emek için araçtır.²⁵⁰

Ancak İmam Serahsî'ye göre istisnâ'da sözleşmenin konusu sanatkarın emeği değil, ısmarlanan şey yani maldır. Sanatın söylenmesinden maksat malın niteliğinin belirlenmesidir. Eğer ki malı kendi emeği ile yapmadıysa veya önceden yaptıysa ısmarlayan kişi sipariş verilen kişinin sunduğu malı kabul ederse bu caiz olur. Ebû

²⁴⁶ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/107.

²⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/157.

²⁴⁸ *Mecelle*, m. 124.

²⁴⁹ Ebû Saîd Ahmed b. Hüseyin el-Üsrüşenî el-Berdâî (ö. 317/930). Azerbaycan'ın Berdaa (Berzaa) şehrinde doğmuş olan bu büyük Hanefî alim hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. İsmâil b. Hammâd b. Ebû Hanîfe, Ebû Ali ed-Dekkak er-Râzî, Ebû Sehl Mûsâ b. Nasr er-Râzî ve Ebû'l-Hasan Ali b. Mûsâ b. Nasr er-Râzî gibi âlimlerden ders almıştır. Onun öğrencilerden bazıları ise Ebû'l-Hasan el-Kerhî, Ebû Amr Ahmed b. Ahmed et-Taberî ve Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Süfyân ed-Debbâs gibi büyük âlimlerdir.

²⁵⁰ Bedreddin Aynî, *el-Binâye*, 8/374.

Said el-Berdeî'nin iddia ettiği gibi, akdin asıl gayesi emek olsaydı, böyle bir istisnâ caiz olmayacaktı.²⁵¹

İmam Serahsî bu durumda istisnâ akdinin caiz olduğuna dair İmam Muhammed'in şu sözünü delil olarak aktarır: “*Sanatkâr siparişi bitmiş bir şekilde getirdiğinde, sipariş veren kişinin seçme hakkı vardır, çünkü görmeden satın almıştır.*” Eğer söz konusu onun emeği olsaydı böyle bir seçme hakkı olmayacaktı.²⁵²

IV. KISMET

Kısmet/taksim; ortaklarından bir kısmının isteği ile, paylaşımına uygun bir malda yapılması gerekli olan haklardandır. Taksim, İslam Hukuku'nda çeşitli delillerle sabittir. Allah-u Teâlâ şöyle buyuruyor;

وَيُنَبِّئُهُمُ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ

“*Onlara suyun aralarında paylaştırıldığını haber ver*”.²⁵³

Sünnetten delili ise Resulullah'ın ﷺ ganimetleri sahabiler arasında paylaştırdığı, miras ve bunun dışındaki şeyleri de paylaştırdığı bilinir. İnsanlar Peygamber ﷺ'in zamanından beri bu işlemi uygulamaktadırlar.²⁵⁴

Ortak mülkiyetin paylaşılması ise ortaklardan bir kısmının istemesi üzerine gerekli olur. Çünkü paylaşılma işleminden önce her ortak diğerinin payından faydalanmaktadır. Paylaşılma talebinde bulunan kişi kendi payından sadece kendisinin yararlanmasını ve diğerlerinin engellenmesini ister. Bu durumda yargıcın bu talebi değerlendirmesi gerekir. Bu değerlendirme sonrasında taksim için hüküm verilebilmektedir.²⁵⁵

²⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/139.

²⁵² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 7/110.

²⁵³ Kamer 54/28.

²⁵⁴ Buhârî, “Humus”, 15; Müslim, “Cihad”, 47; Ebû Dâvûd, “Cihad”, 155.

²⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/2.

A. Ortak Ürünün Paylaştırılması

1. Paylaştırıcının Ücreti

Ortak mülkü paylaştıran kişiye verilecek ücret konusunda olduğu gibi, ölçülen ve tartılan malları paylaştırıcı konumundaki kişilere verilecek ücret konusunda da Hanefî alimlerine göre İmamlar arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Yani ortak mülkü paylaşmak üzere tutulan bir kişiye verilecek ücret konusunda İmam Ebû Hanife, her ortağın mülkteki payına göre değil, kişi başı ücret ödemesi gerektiğini, İmâmeyn ise mülkteki payın miktarına göre ödemesi gerektiğini söylemiştir. Bazı alimler, ölçülüp tartılan mallar konusunda da böyle bir görüş ayrılığı olduğunu söylemişlerdir.²⁵⁶

Ancak Serahsî'ye göre daha doğru olan görüş ise şudur; bu konuda üç imam aynı görüştedir. Yani İmam Ebû Hanife'ye göre de bu konuda ölçüp tartılan malları paylaştıran kişileri ücreti malın miktarına göre verilmektedir. Çünkü bu paylaştırıcı kişiler yaptıkları işe göre ücrete hak kazanmaktadırlar. Ölçüp tarttıkları malların miktarına göre paylaştırıcılarda malı çok olan daha çok iş yapmış olur. Yüz ölçek mal ile on ölçek malın ölçümü arasında fark vardır. Bu sebeple ortaklar mallarının miktarı oranında ücret ödemelidirler. Taksim meselesindeki paylaştırıcının durumu ise farklıdır. Çünkü orada yapılan işin mahiyeti arasında fark yoktur.²⁵⁷

İmam Serahsî'nin bu konuda “bizim alimlerimizden birisi” diyerek zikrettiği görüş, diğer Hanefî kitaplarında قیل şeklinde zikredilmiştir. Diğer Hanefî kitaplarda da aynı şekilde zikredilmiştir.

2. Ortaklardan Birinin Talebi Üzerine Taksim Yapılması

Hanefîlerde kabul edilen görüşe göre; Bir konak üzerinde iki pay sahibi varsa ve bunlardan birisinin payı paylaşırma durumunda faydalanamayacak kadar az ise ve bu kişi taksim yapılmasını isterse bu işlem yapılmaz. Ancak büyük pay sahibi taksim

²⁵⁶ Bedreddin Aynî, *el-Binâye*, 11/406.

²⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/6; Haskefî, *Dürrü'l-muhtâr*, 630; Bedreddin Aynî, *el-Binâye*, 11/405.

yapılmasını isterse, küçük pay sahibinin görüşüne bakılmaksızın taksim gerçekleştirilir.²⁵⁸

Ancak Hâkim eş-Şehîd²⁵⁹, *el-Muhtasar* adlı eserinde şöyle söylemiştir; paylaşırma sonucunda ortaklardan sadece birisi zarar görüyorsa, hangi ortağın talep ettiğine bakmaksızın ortak mülkü paylaşırım. Bazı Hanefî alimleri de Hâkim eş-Şehîd'in bu görüşünü kabul etmişlerdir. Bu konuda onların delili ise şöyledir; payı az olan kişi paylaşırma sonucunda göreceği zarara razı olduğu ve büyük pay sahibi de bundan yararlanacağı için yargıç mülkü taksim eder.²⁶⁰

İmam Serahsî'ye göre Hâkim eş-Şehîd'den gelen görüş doğru değildir. Doğru görüş ise ilk görüştür. Çünkü payı az olan kişinin zarara razı gelmesi yargıç için bağlayıcı değildir. Yargıç için bağlayıcı olan ortağın adalet ve mülkünün yararını elde etme isteğidir. Payı az olan ortağın isteminde bu yoktur. Paylaşırma sonucu iki ortak da kendi paylarından yararlanamıyorsa yargıç bu taksim isteğini gerçekleştirmeyeceği gibi, taksim isteminde bulunan kişinin paylaşırma sonucu payından yararlanamaması durumunda aynı durum söz konusu olur.²⁶¹

3. Ortak Kumaşın Paylaşırılması

İmam Muhammed'in *el-Asl*'dan gelen rivayetine göre; üç kumaş üzerinde ortak olan iki kişiden biri kumaşların taksim edilmesini ister, fakat diğer ortak istemezse şu iki durum söz konusu olur; eğer iki kumaşın fiyatın üçüncü kumaşa denk olması durumunda olduğu gibi, kumaşların kesmeye gerek kalmadan taksimi mümkünse bu durumda yargıç; bir ortağa iki kumaş, diğerine ise bir kumaş verir. Eğer kumaşların kesilmeden taksimi mümkün değilse, ortaklar anlaşmadığı müddetçe kumaşların taksimi yapılmaz. Çünkü bu durumda kumaşın kesilmesi gerekecektir ve kesmek ile

²⁵⁸ Şeybânî, *el-Asl*, 3/275.

²⁵⁹ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Mervezî el-Belhî el-Hâkim eş-Şehîd (ö. 334/945) kastedilmiştir. Hadîs ve fıkıh alanında Hanefî âlimlerinden biridir. Hâkimlik görevi dolayısıyla "Hâkim" ve bu işi yaparken şehîd olduğu için "Şehîd" lakabını almıştır. Bkz. Hammad, M. Alem, *Hâkim Şehîd el-Mervezi*, s. 13.

²⁶⁰ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/342.

²⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/13-14.

kumaşın bir bölümü telef edilmektedir. Ama kendi aralarında bu telef durumuna razı olup anlaşılırsa kumaş paylaşılır.²⁶²

İmam Serahsî bu konuda daha doğrusu şöyle diyerek kendi görüşünü beyan etmiş ve delilini göstermiştir; Kumaşların değeri eşit ve iki ortağın kumaşlar üzerindeki payı birer buçuk kumaş ise bu durumda iki kumaş taksim edilerek üçüncü kumaş ortak olarak kalmaya devam eder. Benzer bir şekilde eğer ortaklardan birinin payı kumaşlardan bir tanesi ve ikinci kumaşın üçte biri diğer ortağın payı da kumaşlardan bir tanesi ve ikinci kumaşın üçte ikisi ise veya ortaklardan birinin payı kumaşlardan bir tanesi ve ikinci kumaşın çeyreği diğerinin payı da dörtte üçü ise bu durumlarda bu üç kumaşın ikisi taksim edilerek bir kumaş ortak olarak kalır. Çünkü söz konusu durumlarda iki kumaşın birbirinden ayrılması kolaydır. Eğer üç kumaşın da birbirinden ayrılması kolay olsaydı, ortaklardan birinin talebi doğrultusunda malın hepsi taksim edilirdi. Malın bir kısmında taksim mümkün olduğunda da aynı durum geçerlidir.²⁶³

B. Paylaşılan Malda Başka Birinin Hakkının Olması

1. Paylaşılan Malda Hak İddia Edilmesi

İmam Ebû Hanife'ye göre; miras yoluyla veya satış akdi sonucu bir ev üzerinde yarı yarıya ortak olan bir evi ortaklardan birisi, evin altı yüz dirhem değerindeki, evin üçte biri olan ön cepheyi; diğeri ise, yine altı yüz dirhem değerindeki, evin üçte ikisi olan arka cepheyi alırsa ve daha sonra evin ön cephesi için bir hak sahibi çıkarsa, bu durumda ön cepheyi alan ortak isterse arka cepheyi alan ortaktan payının dörtte biri olan yüz elli dirhemi alır, isterse de taksimi bozar.²⁶⁴

İmam Ebû Yusuf'a göre ise; satın aldıktan sonra kendi payı üzerinde başkasının hakkı ortaya çıkan ortak, bu payı geri vererek taksim işlemini bozar. Daha sonra evin kalan kısmı iki kişi arasında yarı yarıya ortak kalır.²⁶⁵

²⁶² Şeybânî, *el-Asl*, 3/308.

²⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/39.

²⁶⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 3/317.

²⁶⁵ Bedreddin Aynî, *el-Binâye*, 11/454.

Bir rivayete göre İmam Muhammed, İmam Ebû Yusuf ile aynı görüştedir. Ebû Hafs'ın rivayetine göre İmam Muhammed, İmam Ebû Hanife ile aynı görüştedir.²⁶⁶

İmam Ebû Yusuf'un delili şu şekildedir; evin ön cephesinde başka birisinin hakkı olduğu ortaya çıktığı zaman, ev üzerinde üçüncü bir ortak ortaya çıkmış olur. Bu sebeple evin iki kişi üzerine paylaşılması geçerli değildir. Dolayısıyla bu hüküm, hak sahibinin evin dörtte biri üzerinde payı olduğu durumda da bu şekildedir. Yani, hak sahibi sadece ön cephenin payında hakka sahip olsa da ön cepheyi alan kişi buradaki payını arka cephenin sahibinden alacağı için, hak sahibinin payı evin tamamına yayılmış şay'²⁶⁷ bir parça gibi olur.²⁶⁸

İmam Ebû Hanife'nin delili şu şekildedir; paylaşırma işlemi de satış akdiyle aynı özelliklere sahiptir. Malın bir kısmının üzerinde başka bir hak sahibinin ortaya çıkması satış akdini geçersiz kılmadığı gibi paylaşırma işlemi de bozmaz. Hak sahibi yapılan satış işleminin bozulmasını veya hak edilen kısmın bedelini satıcıdan isteyebilir. Aynı şekilde paylaşırma işleminde de paylaşımı bozabilir veya dörtte birinin değerini alır. Dörtte birinin değerini almasının sebebi ise şudur; sonradan ortaya çıkan hak sahibinin ön cephenin tamamı üzerinde hakkı olsaydı, ön cepheyi alan kişinin arka cephenin yarısını alma hakkı olurdu. Hak sahibinin ön cephenin yarısında hakkı olunca, ön cepheyi alan kişinin arka cephenin çeyreğini alma hakkı olur.²⁶⁹

Bu konuda İmam Muhammed'in görüşüne işaret eden iki rivayet vardır. Bir rivayete göre İmam Muhammed İmam Ebû Yusuf'la aynı görüştedir.²⁷⁰ Ebû Hafs'tan gelen diğer bir rivayete göre de İmam Muhammed İmam Ebû Hanife ile aynı görüştedir.²⁷¹

İmam Serahsî Ebû Hafs'tan gelen rivayet daha doğru diyerek kabul edip, o görüşlerin delillerini zikrederken İmam Muhammed ve İmam Ebû Hanife'nin delilini birlikte aktarmıştır. İmam Muhammed ve İmam Ebû Hanife'nin birlikte olduğuna dair delili ise şöyledir; İbn Semâa'dan gelen rivayete göre İbn Semâa, İmam Muhammed'e

²⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/44.

²⁶⁷ Ortakların payının yerinin mal üzerinde belirsiz olması ve malın bir bölümünde değil tamamında oranlı olması durumu.

²⁶⁸ Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'i'*, 7/24.

²⁶⁹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 8/478.

²⁷⁰ Bedreddin Aynî, *el-Binâye*, 11/453.

²⁷¹ Şeybânî, *el-Asl*, 3/317.

bu konudaki görüşünü sormak için bir mektup yazmış ve İmam Muhammed de İmam Ebû Hanife ile aynı görüşte olduğunu belirtmiştir.²⁷²

2. Paylaşılan Malın Yarısında Başkasının Hakkının Ortaya Çıkması Durumu

Bir rivayete göre; bir kür²⁷³ buğday ve bir kür arpa üzerine ortak olan iki kişi bunları otuz mahtum kalitesiz buğday ve on mahtum²⁷⁴ kaliteli arpa bir kişiye, on mahtum kaliteli buğday ve otuz mahtum kalitesiz arpa bir kişi olarak paylaşılsalar, daha sonra da kalitesiz arpanın yarısında başka bir hak sahibi çıkarsa, malı üzerinde başkasının hakkı ortaya çıkan kişi on mahtum kaliteli buğdayın çeyreğini diğer ortaktan alır.²⁷⁵

Kitâbu'l-Asl'in eski nüshalarındaki istihsâna göre verilmiş ifade ise şu şekildedir; Elindeki buğdayda başkasının hakkı olduğu ortaya çıkan kişi, buğdayların dörtte birini geri alır. Buna göre, paylaşırma işlemi sonunda diğer ortağın almış olduğu otuz mahtum kalitesiz buğdayın dörtte biri kastedilir ki bu da yedi buçuk kafize tekabül eder.²⁷⁶

Bu istihsanın delili ise şu şekildedir; Paylaşırma sonucunda on mahrumluk buğdayın başkasına ait olduğu anlaşılan kısmı, on mahtumluk kaliteli buğdayı alan kişinin aldığı paya dahil olmaz. Bu kişi otuz mahtumluk kalitesiz buğdayın bir kısmıyla, daha sonra başkasının hak sahibi olduğu ortaya çıkan kısmın bedelini ödemiştir. Bu sebeple diğer kişiden bu kısmın bedelini geri alır. Bunun karşılığı da ona verdiği otuz mahtum kalitesiz buğdaydan yedi buçuk kafizdir.²⁷⁷

²⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, 15/43-44.

²⁷³ Kür: Kür bir ölçü birimidir. Kürrün her biri 32 rıtlık 40 kafize yani 1280 rıtlık eşit olduğunu kaydeder. Kür 700048 Osmanlı dirheme denk gelmektedir. Osmanlı dirhem 3,20736 gramlık ise kürrün ağırlık 2,2453 ton dur. Ama diğer ölçü birimleri gibi kürrün de bölge, dönem ve ölçülen şeyin vasıf yada cinsine göre farklı değerler aldığı görülmektedir. Bkz. Kallek, Gengiz, "Kür", *DİA*, 26/559-561.

²⁷⁴ Mahtum: Müslümanlar tarafından mühürlü bir ölçü birimidir. Hükümdarlar bu ölçüye bir şey eklenmesin yada çıkarılmasın diye belli bir ölçü üzerine mühürlenirdi için adla anılmıştır. Bkz. Kallek, Gengiz, "Sâ", *DİA*, 35/317-319.

²⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/47.

²⁷⁶ Şeybânî, *el-Asl*, 3/320.

²⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/48.

Bu konuda Kıyasa göre hüküm *Ziyâdâtü'z-Ziyâdât*'ta²⁷⁸ şu şekildedir; kendi payında başka birisinin hakkı olduğu ortaya çıkan kişi, diğer ortaktan beş kafiz kalitesiz buğday ve iki buçuk kafiz kaliteli arpa alır. Bu kıyasın delili de şudur; bir ortağın elindeki kaliteli arpanın tamamında başkasının hakkı olsaydı, bu kişi diğer ortaktan kalitesiz olan buğdayın üçte biri olan on kafiz ve kaliteli arpanın yarısı olan beş kafiz alacaktı. Kalitesiz arpanın yarısında başkasının hakkı olduğu zaman ise arpa ve buğdayın yarısını geri alır.²⁷⁹

Bu konuda istihšana göre verilen görüşü İmam Serahsî en doğru olarak zikretmiştir ve burada zikrettiğimiz birinci görüşün yanlış olduğunu söylemiştir. Bunun sebebi ise şudur; otuz mahtumluk kalitesiz arpa ve on mahtumluk kaliteli buğday aynı kişiye aittir. Bu durumda başkasının hak sahibi olduğu ortaya çıkan otuz mahtumluk kalitesiz arpanın içindeki hakkını bu kişinin on mahtumluk kaliteli buğdaydan alması mümkün değildir.²⁸⁰

3. İki Kişinin Ortak Olduğu Bir Evin Bir Odası Üzerinde Başka Birinin Hak İddia Etmesi

İmam Ebû Hanife ve İmam Muhammed'in paylaşma konusundaki görüşlerine kıyas yaparak; iki bin dirhem değerinde bir arazi ve bin dirhem değerinde bir ev üzerinde ortak olan iki kişiden arazi sahibi olan kişi diğerine bin dirhem değerinde bir köle vermesi şartıyla; ortaklardan birisi araziyi, birisi de köle ve evi alsalar, sonra da evi alan kişi bu evi satsa, daha sonra bu evin üst kattaki tüm evin yirmide biri payında olan bir odası üzerinde bir kişi hak iddia ederse, alıcı üzerinde hak iddia edilen kısmın bedelini satıcıdan geri alıp kalan kısmını da elinde tutarsa, evin ilk sahibi, arazi sahibinden arazinin değerinden on altı dirhem ve dört danik²⁸¹ alır.²⁸²

²⁷⁸ *ez-Ziyâdât* Adli eserin yanında *Ziyâdâtü'z-Ziyâdât* isimli diğer bir eseri de vardır. Bazı ilâve meseleleri ele alarak yedi babdan oluşan *Ziyâdâtü'z-Ziyâdât*'in Serahsî, Attâbî ve Pezdevî tarafından yapılan üç tane şerhi günümüze ulaşmıştır. Bkz. Bedir, Murteza, "ez-Ziyâdât", *DİA*, 44/483-484.

²⁷⁹ Attâbî, *Şerhu'n-Nakt*, s. 80.

²⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/47-48.

²⁸¹ Danik: Bir dirhemden altıda biri 0.495 gr.

²⁸² Nesefî, *Bahrü'r-râik*, 8/176.

İmam Ebû Yusuf'a göre ise; bu miktarı arazinin değerinden almayıp, bu iddia edilen kısma karşılık arazinin bu miktara karşılık gelen değerinde ortak olur.²⁸³

İmam Serahsî gerçekte bu hususta imamlar arasında görüş ayrılığı olmadığını söyler. Sadece İmam Ebû Yusuf arazi üzerinde iddia edilen kısma karşılık gelen pay kadar ortak olmayı, İmam Ebû Hanife ise bu payın değerini arazi sahibinden almayı tercih etmiştir. Çünkü; kişi bu kadar küçük bir arazi parçasından yararlanamaz. Bu yüzden ona bu payın değerini arazi sahibinden alma hakkı verilir. Bunun yanında eğer bu kadar küçük bir arazi parçasını almaya razı olursa, onu alma hakkı da vardır.²⁸⁴

İmam Ebû İsmet (ö. 173/789) bu konuda şöyle demiştir; bu konuda İmam Ebû Hanife'nin görüşüne kıyasla yapılan bu hüküm doğru değildir. Aslında bu kişi diğerinden yirmi beş dirhem almalıdır. Çünkü evin yirmide bir kısmı başkasına ait olduğu için, her bir ortağın payı bin dört yüz yetmiş beş dirhem olur. Ve evin ilk sahibi bir kısmı başkasına ait olduktan sonra bin dokuz yüz elli dirhem değerinde malı teslim almış olur. Bu sebeple geri kalan yirmi beş dirhemi arazi sahibinden alır.²⁸⁵

Her bir ortağın payının bin dört yüz yetmiş beş dirhem olmasının sebebi şudur; arazinin değerinin yarısı köle karşılığında, diğer yarısı ise evin paylaşılması karşılığında alınmıştır. Evin değeri de bir dirhemdir. Evin değerinin yirmide biri elli dirhemdir, bu payın başkasına ait olduğu ortaya çıkınca, iki ortağın ortak oldukları mülkün miktarının iki bin dokuz yüz elli dirhem olduğu anlaşılır. Bu miktar iki ortağa paylaştırıldığından her birisinin payı bin dört yüz yetmiş beş dirhem olur. Arazi sahibi iki bin dirhem almıştır. İki dirhemin bin dirhemi köle karşılığı, kalan kısmı ise taksim sonucudur. Diğer ortak da dokuz yüz elli dirhem teslim almıştır. Bu sebeple iki ortağın denliğini sağlamak için arazi iki bin alan arazi sahibi evin ilk sahibine yirmi beş dirhem verir.²⁸⁶

İmam Serahsî, İmam Ebû Hanife'nin görüşüne kıyaslayarak verilen Ebû İsmet'in bu hükmünün doğru olmadığını söylemiştir. Bu konuda zikrettiğimiz görüşün doğru olmadığını söylemiştir. Çünkü bu görüş İmam Ebû Hanife'nin "üst kat, alt katın

²⁸³ Şeybânî, *el-Asl*, 3/321.

²⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/49.

²⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/49.

²⁸⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/49.

yarısına denktir” prensibine dayanak olarak verilmiştir. Bu prensibin açıklaması şu şekilde olur; bu prensibe göre alt kattaki bir odanın değeri üst kattaki bir odanın iki katına denktir. Buna göre yirmide bir üzerine olup üst katta olduğu için bu kısım değer olarak otuzda bir olur. Bu da otuz üç dirhem ve bir dirhem üçte biri yapar. Kişi bu miktarın yarısını, yani on altı dirhem ve bir dirhem üçte ikisini ortağından alır. Bu hüküm bahsettiğimiz prensibe göre doğru olur.²⁸⁷

4. Mülkiyeti İki Kişiye Ait Olan Yolda Üçüncü Bir Kişinin Geçiş Hakkının Olması

Zâhiru’r-Rivâye’ye göre; bir ev üzerine ortak olan iki kişi bu evin taksimini isteyip de evin arazisinde başkasının geçiş hakkı olan bir yol varsa, bu iki kişi ve yolun sahibinin rızaları doğrultusunda bu yolu satarlarsa, satış bedelini aralarında paylaşırlar. Her bir arazi sahibi üçte bir pay aldığı gibi geçiş hakkı olan kişi de üçte bir alır. Çünkü yoldan gelip geçme ile fayda sağlanır. Geçiş hakkına sahip olan kişinin de bu yolda hakkı olduğu için yolun sahibi olanlara eşittir. Bu sebeple yolun satılmasıyla elde edilen bedelde de eşittir.²⁸⁸

Kerhî’nin (ö. 340/952) bu konudaki görüşü şu şekildedir; eğer geçiş hakkına sahip olan kişi yolun mülkiyetinde de pay sahibi ise bu şekilde anlaşılabilir. Ancak yolun mülkiyetinde hak sahibi değilse bedelden pay alamaz. Çünkü bedel menfaatin değil aynın karşılığıdır ve yalnızca ayna sahip olan kişilere aittir. Geçiş hakkına sahip olan kişinin hakkı yolun mülkiyeti üzerinde değil, faydası üzerindedir. Satışa razı olması durumunda geçiş hakkının ortadan kalkmasına razı olmuş olur. Yolun kendisi olmadan sadece geçiş hakkının satılması caiz değildir. Buna göre yolun satılması sonucu elde edilen bedelde geçiş hakkına sahip olan kişinin bir hakkı yoktur.²⁸⁹

İmam Muhammed’den gelen bir rivayete göre geçiş hakkına sahip olan kişi satış bedelinden kendi hakkına düşen kısmı alabilir. Çünkü; bir yolda başkasının geçiş hakkı bulunması durumunda, geçiş hakkının bulunmadığı duruma nazaran yol

²⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/48-49.

²⁸⁸ Şeybânî, *el-Asl*, 3/332.

²⁸⁹ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü’l-Burhânî*, 7/390.

sahiplerinin mülklerinin değeri daha az olur. Geçiş hakkı olan kişi mülk sahiplerinden bu farkı alır. Bunun sonucunda da her ortak yol satıldığında kendi hakkını alır.²⁹⁰

İmam Serahsî bu konuda Zâhiru'r-Rivâye'de belirtilen hükmün en doğru olduğunu söylemiş ve şu şekilde açıklamıştır; yoldan yalnızca geçiş üzerine yarar sağlamak istenir. Bir şeyin ekonomik ve hukuki olarak değeri ise elde edilmek istenen yarar üzerinedir. Bu sebeple satış caiz olur. İki ortak ve geçiş hakkı olan kişi bu konuda eşit olduğu için her birinin hakkı ebediyen bakidir. Satış işlemi için her birinin rızasının olması gerekir, bu sebeple her biri satış bedelinden eşit pay alır.²⁹¹

C. Mükâtebin Ölümü Sırasında Atanan Vasînin Hükümü

Mükâtepe, ölümü sırasında birini vasî olarak tayin ettikten sonra ölür vasî da küçük çocuğu adına büyük mirasçılarla malı bölüşse, geride kitabet bedeli için yeterli miktarda malı varsa, bu durumda vasî özgür bir kişinin vasîsi gibi olur. Çünkü mükâtepe geride bıraktığı yeterli miktarda mal sebebiyle, kitabet bedelini yaşıyorken kendisi ödemiş ve sonra ölmüş gibi kabul edilir.²⁹²

İmam Muhammed'in görüşünü *ez-Ziyâdat* adlı eserinde şu şekilde belirtmiştir; mükâtebin vasîsi, orada bulunmayan büyük oğul için de özgür kişinin vasîsi gibi olur. Bu yüzden orada bulunmayan büyük oğul adına da taşınmazlar dışındaki malların taksimi geçerlidir.²⁹³

İmam Serahsî'ye göre İmam Muhammed'in hükmü daha doğrudur. Bunun sebebini de şu şekilde açıklamıştır; mükâtebin yaşadığı zamanda küçük çocuğu üzerine veliliği sabit değildir. Çünkü sağken kendisiyle uğraştığı için küçük çocuğu gözetmesi mümkün olmadığı için mükâtebin veliliği sabit olmaz. Bu durumda kendisi veliliğe sahip olmadığı için vasîsi de mutlak veliliğe sahip olamaz. Ancak mutlak veliliğe sahip olan vâsi küçük çocuk adına büyük mirasçılara malı bölüştürebilir.²⁹⁴

²⁹⁰ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 7/390.

²⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/56-57.

²⁹² Şeybânî, *el-Asl*, 3/354.

²⁹³ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 4/165.

²⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/72.

İKİNCİ BÖLÜM

SERAHSÎ'NİN KİTÂBU'L-BUYÛ'DA YER VERDİĞİ KÜLLÎ KÂİDELER

İmam Serahsî *el-Mebsût* adlı eserini bir fıkıh kitabı olarak yazmıştır. Bu kitabı yazarken Hanefî mezheplerinin görüşlerinin yanı sıra farklı mezheplerden fakihlerin görüşlerine de yer vermiştir. Bu görüşleri Kurân, Hadis, kıyas, istihsan ve aklî delil vs. üzerinden değerlendirmiştir. Farklı görüşlere ait delilleri verirken bazen küllî kâideleri kullanmıştır. Bazı kaideler çalışmamızın konusu olan beş kısmın her birinde kullanılmıştır. Bazıları ise sadece bir veya iki bölümde kullanılmıştır.

Bu çalışmamızda Bey', Selem, Sarf, Şüf'a ve Taksim bölümlerinde kullanılmış olan küllî kaideleri tespit edilecektir. Bu kaideler tespit edilirken her bölümden bu kaidelere yönelik yalnızca birer örnek verilecektir.

I. KÜLLÎ KÂİDELERLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER

A. Külli Kaidenin Tanımı

Küllî kâide sözlük anlamı olarak; 'oturmak' anlamına gelen kuud mastarından türemiş olan kâide (çoğulu kavâid) "binanın üzerine dayandığı temel, bir şeyin esası" anlamına gelir. Terim olarak ise hukukta; "cüzî konuların çoğunun hükmünü içine alan kurallardır".²⁹⁵

B. Küllî Kâidelerin Ortaya Çıkışı

Küllî kaideler İslam'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkıp gelişmiştir ve oluşumunda Kuran, Sünnet, icma ve kıyasın önemli etkileri vardır. Kur'an-ı Kerim birçok prensibi, toplumsal, ahlâki ve hukukî temel ilkeleri küllî kâide şeklinde vermiştir. Kuran-ı Kerim'de hukuk konuları var olduğu için küllî kaideler ve fıkıhın genel ilkeleri de bulunmaktadır, pek çok hüküm prensip olarak zikredilmiştir. Örneğin; Mecelle'nin 88. maddesi olan "Nimet külfete, külfet nimete göredir" prensibi ve bu

²⁹⁵ Bakkal, Ali ve Zehra Sula, "Mecelle'deki Küllî Kaideleri", s. 94.

prensipten yola çıkarak ortaya konulan yan maddeler, Nisa Suresi 34. ayeti kerîmesi ve benzeri ayetlerden çıkarılmıştır.

Hz. Peygamber'in ﷺ sözleri cevâmiu'l-kelim vasfına sahiptir. Bunun kasıt az söz ile çok mana içeren edebi vecizelerdir. Bu gibi sözler bazen doğrudan lafız olarak bazen de anlam bakımından pek çok küllî kâideye kaynaklık etmiştir. Örneğin; Hz. Peygamber'in “Beyyine müdda’i için ve yemin münkir üzerinedir” hadisi aynı zamanda küllî bir kâidedir.²⁹⁶

İslam hukuk ekollerinin oluşumunun ardından İslam hukukçuları, ilk dönemlerde fetva olarak verilen hususları yeniden ele alıp kaynakları dikkatle araştırmışlardır. Benzer meseleleri çıkış noktaları itibariyle bir kâide altında toplamışlardır. Nihayetinde bu kaide ve açıklamalardan oluşan kavâid kitapları telif edilmiştir.²⁹⁷

C. Küllî Kâidelerin Önemi ve Şeri Hükümlere Delil Olması

Yüzyıllar içerisinde oluşan ve İslam dünyasının bütün farklılıklarını içinde barındıran fıkıh müktesebatı, müslüman toplumların sağduyusunu ve tarihini yansıtır. Bunun yanı sıra büyük bir emek ve kapsamlı bir çalışma sonucu ortaya çıkarılmış olan küllî kaideler, müslüman hukukçuların bağlı oldukları genel ilkeleri ve hukukun evrensel yönünü birlikte ele alır. İslam hukukunun temel yapısı ve öncelikleri üzerinden fer’î meselelerin ayrıntılı hükümlerinin anlaşılmasını kolaylaştırır ve fıkıh yeteneği kazandırır. Hukuk düşüncesi üzerine önemli bir belge niteliğindedir ve hukuk doktrinlerinin geliştirilmesi üzerine farklı bir bakış açısı sunar.²⁹⁸

Hukukun hayatın her alanıyla ilgili hüküm ve kurallarını bilmek mümkün değildir. Bunun yanı sıra her ayrıntıyı öğrenmeye çalışmak akıl karışıklığına sebep olur ve hukuk kavramına zarar verir. Buna fer’î pek çok konuyu kapsayan genel kuralları öğrenerek meseleler daha kolay anlaşılıp çözüme kavuşturulabilir. Küllî

²⁹⁶ Mecelle m. 76; Buhari, “Rehin”, 6.

²⁹⁷ Demir, Abdullah, “Küllî Kaideler Ekolü”, s. 138.

²⁹⁸ Baktır, Mustafa, “Kaide”, *DİA*, 24/205-210.

kaideler hukuk yeteneğini geliştirerek yeni sorunlara kolayca çözüm bulunmasını sağlar.

Hukukî prensipler; hâkimin işini kolaylaştırarak verdiği hükümlere güven duyulmasını sağlar ve hata yapılmasını engeller. Bir olay üzerine verilecek hüküm bir prensibe takdirde taraflar arasındaki çekişme, çıkar üzerine verilecek bir kararın önüne geçilir. Prensipsiz kanunlar içerdiği zıt hükümler sebebiyle içinden çıkılmaz bir durum oluşturur.²⁹⁹

D. *el-Mebsût*'ta Bulunan Küllî Kâidelerin Sayısı

Ali Ahmet en-Nedvi, İmam Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eserinde 1000 civarında kâide bulunduğunu söylemiştir.³⁰⁰

II. ALIŞVERİŞ BAHİSLERİNDE YER ALAN KÜLLİ KAİDELER

Bu çalışmamızın söz konusu olan *el-Mebsût* adlı eserin Bey', Selem, Sarf, Şüf'a ve Taksim bölümlerinde 41 tane küllî kaide bulunmaktadır. Fakat bu çalışmada 41 küllî kaide için 41 örnek zikredilmemektir. Bunun iki sebebi vardır. Bazı yerlerde birkaç tane küllî kaidenin örneği olarak sadece bir örnek mevcut olduğu ve o örnek dışında başka örnek bulunmadığı için ayrı bir örnek verilmemektedir. Bazı yerlerde ise verilen örnek altında iki ya da üç küllî kaide bulunduğu için bu küllî kaideleri tek bir örnek altında gösterilmektedir.

²⁹⁹ Hodza, Munafis, *Hanefî Klasiklerinden el-Hidâye'deki Külli Kaideler*, 41-44.

³⁰⁰ Hodza, Munafis, *Hanefî Klasiklerinden el-Hidâye'deki Külli Kaideler*, s. 41.

A. Satım Akdi

1. “Niza’ a Götüren Bütün Belirsizlikler Akdi İfsad Eden Sebeplerdir.”³⁰¹

Bir kişi içinde 50 adet kumaş olduğu söylenen bir çuvalı satın alırsa ve içinden 49 veya 51 kumaş ve hatta daha fazlası çıkarsa bu alışveriş fâsit olur. Çünkü akitte belirtilen sayı 50’dir ve alıcının fazla olanı iade etmesi gerekir. Ancak iade ederken hangi kumaşı geri vereceği de belli olmayacağından, belirsizlik sebebiyle bu satış caiz olmaz. Bu sayı 50 olsa dahi caiz olmaz, çünkü çuvalın içindeki kumaşların mahiyeti farklıdır. Bu durumda müşteri çuvalda muhayyerdir. Çünkü **Niza’ a götüren bütün belirsizlikler akdi ifsad eden sebeplerdir.**³⁰²

İmam Serahsî ele aldığımız bu meselede belirsizlik durumu geldiği için caiz olmadığını söylemiştir. Çünkü akitte belirsizlik bir niza’ a götürür. Niza’ a götüren her şey ise akdi bozan şeydir. Burada bunun delili olarak “**Niza’ a götüren bütün belirsizlikler akdi ifsad eden sebeplerdir**” küllî kaidesi kullanılmıştır.

2. “Örflerle Sabit Olan Nassla Sabit Olmuş Gibidir”³⁰³ ve “Adet Muhakkemdir.”³⁰⁴

Bir satış akdinde akdin gereği olmayan bir şart koşulur ve bu konuda açık bir örf varsa bu şart caiz olur. Örneğin; bir kişi satın alacağı bir takunya için bir taban ve tasma alıp, tasmanın tabana takılmasını şart koşarsa bu şart caiz olur. Böyle bir durum örfle sabit olduğundan şer’an de caiz olmuş olur. Açık bir adeti uygulamamak topluma zarar verir.³⁰⁵

Bir satışta akdin gereği olmayan bir şartın koşulması normalde caiz değildir. Ama böyle bir şart koşulması örfte varsa caiz olur. Bu hükmü ispat etmek için “**Örflerle**

³⁰¹ Âlu Burnu, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed, *Mevsû’atu’l-Kavâidi’l-Fıkhiyye*, 3/39. (الجهالة في العقود عليه إذا كانت تفضي إلى المنازعة تمنع صحة العقد)

³⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, 13/2.

³⁰³ *Mecelle*, mad. 45 vb. maddeler. (التَّعْيِينُ بِالْعُرْفِ كَالْتَّعْيِينِ بِالنَّصِّ)

³⁰⁴ *Mecelle*, mad. 36. (الْعَادَةُ مُحْكَمَةٌ)

³⁰⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/14.

sabit olan nassla sabit olmuş gibidir” külli kaidesini kullanmıştır. Aynı zamanda **“Adet muhakkemdir”** kaidesini de kullanmış olur.

3. **“Akdin Taraflarından Herhangi Birine İlave Menfaat Sağlayan Satışlar Fasittir.”³⁰⁶**

Bir kişi bir mal satın alıp bu malın; gideceği yere kadar götürülmesini, buğday ise öğütülmesini veya kumaş ise dikilmesini şart koşarsa bu satış fâsit olur. Çünkü böyle bir şart akdin gereklerinden olmayıp alıcıya fazladan bir menfaat sağlar. **Taraflardan herhangi birine ilave menfaat sağlayan satışlar fasittir.**³⁰⁷

İmam Serahsî bu konu zikredilirken, akitte herhangi bir tarafa ilave menfaat sağlayan alışverişin caiz olmadığına hüküm **“Akdin taraflarından herhangi birine ilave menfaat sağlayan satışlar fasittir”** küllî kaidesini kullanarak ispat etmiştir.

4. **“Mecaz Üzerine Hüküm Bina Edilmez.”³⁰⁸**

İmam Ebû Hanife’ye göre; bir kişi öğlene, akşama veya yarına kadar muhayyer olmak şartıyla bir şey satın alırsa öğle vaktinin tamamı, akşam vaktin tamamı ve yarının tamamı bu muhayyerliğe dahil olur. İmâmeyn’e göre ise ertesi gün doğumundan güneşin batımına kadar geçerlidir. Onlara göre sınırlar gayedir ve gaye muhayyerliğe dahil değildir. Örneğin; bir duvardan diğer bir davara kadar olan bir yeri satın alan kişi duvarları satın almış olmaz, duvarlar gayedir. Gayenin hükmü ise kendisinden sonra başlanması ve kendisinden sonra bitmesidir. Ancak sayılarda bu hüküm geçerli değildir. Zaman söz konusu olduğunda vakitler birbirine bağlı olduğu için gayenin hükmü burada geçerli olur. Allah (cc) **“Sonra orucunuzu akşama tamamlayın”** ayeti de buna delalet eder. **“Kollarınızı dirseklere kadar yıkayın”** ayetinin gaye dahil olmasını da şu şekilde açıklarız; Hz. Peygamber’in ﷺ abdest alırken suyu

³⁰⁶ Bakri, ‘İsmet Abdu’l-mecid, *Nazariyyetu’l-akd fi’l-Fıkhî’l-İslâmî*, s. 69. (كل شرط فيه منفعة لأحد المتعاقدين) (فهو فاسد)

³⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/18.

³⁰⁸ Nemle, Abdu’l-Kerîm, *el-Muhezzeb fi ‘ilmi’l-Usûli’l-Fıkhî’l-Mukârin*, 3/1178. (المجاز لا يحمل الكلام عليه)

dirseklere kadar götürürdü. Onun bu uygulaması ile “ila” harfi cerinin “mea” manasına geldiği anlaşılır. Burada bir mecaz vardır. **Mecaz üzerine hüküm bina edilmez.** Fakat bunun üzerine delil olduğu için yapılabilir.³⁰⁹

Bu konuda İmam Ebû Hanife, verilen herhangi bir müddet için “gayesini” o verilen müddete dahil olarak kabul ediyor, aksine İmâmeyn gayesi verilen vakti sınır olarak sayıp, verilen vaktin dışına koyar. Ama bazen gayesi bu verilen vakit içinde mecaz olarak girer. Ancak bu **mecaz üzerine bir hüküm bina edilmeyeceği görüşündedir.**

5. “Sözleşmeden Sonra Teslim Edilmeden Satıcının Elinde İken Ortaya Çıkan Ayıp Geri Almak Zorunda Olan Eski Ayıp Gibidir.”³¹⁰

Bir kişi bir bedelle bir mal alsın ve bu malı teslim almadan önce ondaki bir ayıp ortaya çıksa, o kişi aldığı malı ya toptan alır veya toptan reddeder. Çünkü **teslim edilmeden önce ayıp satış akdi sırasında var olan ayıp gibidir.** Malın garantisi satıcıdadır.³¹¹

Bir akit sırasında bir ayıp çıkarsa onun hükmünün ne olacağına dair **“Sözleşmeden sonra Teslim Edilmeden Satıcının Elinde iken Ortaya Çıkan Ayıp Geri Almak Zorunda Olan Eski Ayıp Gibidir.”** kuralına göre hüküm verilmiştir.

6. “Hükümün Sabit Oluşu Sebebin Sabit Oluşuyladır.”³¹²

İmam Ebû Hanife’ye göre bir kişi 10 dirheme satın aldığı bir kumaş 15 dirheme satarsa, daha sonra bu 15 dirhemin içinden 10 dirheme satın aldığı bir elbiseyi murâbaha ile satamaz. Eğer bu paradan kar ettiği ilk 5 dirhemi çıkarırsa o zaman

³⁰⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/52.

³¹⁰ *Mecelle*, mad. 340. (الْعَيْبُ الَّذِي يَخْدُثُ فِي الْمَبِيعِ وَهُوَ فِي يَدِ الْبَائِعِ بَعْدَ الْعَقْدِ وَقَبْلَ الْقَبْضِ حُكْمُهُ حُكْمُ الْعَيْبِ الْقَدِيمِ الَّذِي)
(يُوجِبُ الرَّدَّ)

³¹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/75.

³¹² Âlu Burnu, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed, *Mevsû'atu'l-Kavâidi'l-Fıkhıyye*, 2/558.
(ثبوت الحكم بثبوت سببه)

murabaha caiz olur. İmâmeyn'e göre ise bu satış caizdir. Çünkü mûrabaha ile yapacağı satış akdi müstakil bir satış akdidir ve buna daha önceki kar veya zarar dahil değildir. İkinci satış birincinin mülkiyetini yeniler. Çünkü **hükümün sabit oluşu sebebin sabit oluşuyladır**. İkinci satışta sebep yenilendiği için mülkiyet bu yeni sebeple sabit olur ve hüküm de ona göre verilir.³¹³

Ele aldığımız bu meselede İmâmeynin görüşünün delili **“Hükümün sabit oluşu sebebin sabit oluşuyladır”** küllî kaidesidir. Yani ikinci bir satış yeni bir sebep üzerine bina edilmiştir. Bu sebeple yeni bir sebeple oluşan hüküm önceki akitten ayrı olur.

7. “Rızaya Delalet Eden Şey Açık Rıza Gibidir.”³¹⁴

Bir kişi satın aldığı malda bir ayıp görür ve buna rağmen onu satılığa çıkarırsa veya rehin veya kiraya verirse bu onun maldaki ayıba razı olduğuna işaret eder. Bu tasarrufundan sonra artık malı geri verme veya satış bedelinden bir kısmını geri alma hakkı olmaz. Onun malı satışa çıkarması, satıcıya ödemiş olduğu satış bedelindeki onun hakkını düşürür. **Rızaya delalet eden şey, açık rıza gibidir**. Alıcının satın aldığı maldaki ayıbı gördükten sonra onun üzerine tasarruf etmesi kıyasa göre ayıba razı olduğunu gösterir. Çünkü ona malik olduğu için mal üzerinde tasarrufta bulunmuştur. Bu mal üzerindeki tasarrufu, ona malik olduğuna ve ondaki ayıba rıza gösterdiğine delildir.³¹⁵

İmam Serahsî bu meseleyi yazarken kıyasın delili olarak “Rızaya delalet eden şey, açık rıza gibidir.” prensibini kullanmıştır. Yani bu durumda satın aldığı mal üzerine tasarrufta bulunmak rızaya delalet etmektir. Bu sebeple bu tasarruf açık rıza olarak kabul edilir ve ona göre hüküm verilir.

³¹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/82.

³¹⁴ Âlu Burnu, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed, *Mevsû'atu'l-Kavâidi'l-Fıkhıyye*, 4/354.
(دلیل الرضا كصريح الرضا)

³¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/98.

8. “Bir Şeyin Bulunduğu Hal Üzere Kalması Asıldır”,³¹⁶ “Nimet Külfete, Külfet Nimete Göredir”³¹⁷ ve “Tabii Olan Şeye Ayrıca Hüküm Verilmez.”³¹⁸

Bir kişi satın aldığı koyun veya ineğin sütünü sağıp içtikten sonra ondaki bir ayıbı görse onu geri veremez. Ancak o kusurdan kaynaklanan değer kaybını alabilir. İmam Şafii’ye göre ise geri verip ödediği bedelin hepsini geri alabilir.

Satın alınan malda iki tür fazlalık olabilir. Bunlar şunlardır; Mala bitişik olan ve maldan ayrı olan fazlalık. Mala bitişik olan fazlalık da iki türdür; Malın kendisinden meydana gelen ve malın kendisinden meydana gelmeyen fazlalık.

Mala bitişik olan fazlalıklar;

Malın kendisinden meydana gelmeyen fazlalık; satın alınan kumaşın boyanması veya kavuta yağ veya bal karıştırılması gibi durumlar bu tür fazlalıklardandır. **Bu fazlalıkların ayıplı malın geri verilmesine engel olduğu konusunda** alimler arasında görüş birliği vardır. Çünkü satın alınan mala ekleme yapılmıştır ve bu eklemedeki alıcının hakkını gözetmek gerekir.

Malın kendisinden meydana gelen fazlalık; hayvanın semizleşmesi bu tür fazlalıklardandır. Zâhiru’r-Rivâye’ye göre bu tür fazlalıklar ayıplı malın geri verilmesine engel teşkil etmez. Çünkü böyle bir fazlalık satış akdinde, teslim alınmadan önce meydana gelse bile satış bedeline etki etmeyeceği için akitlerde dikkate alınmaz. Bir rivayete göre de; İmam Ebû Hanife ve İmam Ebû Yusuf’a göre **bu tür fazlalıklar satın alınan ayıplı malın geri verilmesine engeldir.**

Maldan ayrı olan fazlalıklar;

Malın kendisinden meydana gelen fazlalık; ticaret malının satışı sonucu elde edilen kazanç ve kiraya verilen bir evden alınan kira bu tür fazlalıklara örnektir. Bu tür fazlalıklar, alıcının malı geri vermesine engel teşkil etmez. Ancak malın

³¹⁶ *Mecelle*, mad. 5. (الأصلُ بقاءُ ما كانَ على ما كانَ)

³¹⁷ *Mecelle*, mad. 87-88. (التَّعْمَةُ بِقَدْرِ التَّعْمَةِ وَالتَّعْمَةُ بِقَدْرِ التَّعْمَةِ)

³¹⁸ *Mecelle*, mad. 48. (التَّابِعُ لَا يُفْرَدُ بِالْحُكْمِ)

kendisinden meydana gelen bu artış alıcıya aittir. Bu hususta Hz. Peygamber ﷺ şöyle buyurmuştur;

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْحَرَاجُ بِالضَّمَانِ،

“Gelir, sorumluluk karşılığıdır.”³¹⁹

Maldan elde edilen kazan ve kira, o malın sağladığı yararın karşılığıdır. Alıcının bu maldan gelen yararı alması, onun maldaki ayıp sebebiyle geri vermesine ve satış bedelinin tamamını geri almasına engel olmaz. Malda sağlanan yararın bedelin hükmü de bu şekildedir.

Maldan ayrı olan ama onun kendisinden meydana gelen fazlalık; hayvanın sütü veya yavrusu, ağacın meyvesi ve mal teslim edildikten sonra alıcının elindeyken yaralanması veya saldırıya uğraması üzerine bunun karşılığı olarak alınan diyet bu tür fazlalıklardandır. Hanefilere göre bu tür fazlalıklar, ayıplı malın geri verilmesine engeldir. İmam Şafii’ye göre ise engel değildir. Fakat alıcı, satın aldığı malı iade ederek verdiği satış bedelinin tamamını geri alır. Bu fazlalıklar, alıcının mala sahip olduktan sonra ona yönelik bir kazançtır. Kira bedeli örneğinde de olduğu gibi bu fazlalıklar alıcının ayıplı malı iade etmesine engel teşkil etmez. Hanefilerin bu husustaki delili ise şudur; Alıcının bu tür bir fazlalığa sahip olması, satış konusu olan mala sahip olması gibidir. Eğer malı iade ederken, malın kendisinden gelen bu tür fazlalıklar alıcıda kalırsa, bu fazlalığa karşılıksız sahip olmuş olur ve bu da faizdir. **Çünkü fazlalık, satım konusu olan maldan gelmiştir. Satış akdinden ödenen bedel malın karşılığıdır, ondan meydana gelen fazlalığın değildir.** Bu fazlalık da alıcının kazancı olmuş olur. Ancak alıcı satış akdinde bu fazlalık için bir bedel ödememiştir.³²⁰

İmam Serahsî bu konuyu ele alırken bu meseleye dair çeşitli durumlardan bahsetmiştir. Farklı durumlar için farklı deliller gösterirken küllî kaideleri de kullanmıştır. Bir şeyde fazlalık gelince malın kendisinden meydana gelmeyen fazlalık olması durumunda ayıplı malın geri verilmesi mümkün değildir. Çünkü fazlalık olduğu için bu asıl durumunda değildir. Bu hüküm **“Bir şeyin bulunduğu hal üzere**

³¹⁹ Ebû dâvud, büyü, 3.

³²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/105.

kalması asıldır” prensibinden çıkarılmıştır. Sonra malın kendisinden meydana gelen fazlalık konusunda ayıp sebebiyle geri verilmesi engel değil ve bu fazlalık alıcıya aittir. Çünkü bu fazlalıklar alıcının emek vermesi sebebiyle gelir. Burada Hz. Peygamber’in ﷺ **“Gelir sorumluluk karşılığındadır”** prensibi kullanılmıştır. Bu hadisten birkaç tane küllî kaideler ortaya çıkmıştır. Onlardan birisi de şudur; **“Nimet külfete, külfet nimete göredir”**. Maldan ayrı olan ama onun kendisinden meydana gelen fazlalık konusunda, bu fazlalık alıcıya değil satıcıya aittir. Bu durumda ayıp sebebiyle geri verilmesi mümkün değildir. Çünkü satış bedeli sadece satın alınan mal içindir, fazlalık tâbidir. Bu satış bedeli tâbi için değildir. Bu hüküm **“Tâbi olan şeye ayrıca hüküm verilmez”** küllî kaidesinden çıkarılmıştır.

9. **“Mâni Zail Oldukta Memnu Avdet Eder.”**³²¹

Bir kişi bir mal satın aldıktan sonra muhayyer süresinde o malda bir ayıp ortaya çıkar ve bu süreç içerisinde de o ayıp ortadan kalkarsa malı geri verebilir. Fakat muhayyerlik süresince ayıplı durumu devam ederse, muhayyerlik süresi bittiği için malı geri veremez. Çünkü bu ayıp onun elinde iken ortaya çıkmıştır. Bu durumda **mâni zail olduğu için memnu avdet etti.**³²²

Akitlerde herhangi bir durumda bir hüküm için engellik çıkıp son hükmün son durumu gelmeden önce engellik kaybolursa, engellikten önceki hüküm devam eder. Bu hüküm **“Mâni zail oldukta memnu avdet eder”** küllî kaidesinden anlaşılmaktadır.

B. Selem Akdi

1. **“Örflle Sabit Olan, Nassla Sabit Olmuş Gibidir.”**³²³

Hanefilere göre; selem akdinde verilen süre dolduğunda alıcının malın ve paranın yarısını almasında bir sakınca yoktur. İbn Abbas (r.a) da bu görüş tarafındadır.

³²¹ *Mecelle*, mad. 24. (إِذَا زَالَ الْمَانِعُ عَادَ الْمَمْنُونُ)

³²² Serahsî, *el-Mebsût*, 13/166.

³²³ *Mecelle*, mad. 45. (التَّعْيِينُ بِالْغَرْفِ كَالْتَّعْيِينِ بِالنَّصِّ)

Fakat Abdullah İbn Ömer (r.a) bunu caiz görmemiş ve İbn Ebî Leyla da onun görüşünü kabul ederek şu şekilde açıklamıştır; selem akdinde alıcı paranın bir kısmını geri alırsa bu akit fâsit olur ve paranın tamamını geri alır. Bu görüşün delili ise Hz. Peygamber'in ﷺ “Ya malı al veya paranı”³²⁴ hadisidir. Malın veya paranın yarısı alındığı zaman ne mal ne de para alınmış olur ve bu durum şer'an caiz değildir. Akitte belirtilen paranın bir kısmı geri alındığı zaman, akdin o kısmı bozulmuş olur ve bu durumda akdin tamamı bozulmuş olur.

Hanefilerin delili ise şu şekildedir; Akitte ikâle yapmak caizdir ve paranın yarısının geri alınması durumu da bir ikâledir. Malın tamamında olduğu gibi bir kısmında ikâle yapmak caiz olur. Hz. Peygamber'in mezkûr hadisinin açıklaması da şudur; Burada belirtilen durum para ve mal dışında bir şeyin alınmasının yasak olmasıdır. Yani alınacak malın yerine başka bir şeyin alınması durumudur.

Bu konuda İbn Abbas'tan gelen bir rivayet şu şekildedir; “Bu güzeldir, örf halini almış bir şeydir.” İbn Abbas'ın sadece caizdir demekle yetinmemeyip sözü uzatmasının sebebi ise selem akdindeki söz konusu malın normalden daha ucuza satılmasıdır.³²⁵

Burada Hanefilerin delilini aktarıırken İbn Abbas'tan gelen rivayet dikkate alınmıştır. O rivayette “**Bu güzeldir, örf halini almış bir şeydir**” şeklinde ifade edilmiştir. Burada yalnızca caizdir denmesi yeterliydi. Ancak “örf halini almış” olarak ifade ettiği için, örf halini alan şeyin hem güzel hem de caiz olduğu anlaşılır. Yani demek ki “**Örflerle sabit olan, nassla sabit olmuş gibidir.**”

2. “Nasın İstimali Bir Hüccettir Ki Onunla Amel Vacip Olur.”³²⁶

Akit vaktinde, teslim vaktinde ve bu iki zamanın arasında sürekli olarak piyasada bulunan mallarda selemin caiz olduğu konusunda görüş birliği vardır. Şafîî ve Mâlikîler ise bu iki zaman dilimi arasında malın piyasada bulunmasını şart koşmazlar. Buna delilleri ise İbn Abbas'tan gelen şu rivayettir; Hz. Peygamber ﷺ

³²⁴ Zeylâî, *Nasbu'r- râyê*, 4/540.

³²⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/130.

³²⁶ *Mecelle*, mad. 37. (اسْتِعْمَالُ النَّاسِ حُجَّةٌ يَجِبُ الْعَمَلُ بِهَا)

Medine'ye geldiğinde, yerli halkın meyvede iki-üç yıla kadar selem yaptıklarını görmüş ve şöyle buyurmuştur; “Selem yapan kimse belli ölçekte, belli ağırlıkta ve belli bir süreye kadar yapsın.”³²⁷ Taze hurmanın bu kadar uzun bir süre kalması mümkün değildir. Buna rağmen Hz. Peygamber ﷺ yapılan bu selemi ikrar etmiştir.³²⁸

Bir şey üzerine selem yapıldığı zaman akit ve teslim vakitlerinde ve bu iki vakit arasında o şeyin piyasada bulunması gerekir. Ancak taze hurmada bu mümkün değildir. Fakat insanların taze hurma üzerine böyle bir istimali olduğu için Peygamber ﷺ bu uygulamaya izin vermiştir. Yani nasın istimali üzerine çalışılması gerekir. Bu hüküm “**Nasın istimali bir hüccettir ki onunla amel vacip olur**” küllî kaidesinden çıkarılmıştır.

3. “Tevehhüme İtibar Yoktur.”³²⁹

Malın hem akit vakti hem de teslim vaktinde piyasada bulunup bu ikisi arasındaki zamanda piyasada olmaması durumunda selem akdi Hanefilere göre caiz değil, İmam Malik ve Şafî'ye göre ise caizdir. Hanefilere göre; selem akdi durumunda satıcının teslim vakti gelmeden ölme ihtimali vardır, bu durumda da satıcının selem konusu olan malı verme imkânı olmaz. Ancak İmam Şafî ve İmam Mâlike'e göre böyle bir ihtimal vehimdir. Herhangi bir ihtimal üzerine sözleşme yapılmaz. Böyle bir ihtimalin herhangi bir zaman diliminde meydana gelmesi mümkündür. Eğer böyle ihtimallere dayanırsak selem akdinin yapılması da mümkün olmaz. Çünkü selem akdi belli zaman dilimleri aralığında yapılan bir akittir.³³⁰

Bu meselede İmam Şafî ve İmam Mâlik'e göre sözleşme vakti ve teslim vaktinin arasında malın piyasada olmaması durumunda da sözleşme caizdir ve Hanefilerin caiz olmadığına yönelik görüşlerine cevap olarak “**Tevehhüme itibar yoktur**” prensibine dayanarak bu şekilde söylemişlerdir; yani satıcının sözleşme zamanlarının arasında ölmesi durumu bir ihtimaldir. Böyle bir ihtimalin

³²⁷ Buharî, “Selem”, 2.

³²⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/134.

³²⁹ *Mecelle*, mad. 74. (لَا عِبْرَةَ لِلتَّوَهُّمِ)

³³⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/135.

gerçekleşebileceğine dayanarak sözleşme ve teslim vaktinin arasında selem yapılan malın piyasada olmasının şart koşulmaması gerekir. Çünkü ihtimal üzerine hüküm olmaz.

4. “Akitlerde İtibar Mekasıt ve Meaniyedir, Elfaz ve Mebaniye Değildir”³³¹ Ve “Bir İştin Maksat Ne ise Hüküm Ona Göredir.”³³²

Bir kişinin bir sanatkara bir çift mest, başlık, tas, maşrapa veya bir bakır kap ismarlaması kıyasa göre caiz değildir. Yani kıyasa göre istisnâ’ (sipariş) akdi caiz değildir. Çünkü satış konusu olacak olan şey mevcut değildir. Hz. Peygamber ﷺ olmayan bir şeyin satılmasını yasaklamıştır, buna dayanarak olmayan bir şeyin satımı caiz değildir.³³³ Ancak Hanefiler, istisna akdi Hz. Peygamber zamanından bugüne kadar hiçbir müçtehidin itirazı olmaksızın yaygın olarak uygulanan bir uygulama olduğu için bu konudaki kıyası terk etmişlerdir. Hiçbir müçtehidin bu konuda bir itirazının söz konusu olmaması önemli bir delil teşkil eder. Ayrıca Hz. Peygamber’in ﷺ şu hadisleri bu uygulamaya yönelik delildir; “Müslümanların güzel gördükleri bir şey Allah katında da güzeldir.”³³⁴ “Ümmetim sapıklık üzere birleşmez.”³³⁵

Hem selem hem de istisnâ’ akdi borç bir mebî olduğu için bazılarına göre; müddet koyulmazsa istisnâ’, müddet koyulursa selem akdi olur. Ama İmam Ebû Hanife’ye göre ikisi de zimmette borç olan mebîdir. Herhangi bir akitte mûteber olan maksat olduğu için ne tür kelimler kullanılırsa kullanılsın maksadına itibar edilir. Bu sebeple selem sözünü kullanırken selem sözleşmesinde olduğu gibi belli bir vakit zikretmeden selem akdi yapılırsa maksadı selem olunca selem olur. Mesela bir kişi birisine “bu malı sana on dirhem karşılığında verdim” derse bu satış olur, “Bu evin bir aylık oturumunu on dirheme sana verdim” derse de kira olur. Buradan şunu anlıyoruz ki, **akitlerde itibar lafza değil, maksadadır.**³³⁶

³³¹ *Mecelle*, mad. 3. (العبرة في العقود للمقاصد والمعاني لا للألفاظ والمباني)

³³² *Mecelle*, mad. 2. (الأُمُورُ بِمَقْاصِدِهَا)

³³³ Nesâî, “Buyü”, 60.

³³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/379.

³³⁵ İbn Mâce, “Fiten”, 8.

³³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/139-140.

İstisnâ' akdi kıyas olarak caiz olmamasına rağmen insanların istimâli olduğu için Peygamberimiz ﷺ buna izin vermiştir. Çünkü bu tür sözleşmelere insanların ihtiyacı vardır. Bu sebeple bu tür sözleşmeler caiz olmazsa insanlar için zor olur. Durum zor olunca şeriat tesiri/kolaylığı için izin verir. Yani bu hüküm “**Nasım isti'mâli bir hüccettir**” ve “**Meşakkat teysiri celbeder**” küllî kâidelerinden gelir. İstisnâ'da kullanılacak söz üzerine tartışmada İmam Ebû Hanife'nin görüşü iki prensibe dayanarak verilmiştir. Bunlar; “**Akitlerde itibar mekasit ve meaniyedir, elfaz ve mebaniye değildir**” ve “**Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir**”.

5. “Akdi Bir Kısmı Fasit Olunca Tamamı Fasit Olur.”³³⁷

Bir kişi yaptığı selem akdinde bin dirheme karşı buğday alsa, bu bin dirhemin beş yüzünü peşin olarak verip beş yüzü de borç olsa, bu durumda peşin verdiği para karşılığı olan kısımda selem caiz, borç olan kısımda ise batıl olur. İmam Züfer'e göre ise bu akdin tamamı batıldır. Hz. Peygamber'in borcu borç karşılığında satmayı yasaklaması buna delildir. Satıcı akitteki peşin verilen kısmı borç olan kısmın kabul şartına bağlamış gibi olur bu da sabit bir şarttır. Akdin bir kısmında fesat bulunması, tamamını fâsit kılar.³³⁸

İmam Züfer bu hükmü “**Akdi bir kısmı fasit olunca tamamı fasit olur**” küllî kaidesine dayanarak vermiştir.

6. “Güçlük Kaldırılmıştır”,³³⁹ “Meşakket Teysiri Celbeder”³⁴⁰ ve “Sonradan Verilen İcazet Başta Verilen İzin Gibidir”.³⁴¹

Bir selem akdinde satıcı, bazıları tarafından dirhem hükmünde kabul edilen züyuf veya Nebehraceyi kabul etmezse kıyasa göre bu sözleşme bozulur. Sözleşme meclisinde müşteri o paraları geri aldıktan sonra bunları sağlam para ile değiştirirse ve

³³⁷ Zuhaylî, Muhammed Mustafa, *el-Kavâ'idu'l-Fıkhiyye*, 2/1078. (أن العقد إذا دخله فساد قوي مجمع عليه أوجب) (فساده شاع في الكل)

³³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/143.

³³⁹ İbrâhîm, Muhammed Yüsri, *Fıkhu'n-Nevâzil*, 1/380. (رفع الحرج)

³⁴⁰ *Mecelle*, mad. 17. (الْمَشَقَّةُ تَجْلِبُ التَّيْسِيرَ)

³⁴¹ Zuhaylî, Muhammed Mustafa, *el-Kavâ'idu'l-Fıkhiyye*, 1/597. (الإجازة في الانتهاء بمنزلة الإذن في الابتداء)

bunların da bir kısmı züyuf olsa hüküm yine bu şekildedir. İmam Züfer'in görüşü bu doğrultudadır. Bedel olarak verilen züyuf olan paranın geri verilmesi teslimi bozar. Satıcı da sözleşmede belirtilen sağlam dirhemleri ister. Alıcı verdiği züyuf olan paraları geri aldığı için kabz kökünden yıkılmıştır, aksi durumda satıcının sağlam para isteme hakkı olmazdı. Çünkü bir sözleşmede iki ayrı kabz bulunmaz. Satıcının kalitesiz paraları geri verdiği mecliste alıcı sağlam para vermezse sözleşme bozulur.

İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed ise bu konuda istihsanı ele almışlardır. Alıcının verdiği paraları geri aldığı mecliste bu paraları sağlam para ile değiştirmesi durumunda sözleşme sahih olarak devam eder. Önceden kabz edilen paranın tamamının veya bir kısmının züyuf olması önemli olmaz. Çünkü nihayetinde geçerli bir kabz gerçekleştirilmiştir. Satıcının teslim almış olduğu kalitesiz paraya rıza göstermesi durumunda da sözleşme sahih olur.

İmam Ebû Hanife böyle bir akitte; satıcının teslim aldığı paranın tamamını veya bir kısmının kalitesi olması durumunda kıyası, kalitesiz olması sebebiyle geri verilen miktarın az olması durumunda da istihsanı ele almıştır. Gerekçesi ise şudur; insanlar ne kadar dikkat ederlerse etsinler, ellerindeki parada az veya çok kalitesizlik olur. Kalitesiz paranın geri verildiği meclisin sözleşme meclisi olarak sayılması güçlüğü ortadan kaldırmak içindir.³⁴²

Ele aldığımız bu meselede iki tane küllî kaide kullanılmıştır. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in delili "**Sonradan verilen icazet başta verilen izin gibidir**" prensibine dayanarak verilmiştir. Yani kalitesiz para verilmesi durumunda sonradan değiştirirse ve alıcı da bunu kabul ederse sonra verilen izni başta icazet gibi olduğu için istihsan olarak caizdir. İmam Ebû Hanife'nin hükmü ise "**Güçlük kaldırılmıştır**" ve "**Meşakkat Teysiri celbeder**" gibi küllî kâidelere göre verilmiştir. Yani para konusunda kaliteli ve kalitesiz paranın birlikte bulunması normal bir şeydir. Bu sebeple paranın tam kaliteli olması zordur. Bu zor durum teysiri getirir. Aynı zamanda böyle bir durum güçlüktür. İslam'ın temel kuralı olarak güçlük kaldırılmıştır.

³⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 12/145.

7. “Bir Şeyin Şart Koşulması ile Hak Edilen, Şart Koşulan Sözcüğün İçerdiği Anlamın En Alt Derecesinde Olandır.”³⁴³

Teslim edilecek olan malı en iyi kalitede olması şart koşulan bir selem akdinde, teslim edilen kumaş en iyi kalitede olmasa da, satıcı iyi sayılabilecek bir kalitede olduğu konusunda birleşirlerse alıcı malı teslim alması için zorlanır. Çünkü iyi kalitenin sonu yoktur. Sözleşmede şart koşulan şey ile hak edilen o şartın sözcük anlamında tekabül ettiği en alt derecedir. Satıcı da bu şartı yerine getirmiştir.³⁴⁴

Kalite olarak iyi bir mal üzerine yapılan sözleşme sonucunda herhangi bir derecede kaliteli olan mal verilirse müşterinin malı teslim alması gerekir. Çünkü herhangi bir şart koşarsa o şartın en alt derecesi olan şey verilirse o şartın gereği yerine getirilmiş olur. Bu hüküm “**Bir şeyin şart koşulması ile hak edilen, şart koşulan sözcüğün içerdiği anlamın en alt derecesinde olandır**” küllî kaidesinden çıkarılmıştır.

8. “Beyyine Müddei İçin Yemin Münkir Üzerinedir.”³⁴⁵

Selem akdinde vâdenin süresi hususunda alacaklı ve satıcı arasında anlaşmazlık çıkar, alıcı vâdenin bir ay, satıcı ise vâdenin iki ay olduğunu söylerse bu durumda hak yeminle birlikte alıcındır. Çünkü vade satıcının hakkıdır ve vade konusundaki bu iddiasında kendi hakkı üzerine fazlalık istemektedir. Alacaklı ise bunu inkâr etmektedir. Böyle bir durumda satıcının iddiası üzerine delil getirmesi gerekmektedir.³⁴⁶

Bu hüküm “**Beyyine müddei için yemin münkir üzerinedir**”³⁴⁷ küllî kâidesine dayanarak verilmiştir. Bu küllî kâide ise Hz. Peygamber’in ﷺ hadisinden alınmıştır.

³⁴³ Kaddûr, Enes, *Ekallun ve Ekserun Mâ Yentaliku ‘Aleyhi el-İsmu*, 29. (يجب الحمل علي أقل ما ينطبق عليه)

(الإسم)

³⁴⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/153.

³⁴⁵ *Mecelle*, mad. 76. (الْبَيْتَةُ لِلْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ)

³⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/157.

³⁴⁷ Buharî, “Tefsir”, 3.

9. “Vekil Asıl Gibidir”,³⁴⁸ “Nimet Külfete, Külfet Nimete Göredir”,³⁴⁹ ve “Bir Fiilin Hükmü Failine Muzaf Kılınır ve Mücbir Olmadıkça, Amirine Muzaf Kılınmaz.”³⁵⁰

Hanefilere göre bir kişi selem akdiyle on dirhem gümüş karşılığı bir kür buğday alması için birisini tayin ederse, o kişi de selem akdinin şartlarına uygun olarak buğdayı satın alıp ana para olarak kendi parasını verirse caiz olur. Hukukî sonuçlar bakımından **vekil sözleşmenin asıl sahibi yerindedir**. Bu durumda ana para vekilden istenir, selem süresi dolduğu zaman da teslim alma yetkisi vekildedir.

Hanefileri bu hükme yönelik delili şu şekildedir; Burada akdi gerçekleştiren kişi vekildir. Vekil, gerçekten ve hükmen akdi yapan kişi olması bakımından akit sebebiyle doğan hak ve yükümlülükler onun üzerindedir. Ehliyet sahibi ve akdin bir unsuru (alıcı) olması yönünden yetki sahibidir. Vekil daha önce sahip olmadığı bir yetkiye (velayet) alıcının ona emretmesi ile sahip olmuştur, bu yolla vekil alıcının sübutuna değil kendisine vekalet etmektedir. Bu açıdan vekilin akdi kendisi veya başkası için yapması arasında bir fark yoktur. Akit sırasında sözleşmeyi müvekkile dayandırmaya, müvekkilin sözlerini aktarmaya hükmen zorunlu değildir. Eğer bu şekilde olsaydı akit esnasında müvekkilin adını anmak zorunda olurdu. Bu durumda vekil akdin hükmen tarafıdır, yani sözleşmeyi doğrudan yapan kişidir.

Vekil hükmen vekalet veren kişi gibi olduğu için selem akdinin süresi dolduğunda malı teslim aldığı zaman, müvekkilin adına teslim almış olur. **Her nimet bir külfet karşılığındadır**. Anaparayı o ödediği için selem konusu olan malı teslim alma hakkı da onun olur.³⁵¹

Bu konuda Hanefiler’in görüşü; “Vekil asıl gibidir”, “Nimet külfete, külfet nimete göredir.”, “Bir fiilin hükmü failine muzaf kılınır ve mücbir olmadıkça, amirine muzaf kılınmaz” prensiplerine dayanarak verilmiştir. Çünkü onlara göre vekil hüküm yönünden asıl gibidir. Bu sebeple bir fiilin hükmü mücbir olana kadar

³⁴⁸ Beyâtî, Abdu’l-Gafûr Muhammed İsmâ’îl, *el-Kavâ’idu’l-Fıkhiyye fi’l-Ahvâli’l-Şahsiyye*, s. 387. (الوكيل كالأصيل)

³⁴⁹ *Mecelle*, mad. 88. (الْبِعْمَةُ بِقَدْرِ النَّعْمَةِ وَالنَّعْمَةُ بِقَدْرِ الْبِعْمَةِ)

³⁵⁰ *Mecelle*, mad. 89. (يُضَافُ الْفِعْلُ إِلَى الْفَاعِلِ لَا الْأَمْرِ مَا لَمْ يَكُنْ مُجَبَّرًا)

³⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/204.

vekile ait olur. Ama mücbir olursa vekaleti verene ait olur. Aynı zamanda her nimet bir külfete ve külfet de bir nimete karşılık geldiği için herhangi bir sözleşme sonucunda o akit konusu olan malı teslim alma nimeti de vekile ait olur.

C. Sarf Akdi

1. “Alınması Yasak Olan Şeyin Verilmesi Dahî Yasaktır.”³⁵²

Ebû'l-Eş'as es-San'ânî, Ubâde İbn Samit'in Şam'da yaptığı bir Cuma hutbesinden şunları rivayet eder; “Ey insanlar: Sizler ne olduğu bilinmeyen pek çok satım türü ortaya çıkardınız. Dikkat ediniz, ister külçe ister işlenmiş olsun, altın altınla eşit bir şekilde tartılarak değiştirilir. Dikkat ediniz, ister külçe ister işlenmiş olsun gümüş gümüşle aynı şekilde değiştirilir. Ancak peşin olmak şartıyla gümüş ile altının değiştirildiği bir sarf akdinde gümüşün fazla olmasında bir sakınca yoktur. Fakat vâdeli olarak yapılan değişimler caiz değildir.” Bu rivayet **faizi almak gibi faizi vermenin de haram olduğunu göstermektedir.**³⁵³

Yukarıdaki bu rivayet sarf konusunda olan ribâ hakkındadır. Faiz almanın haram olduğu gibi faiz vermenin de haram olduğunu bu hadisten açık bir şekilde anlıyoruz. Demek ki “**Alınması yasak olan şeyin verilmesi dahî yasaktır.**”³⁵⁴

2. “Hayvanın Kendiliğinden Olarak Cinayet ve Mazarratı, Hederdir.”³⁵⁵

İmam Muhammed'in Ebû Hureyre'den rivayet ettiği bir hadise göre; Hayvanların verdiği zarar herhangi bir sorumluluk gerektirmez. Kuyu ve madenler de böyledir. Rikaz'da ise beşte bir vardır.³⁵⁶

Bu hadis hayvanların sebep olduğu zararların herhangi bir sorumluluk ortaya çıkmayacağını gösterir. Çünkü hayvanın kendisinin böyle bir sorumluluk yüklenecek

³⁵² *Mecelle*, mad. 34. (مَا حَرَّمَ أَخْذُهُ حَرِّمَ إِعْطَاؤُهُ)

³⁵³ Müslim, “Müsâkât”, 82; Nesâî, “Buyû”, 43; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/66.

³⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/10.

³⁵⁵ *Mecelle*, mad. 94. (جِنَايَةُ الْعَجَمَاءِ جَبَاؤُ)

³⁵⁶ Buhârî, “Zekât” 66; Müslim, “Hudud”, 45.

zimmeti yoktur, dolayısıyla sahibine de böyle bir sorumluluk yüklemesi mümkün değildir.³⁵⁷

İmam Serahsî *el-Mebsût*'ta madenlerin üzerinde devletin ne kadar payı olduğu meselesini anlatırken delil olarak bir hadisi zikretmiştir. Bu hadiste de hayvanın sorumluluğu ile alakalı bir kısım da vardır. Ona göre **“Havyanın kendiliğinden olarak cinayet ve mazarratı, hederdir.”** Yani hayvan kendisinden başka bir şeye zarar verirse sahibi onun zararını karşılamak zorunda değildir.³⁵⁸

3. “Akdin Sonunda Verilen İcazet, Başında Verilen İzin Gibidir.”³⁵⁹

Bir kişi külçe altın ve gümüş karşılığında gümüş bir kap satın alırsa, sonrasında da kabın başkasına ait olduğu ortaya çıkarsa, akit geçersiz olur. Kabın akit meclisinde bulunması hükmü değiştirmez. Dinâr ve dirhem başkasına ait olduğunun ortaya çıkması durumunda bunları satanın alıcıya mislini vermesi gerekir ve akit geçersiz olmaz. Çünkü kap belirtildiği zaman belirli hale gelir ancak para bu şekilde belirli olmaz. Bu hükümler hak sahibinin onay vermesiyle geçerli olur ve hak sahibinin onayıyla yapılan akit geçerlilik kazanır. **Çünkü akdin sonunda verilen icazet, akit başında verilen izin gibidir.**³⁶⁰

Herhangi bir akdin sonunda verilen icazet başında verilen icazet sayılır. Burada anlattığımız durumda da akdin sonunda icazet verilirse bu akit geçerli olur.

4. “Örflerle Tayin Nasla Tayin Gibidir.”³⁶¹

Bir kişi başka birisiyle yüz dinâr karşılığında bin dirhem için anlaşır ve taraflar paranın nitelikleri vs. belirtmemişse o ülkede tedavülde olan para hangisiyse onun verilmesi gerekir. Çünkü halk kendi arasında tedavüldeki para üzerinden ödemeyi örf haline getirmiştir, akit durumunda da bu uygulanır. Çünkü **örf ile belirlenmiş bir**

³⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/14.

³⁵⁸ Serahsî 14/14.

³⁵⁹ Zuhaylî, Muhammed Mustafa, *el-Kavâ'idu'l-Fıkhiyye*, 1/597. (الإجازة في الانتهاء بمنزلة الإذن في الابتداء.)

³⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/15.

³⁶¹ *Mecelle*, mad. 45. (التَّعْيِينُ بِالْغَرْفِ كَالْتَّعْيِينِ بِالنَّصِّ)

husus nassla belirlenmiş gibi kabul edilir. İmam Muhammed bu konuda şunu söylemiştir; eğer meclis Kûfe’de ise akit Kûfe dinârı üzerinden yapılır.³⁶²

5. “Müfsit Akit Tam Olarak Oluşmadan Önce Zail Olursa, O Zaman Sanki Hiç Yokmuş Gibi Olur.”³⁶³

Bir kişi birisinden yüz dinâr karşılığında bin dirhem alırsa ve bu akit için bir gün muhayyerlik tanınmasını şart koşarsa şu ihtimallerin olması mümkündür; Taraflar ayrılmadan önce muhayyerlik iptal edilir akit geçerli olur. Muhayyerlik iptal edilmeden taraflar bedelleri teslim alıp ayrılmışlarsa akit geçersiz olur. Çünkü akdi tamamlamadan birbirlerinden ayrılmış olurlar. Selem ve sarf akitleri dışındaki satış türlerinde muhayyerlik şartı konulması mümkündür. Bu durum Hanefilerin şu prensibine dayanır; **“Alışverişi fesada uğratan unsur, akit tam olarak gerçekleşmeden kalkarsa, sanki hiç yokmuş gibi olur.”**³⁶⁴

6. “Maruf Olan Şey Sanki Şart Koşulmuş Gibidir.”³⁶⁵

Arkasında menfaat olan karz akdi yasaklanmıştır. Böyle bir şey şart koşulmuş veya örf olarak mevcut ise de yasaktır. Ancak ikram mahiyetinde verilen bir fazlalıkta sakınca yoktur. Böyle bir uygulama karz akdinde borç veren kişinin faydalanması için açıkça örf haline gelmemişse helal olur, ancak açık bir örf haline gelmişse bu uygulamadan kaçınmak gerekir. Çünkü **maruf olan sanki şart koşulmuş gibidir.**³⁶⁶

Herhangi bir sözleşmede insanların uygulamalarında şart olarak fazla bir şey vermesi meşhur olmazsa ve o durumda bir taraf kendinden fazla bir şey diğer tarafa verirse caizdir. Ama bu iyilik karşılıksız bir şey vermek meşhursa, örfte sabitse o zaman o fazlalığı vermekten vazgeçmesi lazımdır. Çünkü maruf olan şey şart olarak

³⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 14/18.

³⁶³ Dibyân, Ebû Amr Dibyân b. Muhammed, *el-Mu’âmetu’l-Mâliyye*, 12/115. (المفسد متى زال قبل تفرره)

(جعل كأن لم يكن)

³⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/23.

³⁶⁵ *Mecelle*, mad. 43. (المعروف عرفاً كالمشروط شرطاً)

³⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/36.

zikredilmese de şart koşulmuş gibi olur. Ve karşılıksız fazla bir şeyin verilmesi şer'an caiz değildir.

7. “Akit Bir Şeyin Bir Kısımında Batıl Olursa, Tümünde Batıl Olur.”³⁶⁷

Bir kişi gümüş işlemeli bir kılıcın kendisine ait olduğunu iddia edip o kişiyle 10 dinâra anlaşır ve 5 dinârı aldıktan sonra ayrılırlar veya ayrılmadan önce geriye kalan 5 dinâra bir elbise alarak onu teslim alsa şu iki durum söz konusu olur; eğer peşin verilen para gümüş işlemeye denkse anlaşma gerçekleşmiş olur. Çünkü verilen para gümüş işlemeye karşılıktır, bu durumda kılıcın karışığının olmaması anlaşmaya zarar vermez. Eğer ki verilen para gümüş işlemekten az ise anlaşma geçersiz olur. Çünkü gümüş işlemenin karşılığı olan para eksik verilmiştir. Sarf akdinde peşin vermek esastır ve gümüşün alım satımı sarf kurallarına göre gerçekleştiği için bu anlaşma gerçekleşmemiş olur. Bu geçersiz olma durumu da tüm anlaşma için geçerlidir. Çünkü **akdin bir kısmı geçersiz olursa, tümü geçersiz olur.**³⁶⁸

D. Şüf'a Akdi

1. “Zarar Vermek ve Zarara Uğramak Yoktur.”³⁶⁹

Daha önce belirttiğimiz gibi şüf'a kelimesi bir sayıyı başka bir sayıya veya bir şeyi başka bir şeye eklemek anlamındaki şef kelimesinden gelir. Şufa hakkı sahibi bu yetkisi ile aldığı şeyi kendi mülkiyetine aldığı için bu işleme şuf'a denmiştir.

Bazı Hanefî alimlerine göre kıyâsen şuf'a hakkı caiz değildir. Çünkü şuf'a hakkı sahibi, alıcının geçerli bir nedenle aldığı malı, onun rızasını gözetmeden almaktadır. Bu caiz değildir. Böyle bir durumda şuf'a hakkı sahibi alıcının malını haksız yolla ele geçirmiş olarak kabul edilir. Peygamber ﷺ şu hadisi bu durumun

³⁶⁷ Zuhaylî, Muhammed Mustafa, *el-Kavâ'idu'l-Fıkhiyye*, 1/457. (إذا بطل الشيء بطل ما في ضمنه)

³⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/72.

³⁶⁹ Tâcu'd-Dîn es-Subkî, *el-Eşbâ' ve'n-Nezâir*, 1/41. (لا ضرر ولا ضرار)

caiz olmadığı delilidir; “Bir Müslümanın malı, onun rızası olmadan başkasına helal değildir.”³⁷⁰

Şüf'a hakkı sahibi alıcının malını ondan alıp ona zarar vererek kendi zararını giderir. Ancak kimsenin, **kendi zararını gidermek için başkasına zarar verme hakkı yoktur.**

Hanefilerin genel görüşüne göre şüf'a İslamın kabul ettiği bir kuraldır. Bu uygulama kıyasın terk edilmesi ve istihsan yoluyla yapılan bir uygulama değildir. Aksine Hz. Peygamber ve onun sahabilerinden nakledilen meşhur hadislere dayanarak şüf'anın var olduğu açıktır. Bu hadislere örnek olarak şu hadisi gösterebiliriz; “Akar (gayri menkul) olsun ev olsun, şüf'a her şeyde vardır.”³⁷¹ Şüf'a komşu ilişkilerinde etkili bir uygulamadır. Şüf'a'nın kabul edilmesi zararın ortadan kaldırılması içindir. Hz. Peygamber ﷺ'in “İslam'da zarar vermek ve zarara uğratmak yoktur”³⁷² hadisi komşular arası zararın giderilmesi düşüncesinin delilidir. Ateş yakma, duvar yükseltme, toz çıkarma, gündüz ışığını engelleme gibi kötü komşuluk örneği olan zararlar söz konusu olabilir.³⁷³

Bu meselede bazı Hanefiler şüf'a hakkının kıyâsen caiz olmadığını söylerler. Çünkü kendi zararını gidermek için başkasına zarar vermek de caiz değildir. Bu hüküm “**Zarar vermek ve zarara uğramak yoktur**” küllî kaidesinden çıkarılmıştır. Hanefiler de onlara cevap verirken aynı prensibi kullanmışlardır.

2. “Sükût Rızânın Alâmetidir.”³⁷⁴

İmam Şa'bi'den gelen rivayetine göre bir kişi şüf'a hakkı sahibi olduğu mal satılırken haberdar olup da bu hak üzerine bir istekte bulunmamışsa onun bu hakkı sona erer. Çünkü malın satıldığını öğrenip susmayı tercih etmiştir ve bu da o malın yeni alıcısına rıza gösterdiğinin delilidir. Bunun sonucunda yeni komşu şüf'a hakkı

³⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/72.

³⁷¹ Buharî, “Buyû”, 96; Müslim, “Müsâkât”, 134; Nesâî, “Buyû”, 80; İbn Mâce, “Şüf'a”, 3.

³⁷² İbn Mâce, “Ahkâm”, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/313.

³⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/90.

³⁷⁴ Âlu Burnu, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed, *Mevsû'atu'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*, 5/42. (السكوت علامة الرضا)

sahibinin kendisine rıza göstermesi sebebiyle eski komşu gibi olur. Böyle şüf'a hakkı ortadan kalkar. Bu konuda Hz. Peygamber ﷺ 'in şu hadisi delil olarak gösterilir; “Şüf'a hakkı hemen istekte bulunan kişi içindir”.³⁷⁵ Bu hadisle vakit geçmeden hak sahibi olarak istekte bulunan kişi kastedilir. Hz. Peygamber'in başka bir hadisinde ise “Şüf'a, yuları çözmek gibidir”³⁷⁶ buyrulur. Bu hadisle şüf'a hakkın belirli bir süre geçince ortadan kalkacağı kastedilir.³⁷⁷

Bu meselede şüf'a hakkı sahibi şüf'a hakkı olan malın satıldığını duyduktan sonra eğer hak talep etmezse bu sessizlik onun kendi hakkından vazgeçtiğinin göstergesidir. Bu hüküm “Sükût rızânın alâmetidir” kâidesinden gelmiştir.

3. “Bir Konuyla İlgili Hükümün Özellikle Alınması, Onun Dışındakilerde Hükümün Tam Tersine Olduğu Anlamına Gelmez.”³⁷⁸

Hanefilere göre şüf'a hakkında öncelikli olma bakımından dereceler vardır. Malın aslına ortak olan kişi öncelikli hak sahibidir. Ondan sonra irtifak hak sahipleri, daha sonra ise bitişik komşunun şüf'a hakkı olur.

İbn Ebî Leyla ve Şâfiî'den (r. anhu.) ise, yalnızca malın aslına ortak olan kişi için şüf'a hakkı olduğu nakledilmiştir. Bu görüşlerini şu şekilde delillendirmişlerdir; Ebû Hureyreden gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber ﷺ “Şüf'a hakkının paylaştırılmamış mallarda bulunduğuna hükmetmiştir. Sınırlar tespit edilip, yollar ayrılınca artık şüf'a hakkı olmaz”³⁷⁹ buyurmuştur. Ebû Musa el-Eşr'arî (r. anhu.) ‘da Peygamber'in ﷺ “Şüf'a paylaştırılmamış mallarda olur”³⁸⁰ diye buyurduğunu nakleler.

Arapça'daki “el-” takısı kelimenin başına gelerek o şeyin belirliliğini ortaya koyar. Başında “el-” olmaması bu kelimeyle şüf'a cinsini kapsayan genel bir anlamı

³⁷⁵ Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 4/233.

³⁷⁶ İbn Mâce, “Şüf'a”, 4.

³⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/92.

³⁷⁸ Âlu Burnu, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed, *Mevsû'atu'l-Kavâidi'l-Fıkhıyye*, 2/242.

(تخصيص الشيء بالذكر عندنا لا يدل على ان الحكم فيما عداه بخلافه)

³⁷⁹ İbn Mâce, “Şüf'a”, 3.

³⁸⁰ Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 4/229.

olduğunu gösterir. Zikredilen hadiste şüf'a kelimesinin içerdiği anlamın kapsadığı tüm cinsleri ifade edilerek kullanıldığı anlaşılır. Buna göre de şüf'a cinsinin bölüşülmemiş malda olması gerekir.

Hanefîlerin bu mesele üzerindeki delilleri zikredilen hadislerdir. Bu hadislerden birisi Hasan (r. anhu.) rivayet edilir; bu hadiste Rasulullah ﷺ “Şüf'a hakkının ve komşuluğun bulunduğu hükmetti”³⁸¹ buyurmuştur. İbn Ebî Leyla ve Şâfiî'nin rivayet ettikleri hadisler ile bu hadisler arasında gerçek anlamda bir çelişki yoktur. Onların ortaya koydukları hadisler de mala ortak olan kişiye şüf'a hakkı tanındığını göstermektedir. Hanefîler de bu görüştedir. Fakat **bir konuyla ilgili hükmün özellikle anılması, dışındakilerde hükmün tam tersi olduğu anlamına gelmez.**³⁸²

4. “Tercih İletin Çokluğuyla Değil, İletin Kuvvetiyledir.”³⁸³

Şüf'a meselesindeki ortaklıkta bitişik komşu ile karşı komşu arasında fark yoktur. Hanefîlere göre şüf'a hakkı, pay miktarı ve ev sayısına göre değil kişi sayısına göredir. Şâfiî'ye göre ise bu hak pay miktarına göredir. Bunun açıklaması şu şekildedir;

Bir evde, birisinin payı yarı, birisinin üçte bir ve diğerininki altıda bir olarak üç kişi ortak ise, yarı pay sahibi olan kişi payını satarsa ve diğer iki ortak da şüf'a sahibi olarak o payı almak isteseler, Hanefîlere göre satılan evin şüf'a hakkı aralarında yarı yarıya hükmedilir. Şâfiî'ye göre ortaklar paylarına göre alırlar. Eğer altıda bir paya sahip olan kişi payını satarsa ve diğer iki şüf'a talebinde bulunursa bu durumda da mal üçe bölünerek aralarında paylaşılır. Eğer üçte iki paya sahip olan ortak payını satarsa, mal diğer iki ortağın payları miktarınca dörde bölünerek paylaşılır. Hanefîlere göre ise yine ikiye bölünerek paylaşım yapılır. İmam Şâfiî, Ömer (r. anhu.) 'nın Yahudileri Vâdi'l-Kurâ'dan sürerken Azra oğullarına “Siz Yahudilerin malları

³⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/114.

³⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, 14/95.

³⁸³ Âlu Burnu, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed, *Mevsû'atu'l-Kavâidi'l-Fıkhîyye*, 2/274.
(الترجيح بقوة العلة لا بكثر العلة)

konusunda bize karşı şüf'a hakkına sahiptir” hadisini söyleyerek, Azra oğulları ile İslam devleti arasında pay oranına itibar edildiğini ve ikiye bölünmediğini belirtmiştir.

Şâfiî'nin hükmü temel aldığı kurala göre doğrudur. Çünkü ona göre şüf'a hakkı paylaşırma külfetinin zararını gidermek içindir. Malı çok olanın bu ihtiyacı malı az olana göre daha çoktur. Çünkü ortaklar arasındaki paylaşırma sıkıntısı malın miktarına göredir. Bu sıkıntıyı gidermek için de bu şekilde hükmetmiştir.

Hanefilere göre ise; iki ortak şüf'a hakkını doğuran illet üzerine eşittir ve bu hakkı elde etme konusunda da eşit olurlar. Şüf'a hakkını ispat konusunda davacılarından biri iki tanık diğeri de on tanık getirirse aralarında denklik ve ortaklık vardır. Aynı şekilde bir cinayet durumunda bir kişi bir yerinden diğeri birkaç yerinden bıçaklamış olsa, ikisi de öldürme hükmünde eşittir. **Tercih illetin çokluğuyla değil, illetin kuvvetiyledir.** Tercih yapılması gereken illetin ortaya çıkmasıyla eski illet terk edilir ve üstün olan yeni illete göre hükmedilir.³⁸⁴

5. “İspat Eden Nefiy Edenden Daha İyidir.”³⁸⁵

Hanefilere göre bir kişi bir evi satın alırsa ve teslim alıp parayı ödedikten sonra şüf'a hakkı sahibi ile aralarında fiyat konusunda anlaşmazlık çıkarsa, bu durumda yeminiyle birlikte alıcının sözü dikkate alınır. Alıcı evi satan kişiden aldığı gibi, şüf'a sahibi de alıcıdan almaktadır. Eğer satıcıyla alıcı arasında bir anlaşmazlık olursa satıcının sözü dikkate alınır. Bu mesele hakkında Hz. Peygamber “Alışveriş yapan iki kişi ihtilaf ederse, satıcının sözü kabul edilir” buyurmuştur. Bu hadise göre şüf'a hakkı sahibi ile alıcının durumu aynıdır. Eğer örneğin; şüf'a hakkı sahibi bin dirhemi verdiği alıcının evi kendisine teslim etmek yükümlülüğünde olduğunu iddia eder ve alıcı da bunu reddederse, yemin etmesi şartıyla alıcının sözü dinlenir.

İki tarafta hangisi delil getirirse o kabul edilir. Çünkü bu kişi iddiasını delille desteklemektedir. Diğeri ise yalnızca soyut olarak iddia etmektedir. Delile karşı soyut bir iddia güçsüzdür. Eğer ikisi de delil getirirse İmam Ebû Hanife ve İmam

³⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/98.

³⁸⁵ Zuhaylî, Muhammed Mustafa, *el-Kavâ'idu'l-Fikhiyye*, 1/669. (من أثبت أولى ممن نفى)

Muhammed'e göre şüf'a hakkı sahibinin delili geçerlidir. İmam Ebû Yusuf'a göre ise alıcının delili geçerlidir. Çünkü alıcı ortaya koyduğu delille fiyattaki fazlalığı ispat ederken, şüf'a hakkı sahibi reddetmektedir. Bu durumda **iki delilden hangisi fazlalığı ispat ediyorsa uygulanmaya uygun olan odur**. Alıcı ve satıcının fiyatın miktarı hususunda ihtilafa düşmeleri durumunda, ikisi de delil getirmiş ise fazlalığı ispat ettiği için satıcının delili nasıl öncelikli olarak kabul ediliyorsa, şüf'a hakkı sahibinin ortaya koyduğu delil de bu şekildedir.³⁸⁶

6. “Parçayı Bütün Olarak Kabul Etmek.”³⁸⁷

Satın alınan bir evin yarısı suya batmış ve durumun düzeltilmesi mümkün değilse, şüf'a hakkı sahibi isterse evin diğer yarısını ister de payına düşen kısmın bedel olarak karşılığını alabilir. Çünkü şüf'a hakkı sahibi evin tamamı üzerine hak sahibidir, ancak bir bölümünü almak imkânı yoktur. Bu durumda parçayı bütüne kıyasla kalan kısmı payına düşen bedel karşılığında satın alabilir.

Yukarıdaki durumda evin bir parçası nehire düşse de o evin tamamı üzerinde hakkı olduğundan dolayı, evin bir kısmı var olduğu için o parça üzerine onun hakkı tam olarak kabul edilir ve şüf'a hakkı sahibi o parçayı payını vererek alabilir. Onun hakkı parça üzerinden olsa da tamamı üzerinden kabul etmek “**Parçayı bütün olarak kabul etmek**” prensibinden çıkarılmıştır.³⁸⁸

7. “İkâle, Akdi Fesihtir.”³⁸⁹

Bir satış akdi konusunda hâkim şüf'a hakkı sahibi için karar verdikten sonra, alıcı şüf'a hakkı sahibinden bedelde belli bir miktar artış yapma karşılığında malı kendisine geri vermesi ister ve o da kabul ederse malı geri vermiş olur. Fakat bedeldeki fazlalığı hak etmez. Çünkü bu uygulama ikale gibidir. İmam Ebû Hanife'ye göre **ikâle**

³⁸⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/99.

³⁸⁷ Âlu Burnu, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed, *Mevsû'atu'l-Kavâidi'l-Fikhiyye*, 2/48. (اعتبار)

(البعض بالكل)

³⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/115.

³⁸⁹ Zuhaylî, Muhammed Mustafa, *el-Kavâ'idu'l-Fikhiyye*, 2/943. (الاقالة فسوخ)

ilk bedel karşılığında akdi bozmaktır. Bedelde bir fazlalık olması veya satış bedelinden farklı bir bedel ile yapılması ikâleyi geçersiz kılar. Çünkü ikale, bedelin belirtilmesi gibi caiz olan bir şarta bağlanmaz, bedeldeki geçersiz bir şart da ikâleyi geçersiz kılmaz.³⁹⁰

8. “Yeminlerde Vekillik Olmaz.”³⁹¹

Bir kişi bir ev üzerinde şüf'a hakkı olduğuna dair delil getirilse, fakat bu payın ne kadar olduğu açıklanmazsa, o kişinin şüf'a hakkı olmaz. Çünkü burada pay belirsizdir ve hâkim belirsiz bir şey üzerine hüküm veremez. Bu durumda evin tamamı veya bir kısmının mülkiyetine hükmedilmeyen kişinin şüf'a hakkına da hükmedilemez.

Eğer alıcı “vekil, müvekkilin şüf'a hakkından vazgeçip vazgeçmediği hususunda bilgisi olmadığına dair yemin etti” derse, vekilin yemin etmesi gerekmez. Çünkü burada vekil asıl hak sahibinin hakkından vazgeçtiği iddia etmektedir. Bu konuda vekilin yemin etmesi, vekillik yolu ile olur. Halbuki **yeminlerde vekillik olmaz.**³⁹²

9. “Delil ile Sabit Olan, İkrar ile Sabit Olmuş Gibidir.”³⁹³

Bir kişi bir ev üzerine, miras veya başka yollar vasıtasıyla hak sahibi olduğunu iddia eder da halkından bir kısmı, hak iddia eden kişiyle evin yalnızca ona ait olmasına dair sulh akdi yaparsa ve ev halkının diğer kısmı şüf'a hakkı talep ederlerse; eğer sulh akdi ikrara dayanıyorsa bu kişilerin söz konusu evde şüf'a hakkı olur. Çünkü burada yapılan sulh akdinde iddia sahibi olan kişinin verdiği para üzerine mülk sahibi

³⁹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/120.

³⁹¹ Âlu Burnu, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed, *Mevsû'atu'l-Kavâidi'l-Fıkhîyye*, 11/271.
(التیابة فی الأیمان لا تجوز)

³⁹² Serahsî, *el-Mebsût*, 14/163.

³⁹³ Âlu Burnu, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed, *Mevsû'atu'l-Kavâidi'l-Fıkhîyye*, 2/527.
(الثابت بالبينة كالثابت بالإقرار)

olmuştur, bu da satın alma ile mülk sahibi olma gibidir. Bu durumda ortakların ev üzerinde şüf'a hakkı olur.

Eğer sulh akdi inkara dayanıyorsa, onda şüf'a hakkı olmaz. Ama ikrar olmadan sulh akdi yapılmışsa sulh yapan kişinin delil getirmesi istenir. Eğer getirirse **delil ile sabit olan ikrar ile sabit olmuş gibidir**. Bunun sonucunda malı veren kişi davacının payını alır. Diğer ortakların da şüf'a üzerinden kendilerine düşen payı isteme hakları olur.³⁹⁴

10. “Niza’ a Götüren Bütün Belirsizlikler Akdi İfsad Eden Sebeplerdir.”³⁹⁵

İmam Ebû Hanife’ye göre eğer alıcı, satıcının payının ne kadar olduğunu bilmiyorsa, satıcının kendi payını bilip bilmemesine bakılmaksızın satım akdi geçersiz olur. İmam Ebû Yusuf’a göre ise geçersiz olmaz. Alıcı, satıcının payını öğrendiği zaman seçme hakkına sahip olur.

İmam Ebû Hanife’nin gerekçesi şöyledir; alıcıdaki bu bilgi eksikliği iki taraf arasında çekişmeye sebep olabilecek bir durumdur. En baştaki çekişme sebebi alıcının satın aldığı malı teslim almaya ihtiyaç duymasıdır. Her iki durumda, tarafların akdi anlaşarak bozması durumunda, kusur sebebiyle mal geri verilse veya şüf'a hakkı sahibi malı geri alırsa taraflar arasında çekişme olabilir. Satım konusu mal üzerindeki **bilgisizlik tarafların çekişme yaşamasına sebep oluyorsa**, sürüden herhangi bir koyunun satılması gibi **akdin geçerli olmasını engeller**.³⁹⁶

11. “Nimet Külfete, Külfet Nimete Göredir.”³⁹⁷

Esir edilmiş olan bir cariye bir kişinin payına düşer ve o kişi de o cariyeyi değeriyle alıp ümmü veled yaparsa, daha sonra başka birisi bu cariyenin esir olmadan

³⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/174.

³⁹⁵ Âlu Burnu, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed, *Mevsû'atu'l-Kavâidi'l-Fıkhîyye*, 3/39. (كل جهالة تفضي إلى المنازعة فهي مفسدة للعقد)

³⁹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/183.

³⁹⁷ *Mecelle*, mad. 87. (الغنم بالغرم)

önce kendisinin müdebbera cariyesi olduğuna yönelik delil getirirse, bu durumda cariye bu kişiye geri verilir.

Cariyenin payına düştüğü kişi, cariyenin değeri beytü'l-mâlden ödenir. Çünkü cariyenin başkasına ait olduğu ortaya çıkmıştır. Bu hak sahibi diğer ortaklarına dönme hakkına sahiptir, fakat diğer ortaklar kendi payları ile tasarrufta buldukları için bu mümkün olmaz. Bu sebeple bedeli beytü'l-mâl öder. Diğer yandan, ganimet sahibinin bir şey ödemesi durumu ortaya çıktığı zaman bu beytü'l-mâl yüklenir. Çünkü **ganimet külfete karşılıktır.**³⁹⁸

E. Taksim Akdi

1. “Nimet Külfete, Külfet Nimete Göredir.”³⁹⁹

İmam Ebû Hanife'ye göre, bir mülkün paylaşılması için ortaklar para karşılığında birisini tuttukları zaman onun ücreti, her ortağın payı üzerinden değil, kişi başı ödenir. İmam Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Şâfiî (r. anhu.) ise, ortakların paylarının miktarına göre ödeme yapacaklarını söylemişlerdir.

Sâhibeyn ve İmam Şâfiî'nin görüşünün delili ise şudur; **bir şeyin külfeti, ondan elde edilen yarar karşılığındadır.** Ortak mülkten sağlanan fayda, mülkteki payın oranına göredir. Buna göre de katlanılacak zarar da payın miktarına göre olur.⁴⁰⁰

2. “Âdet Muhakkemdir.”⁴⁰¹

İmam Ebû Hanife'ye göre evler; Dâr (Bütün eklentileri ile birlikte konak), Beyt (Oda) ve Menzil (Ev/Hane) olmak üzere üç türdür. Dâr'lar ayrı ayrı veya bitişik olmasına bakılmaksızın ortakların rızası olmadığı sürece tek bir taksim ile paylaştırılmaz. Beyt ise ayrı ayrı veya toplu durumda olsun tek bir taksimle paylaştırılabilir. Çünkü odalar oturma yararı bakımından ve âdeten farklılık göstermez.

³⁹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/184.

³⁹⁹ *Mecelle*, mad. 87. (الغنم بالغرم)

⁴⁰⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/6.

⁴⁰¹ *Mecelle*, mad. 36. (العادة محكمة)

Menzil ise bir konak içerisinde ve bitişik olarak bulunuyorsa bir taksim ile paylaşılır. Aynı konak veya mahallede dahi olsa birbirinden uzak köşelerde ise ayrı olarak paylaşılır. Çünkü menzil beytten büyük, dârdan küçüktür. Evler içinde oturma yararı açısından farklılık gösterir. Fakat bu farklılık konutlardaki farklılık daha düşüktür. Bir yönden beyte bir yönden de dâra benzer.

İmam Ebû Hanife Dâr, Beyt ve Menzilin paylaşılması konusunda farklı uygulamaların olduğunu söyler. Bu farklılık âdete göre olur. Yani bu konularda **âdete göre hüküm verilir.**⁴⁰²

3. “Anlaşmazlığa Düşülen Konular, Anlaşma İttifak Edilenlere Döndürülerek Çözülür.”⁴⁰³

Yolun bulunduğu alanın paylaşılması meselesinde taraflar yolun genişliği ve darlığı üzerine anlaşmazlık yaşarlarsa; yol evin en küçük kapısının eni ve boyu oranında paylaşılır. Çünkü evin en dar kapısı üzerinde tarafların görüş birliği bulunmaktadır. Bir konuda anlaşmazlığa düşüldüğünde konular **anlaşma durumunda olanlara dönülerek çözülür.** Her bir ortak bu yoldan evin kapısından sığabilecek eşyayı taşımak ister. Bu sebeple de yol onların arasında evin kapısının en ve boyunun yüksekliği kadar olur. Öte yandan yolun geniş olması bir yarar getirmez. Çünkü evin kapısından sığmayan bir eşya bu yoldan taşınmayacaktır.⁴⁰⁴

4. “Zarar İzale Edilir.”⁴⁰⁵

Bir konak iki kişi arasında paylaşılıp sınırları belirlendikten sonra taraflardan birinin yolunun olmadığı, hatta yol açma imkânı da olmadığı görülürse yapılan taksim bozulur. Yapılan bu paylaşımın amacı her bir ortağın kendi mülkünden

⁴⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, 15/18.

⁴⁰³ Âlu Burnu, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed, *Mevsû'atu'l-Kavâidi'l-Fıkhîyye*, 12/363. (يرد المختلف فيه إلى ما هو المعلوم في نفسه)

⁴⁰⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/20.

⁴⁰⁵ Tâcu'd-Dîn es-Subkî, *el-Eşbâ' ve'n-Nezâir*, 1/41. (الضرر يزال)

yararlanmaları sağlayarak onların haklarını korumaktır. Fakat bu durumda taksim zarar doğurmaktadır. Taraflardan biri bu taksim ile mülkünden yararlanamamaktadır. Bu sebeple de bu paylaşırma bozularak **zarar izale edilir**.⁴⁰⁶

5. “Delil ile Sabit Olan Şey Bizzat Görme ile Sabit Olan Gibidir.”⁴⁰⁷

Babalarından miras kalan konağı üç kardeş eşit olarak üçe bölüp, paylarını aldıktan sonra yabancı birisi gelerek kardeşlerden birinin payını satın alarak teslim alsa, daha sonra diğer iki kardeşten birisi gelerek “Ben taksim etmedim” dese ve bahsi geçen yabancı evin tamamının üçte birini de ondan satın alsa, üçüncü kardeş de gelip “Biz evi taksim ettik” diyerek bu iddiasına tanık gösterirse, ilk satan kardeş onu tasdik edip diğeri yalanlarsa, alıcı da böyle bir taksim üzerine bilgisi olmadığını söylese yapılan taksim geçerli olur. Çünkü gerçekleştirilen taksim, davada taraf olan üçüncü kardeşin getirdiği delil ile sabit olmuştur. **Delil ile sabit olan şey, bizzat görme ile sabit olmuş gibidir.** Bu durum paylaşım yapıldıktan sonra taraflardan birisinin inkârı ile geçersiz hale gelmez.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/24.

⁴⁰⁷ Âlu Burnu, Muhammed Sıdkî b. Ahmed *el-Vecîz fi 'İdâhi Kavâ'idi'l-Fıkhi'l-Kulliyye*, s. 351. (الثابت)

(بالبرهان كالثابت بالعيان)

⁴⁰⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/62.

SONUÇ

Bu çalışmamızda İmam Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eserini inceleyerek bu kitabın alışveriş bahislerinde tercih ettiği görüşleri, bu görüşlerinin gerekçeleri ve bu konulara dair diğer imamların görüşlerine ve onların gerekçelerine dair bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

İmam Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı bu eseri mukâyeseli fıkhıta alanında en önemli kitaplardan bir tanesidir. Çünkü bu kitabı yazarken; Hanefî imamlarla beraber diğer mezhep imamlarının görüşlerine de yer vermiş, bu görüşleri delilleri ile birlikte zikrederek bunlar üzerine tahliller yapmış, bazen bir mesele üzerindeki delilleri sunduktan sonra kâidelere yer vermiş bazen de genel kaide üzerinden meseleyi çözümlenmiştir. Bu uygulaması ile Hanefî mezhebi fakihlerinin önemli temsilcilerinden bir tanesidir. İmam Serahsî meseleleri açık bir dille ve kolay anlaşılacak şekilde delilleriyle beraber yazmıştır. Meseleleri ele alırken daha çok aklî delillere yer vermiştir ve kendi tercih ettiği görüşleri, kimin söylediğine göre değil delilin kuvvetine göre tercih etmiştir.

el-Mebsût'ta fıkıh meselelerini yazarken İmam Serahsî her meseleyle ilgili delilleri detaylı bir şekilde yazmıştır ama bazı meselelerle alakalı deliller *el-Mebsût*'taki diğer bir bölümde zikrettiyse, bu durumda detaylı olarak o delili zikretmeden "... bölümde söylediğimiz gibi" diyerek o bölüme işaret etmiştir. Aynı şekilde; bir meseleden bahsederken o meseleyle alakalı delilleri zikredip diğer bir delil olarak başka bir bölümdeki benzer bir konuya işaret etmiştir. Bazı yerlerde bir mesele üzerindeki delil ve görüşlerini belirtirken farklı bir meseleyi de onun içinde dahil etmiştir.

İmam Serahsî Fıkıh konuları ele alırken, tercih ettiği görüşleri belirtirken Kurân, Sünnet, icma ve kıyas gibi Hanefîlerde kabul edilen delilleri zikretmiştir. Aynı zamanda bu görüşte olan diğer imamların görüşlerini bu delillerle birlikte ele almıştır. Söz konusu olan meselede diğer imamların görüşlerini bazen detaylı bir şekilde bazen kısaca zikrettikten sonra kendi tercih ettiği görüşü gerekçesiyle beraber ele almıştır. "Bana göre doğru olan görüş", "en doğru olan görüş", "daha doğrusu ise şudur", "bize göre doğru olan şudur" gibi cümlelerle kendi tercih ettiği görüşü belirtmiştir. Hanefî mezhebine bağlı olan İmam Serahsî'nin çok sert bir muhalefet üslubu yoktur. Hanefî

mezhebi imamlarının görüşlerini tercih ederken genelde “Biz Hanefilere göre”, “Bize göre”, “Biz Hanefiler” derken tercih etmediği görüşlerde ise “Biz” kipini kullanmamıştır. Onun bu şekildeki üslubu diğer imamlara karşı saygısının bir göstergesidir.

İmam Serahsî alışveriş bahislerinde ele aldığı meselelerde çoğunlukla İmam Ebû Hanife'nin görüşünü tercih etmiştir. Diğer imamlar arasında ihtilaf konusu olan meselelerde İmam Ebû Hanife'nin görüşünü tercih ederek, çoğu meselede İmam Ebû Yusuf'un görüşünü tercih etmemiştir. Aynı zamanda “Bazıları” diyerek kurucu imamların dışındaki diğer Hanefî imamların isimlerini zikretmeden görüşlerini belirterek onların görüşlerini tercih etmeyip diğer imamların görüşlerini veya kendi görüşünü delillerle birlikte “Daha doğru” gibi ifadelerle ortaya koymuştur. Bazen de Hanefî fihminden gelen birkaç rivayeti zikrettikten sonra onlardan birisini tercih etmiştir. Bu tür rivâyetler zikredilirken çoğu zaman râvîlerin ismini de zikretmiştir, bazen de isimlerini zikretmeden “Başka bir rivayette” ve “Diğer bir rivâyete göre” şeklinde söylemiştir.

Dikkat çeken noktalardan birisi ise Hasan b. Ziyad kanalı ile gelen İmam Ebû Hanife'nin görüşünü tercih etmemiştir. Diğer bir nokta ise bazı konularda İmam Şâfi'i'nin mezhebini de zikretmiş olmasıdır. Ama zikredilen hiçbir konuda İmam Şâfi'i'nin görüşünü tercih etmemiştir. İmam Şâfi'i'nin görüşünü zikrettiği birçok noktada dikkat çeken bir nokta ise; İmam Şâfi'i'nin görüşünün İmam Ebû Yusuf'un görüşü ile aynı olmasıdır.

Burada şunu belirtmek gerekir ki “İçtihat ettiği görüş”ten kastığımız İmam Serahsî'ye mahsus olan görüş değildir. Çünkü serd ettiği görüş mutlak mezhep içinde bir imamın görüşüdür ve onu bir delile dayanarak tercih etmiştir. ‘Serahsî'nin Hiçbir İmamın Görüşüne Yer Vermeden Sadece Kendi Görüşünü Zikrettiği Konular’ ve ‘Serahsî'nin İçtihat Ettiği Konular’ farklılık arz etmektedir. Burada İmam Serahsî'nin ayrı düştüğü herhangi bir konu yoktur. Burada sadece İmam Serahsî'nin meseleyi değerlendirme yöntemini görmek adına bu konulara yer vermiş bulunmaktayız. İmam Serahsî *el-Mebsûr* adlı eserinde kendi tercih ettiği görüşleri zikrederken bazen sadece kendi görüşünü yazıp ona dair delilleri ele almıştır. İmam Serahsî'nin bu şekilde tercih ettiği görüşlerini çalışmamızın istatistik kısmında “Serahsî'nin Hiçbir İmamın

Görüşüne Yer Vermeden Sadece Kendi Görüşünü Zikrettiği Konular” başlığı altında kategorize edilmiştir. Farklı imamların görüşünü zikrettikten sonra onun kendi görüşünü zikrettiği görüşleri ise “Serahsî’nin İçtihad Ettiği Konular” kategorisinde yer almıştır.

İmam Serahsî, Hanefî mezhebinin kurucu imamları olan üç imamın isimlerinin zikredildiği meselelerde çoğunlukla İmam Ebû Hanife’nin görüşünü tercih etmiştir. Bununla birlikte İmam Ebû Hanife’nin ismini zikretmediği diğer meselelerde çoğunlukla İmam Muhammed’in görüşünü tercih etmiştir.

İmam Serahsî, görüşlerini zikrederken diğer delillerle birlikte küllî kaideleri de delil olarak kullanmıştır. Alışveriş bahislerinde olan küllî kâideler bu çalışmanın ikinci bölümünde yer verilmiştir. Bazı küllî kâideler Kuran ayetlerinden, bazıları hadislerden, bazıları ise kurucu imamların görüşlerinden çıkarılmıştır. Genel olarak bu küllî kâideler aklî delil olarak *el-Mebsût*’ta zikredilmiştir. Bazı kâideler alışveriş bahisle ilgili olan her bölümde bulunurken bazıları ise bir veya iki bölümde bulunmaktadır. Aynı şekilde bazıları birkaç yerde iken bazıları çoğu mesele ile alakalı olduğu çoğu yerde kullanılmaktadır. Bu küllî kâidelerin çoğu her mezhepte kabul görürken bazıları ise sadece Hanefî mezhebinde kabul görmektedir.

el-Mebsût adlı eserin alışveriş bahislerinde tekrarlarıyla beraber 49 tane kaide bulunmaktadır. Ancak tekrarları çıkabildiği takdirde toplam 41 tane küllî kaide bulunmuş olur. Bu küllî kaidelerinin bazıları alışveriş bahislerin her bölümünde kullanılmaktayken bazıları ise bir veya iki bölümde kullanılmıştır. Bey’ kısmında 12 tane, Selem kısmında 14 tane, Sarf kısmında 7 tane, Şüf’a kısmında 11 tane ve Taksim kısmında 5 tane küllî kaide bulunmaktadır. *el-Mebsût* adlı eserinde genel olarak “Zarar izale edilir” kaidesi bulunmaktadır. Fakat “Nimet Külfete, Külfet Nimete Göredir” kaidesi alışveriş bahislerinin 5 farklı bölümlerinde bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *el-Müsned*, Beyrut 2001, I-XXXXV.

Âlu Burnu, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed, *el-Vecîz fî 'İdâhi Kavâ'idî'l-Fıkhî'l-Kullîyye*, Beyrût: Muessesetu'r-Risâlu el-'Âlumî, 1996.

Âlu Burnu, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed, *Mevsû'atu'l-Kavâidi'l-Fıkhîyye*, Beyrut: Muessesetu'r-Risâlu 2003, I-XII.

Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, Ankara 2017.

Attâbî, Ebû Nasr Zeynu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-'Attâbî el-Buhârî el-Hanefî (ö. 586), *Şerhu'n-Nakt*, Beyrut: 'Âlumu'l-Kutub 1406.

Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî (ö. 786/1384) *el- 'Inâye şerhel-Hidâye*, Beyrut: Dar al-Fıkr ty, I-II.

Bakkal, Ali ve Zehra Sula, "Mecelle'deki Küllî Kaidelerin Genel Kural Tipi Diğer Kavramlarla İlişkisi ve Bunların Delil Oluş Keyfiyeti", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 43, 2019/2, s. 92-110. ("Mecelle'deki Küllî Kaideleri")

Bakri, 'İsmet Abdu'l-mecid, *Nazariyyetu'l-akd fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Beyrut: Dâri'l-Kutubi'l-İlmiyye 2009.

Baktır, Mustafa, "Kaide", *DİA*, 24/205-210, İstanbul 2001.

Bedir, Murteza, "Ebû Hafs el-Kebîr", *DİA*, EK-1/ 364-366, Ankara 2020.

Bedir, Murteza, "ez-Ziyâdât", *DİA*, 44/483-484, İstanbul 2013.

Bedreddin Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, Beyrut 2000, I-XIII. (*el-Binâye*)

Beyâfî, Abdu'l-Ğafûr Muhammed İsmâ'îl, *el-Kavâ'idu'l-Fıkhîyye fî'l-Ahvâli'l-Şahsiyye*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye 2011.

Bilmen, Ömer Nasuhi (1391/1971), *Hukuk-i İslamiyye ve Istilâhât-ı Fikhîyye Kâmusu*, İstanbul 2013, I-VIII.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (ö. 256/870), *el-Câmi 'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih (Mâ Temessü ileyhi hâcetü'l-kârî li-Sahîhi'l-Buhârî)*, Beyrut 2001, I-IX. (*Buhârî*)

Burhâneddîn el-Buhârî, Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Mergînânî (ö. 616/1219), *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, Beyrut 2004, I-IX. (*el-Muhîtü'l-Burhânî*)

Cebeci, İsmail, "Tevliye", *DİA*, 41/39-40, İstanbul 2012.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed B. Alî Er-Râzî (Ö. 370/981), *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, Beyrut 2010, I-VIII.

Demir, Abdullah, "Küllî Kaideler Ekolü", *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1-2, 2007, s. 129-148.

Dibyân, Ebû Amr Dibyân b. Muhammed, *el-Mu'âmeletu'l-Mâliyye: AsÂluten ve Muâsaraten*, Riyad: Mektebetu Melik Fahad el-Vataniyye 2011. (*el-Mu'âmeletu'l-Mâliyye*)

Dönmez, İbrahim Kâfi, "Murâbaha", *DİA*, 31/148-152, Ankara 2020.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *es-Sünen*, Beyrut 1999. (Ebû Dâvûd)

Ez-Zebîdî, Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed el-Haddâdî el-'Abbâdî el-Yemenî el-Hanefî (ö. 800), *el-Cevheratü'n-Neyyira*, Kahire: el-Matbaatu'l-Hayriyye 1322, I-II.

Fahrettin ez-Zeylâ'î, Osmân b. Ali el-Bar'î ez-Zeylâ'î el-Hanefî (ö. 743), *Tabînu'l-Hakâik Şerhu Kanzu'd-Dakâik*, Kâhire: el-Matbaatu'l-Kübrâ el-Emîriyye 1313, I-VI.

Hamîdullah, Muhammed (2002/1422), "Usûlu'l-fikh Tarihi". çev. Fuad Sezgin, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 1-18.

Hamîdullah, Muhammed, “Serahsî’nin Devletler Umumî Hukukundaki Hissesi”, çev. Salih Tuğ, 900. *Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Büyük İslâm Hukukçusu Şemsu’l-Eimme es-Serahsi Armağanı*, Ankara 1965.

Hamîdullah, Muhammed, “Serahsî”, *DİA*, 36/544-547, İstanbul 2009.

Hammad, M. Alem, *Hâkim Şehid el-Mervezi ve Ceza Hukuku İle İlgili Görüşleri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri İslâm Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2004. (*Hâkim Şehid el-Mervezi*)

Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 1088/1677), *ed-Dürrü’l-muhtâr: şerhi Tenvîrû’l-ebşâr*, Beyrut 1966. (*Dürrü’l-muhtâr*)

Hodza, Munafis, *Hanefî KLASİKLERİNDEN el-Hidâye’deki Külli Kaideler*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Bursa 2010.

İbn Kemal (Ö. 940/1534), *Risâlu fi duhûli veledi’l-bint fi’l-mevkûf alâ evlâdil evlâd*, yy. ty.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed B. Yezîd Mâce El-Kazvînî (Ö. 273/887), *Es-Sünen İbn Mâce*, Riyad 1983, I-II. (İbn Mâce)

İbnü’l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457), *Şerhu Fethu’l-Kadîr*, Beyrut 2016, I-X. (*Fethu’l-Kadîr*)

İbrâhîm, Muhammed Yüsrî, *Fıkhu’n-Nevâzil li’l-ekalliyâti’l-Müslime*, Kâhire: Dâru’l-Yüsr, 2013, I-II. (*Fıkhu’n-Nevâzil*)

Joulha, Munibah, *İbadetler Bağlamında Serahsî’nin Hanefî Mezhebindeki Tercihleri ve Gereçekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Konya, 2021.

Kaddûr, Enes, *Ekallun ve Ekserun Mâ Yentaliku ‘Aleyhi el-İsmu ve Eseruhâ fi İhtilâfi’l-Fukahâ*, Yüksek Lisans Tezi, Külliyyetu’l-‘Ul’umi’l-İslâmiyye ve’l-

Hadâratu'l-İslamiyye el-'Ul'umi'l-İslâmiyye Bilim Dalı, Vahrân Üniversitesi 2014.
(*Ekallun ve Ekserun Mâ Yentaliku 'Aleyhi el-İsmu*)

Kahraman, Abdullah, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul 2017.

Kallek, Cengiz, "Kür", *DİA*, 26/559-561, Ankara 2002.

Kallek, Cengiz, "Sâ", *DİA*, 35/317-319, İstanbul 2008.

Kandemir, M. Yaşar, "Şa'bî", *DİA*, 38/ 217-218, İstanbul 2010.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (ö. 587/1191), *Bedâ'i'u's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâ'i'*, Beyrut 1986, I-VII. (*Bedâ'i'u's-sanâ'i'*)

Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife (ö. 1067/1657), *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-fuhûl*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: IRCICA - İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi 2010, I - VI. (*Süllemü'l-Vusûl*)

Kavakçı, Yusuf Ziya, *XI ve XII Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mavara' al-Nahr İslâm Hukukçuları*, Ankara 1976.

Kaya, Eyüp Said, "el-Mebsût", *DİA*, 28/214-216, Ankara 2003.

Kılıçer, M. Esat, "Ashabü't-Tercîh", *DİA*, 3/471, İstanbul 1991.

Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî (Ö. 428/1037), *et-Tecrîdu'l-Kudûrî*, Kahire: Dar es-Salam 2006, I-XII.

Kureşî, Abdulkâdir (775/1373), *el-Cevâhiru'l Mudiyye fî Tabakati'l-Hanefiyye*, Karaçi, ts, I-II.

Leknevî, Abdulhay (1303/1886), *el-Fevâidu'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, Kahire 1324.

Leknevî, Abdulhay (1303/1886), *Şerhu'l-Hidâye*, Pakistan 1417, I-VIII.

Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud (ö. 683/1284), *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, Kahire: Dar el-Hadis 2009, I-IV. (*el-İhtiyâr*)

Muhammed, Ali Cuma, *el-Medhal ila Diraseti'l-Mezahibi'l-Fıkhiyye*, Kahire: Daru's-Salam 2012. (*el-Medhal*)

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahîh-i Müslim*, Beyrut 2006. (*Müslim*)

Nemle, Abdu'l-Kerîm, *el-Muhezzeb fî 'ilmi'l-Usûli'l-Fıkhi'l-Mukârin*, Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd 1999, I-V.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünen*, Beyrut 1988. (*Nesâî*)

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (ö. 710/1310), *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Medina: Dar al-kitabi-l islami t.y, I-VIII. (*Bahrü'r-râik*)

Orazov, Orazsahet, *İslam Hukuk Metodolojisinde İmam Serahsî'ye Göre Emir ve Nehiy*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, BURSA 2005. (*İmam Serahsî'ye Göre Emir ve Nehiy*)

Ömerî, İbn Fazlu'llah (749/1349), *Mesâlikü'l-Ebsar fî Memaliki'l-Emsâr*, Lübnan 2010, I-XXVII.

Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990.

Özen, Şükrü, "İsâ b. Ebân", *DİA*, 22/480-481, İstanbul 2000.

Özen, Şükrü, "Kadî Şüreyh", *DİA*, 24/119-121, İstanbul 2001.

Paşa, Ahmet Cevdet (1823-1895), *Mecelle-i ahkâm-i adliye*, İstanbul 1884. (*Mecelle*)

Radıyyüddîn es-Serahsî, Ebû Abdillâh Radıyyüddîn Burhânü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed es-Serahsî et-Tûsânî (ö. 571/1176), *el-Muhîtü'r-Radvâ*, Beyrut 2021, I-IX.

Schacht, Joseph, "Serahsi'nin Hayatı ve Eserleri Hakkında Bazı Notlar", 900. *Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Büyük İslâm Hukukçusu Şemsü'l Eimme es-Serahsi Armağanı*, Ankara 1965.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (ö. 483/1090 [?]), *el-Mebsût*, Beyrut: 1993, I-XXX.

Şener, AbdülKadir, “Cûzcânî, Ebû Süleyman”, *DİA*, 8/98, İstanbul 1993.

Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad (ö. 189/805), *el-Asl*, Beyrut: Dar Ibn Hacam 2012, I-XII.

Şeyhzâde, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (ö. 1077/ 1667), *Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-ebhur*, Astana 1888, I-II. (*Mecmau'l-Enhur*)

Tâcu'd-Dîn es-Subkî, Abdu'r-Vehhâb b. 'Alî b. Âbdu'l-Kâfî (ö. 771/1370), *el-Eşbâ' ve'n-Nezâir*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye 1991, I-II.

Tehânevî, Zafer Ahmed (ö. 1974), *Î'lâü's-Sünen*, Beyrut 2013, I-XXII.

Tuğ, Salih, “Eserlerinde Rastlanan İfadelerine Göre İmam Serahsî'nin Hapis Hayatı”, *900. Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Büyük İslâm Hukukçusu Şemsu'l Eimme*, Ankara 1965.

Ümrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim B. es'Ad el-Ümrânî el-Yemânî (Ö. 558/1163), *el-Beyân Fî Mezhebi'l-İmam Eş-Şafi'î*, Cidde 2000, I-XIII.

Ünal, Halit, “el-Asl”, *DİA*, 3/494-495, İstanbul 1991.

Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed (ö. 762/1360), *Nasbu'r-râye li-tahrîcu ehâdisi'l-Hidaye*, Kahire: Dar el-Hadis 1995, I-V. (*Nasbu'r- râye*)

Zuhaylî, Muhammed Mustafa, *el-Kavâ'idu'l-Fıkhiyye ve Tedbikâtuhâ fi'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, Dimeşk: Dâru'l-Fikr 2006, I-II. (*el-Kavâ'idu'l-Fıkhiyye*)

Zuhaylî, Muhammed Mustafa, *el-Vecîz fi Usûli'l-Fıkhi'l-İslami*, Dimeşk 2006, I-II.

EK-1**SERAHSÎ'NİN TERCİH ETTİĞİ GÖRÜŞLERİN İSTATİSTİĞİ**

İmam Serahsî *el-Mebsût* kitabında konuları ele alırken Hanefîlerin genel görüşlerini ve Hanefî mezhebi imamlarının görüşlerini dile getirmiştir. Daha sonra bazı konularda bazı imamlar ile ittifak etmiş, bazı konularda ihtilafa düşmüş, bazı konularda ise onların görüşlerini terk ederek kendi görüşünü ortaya koymuştur. Bu bölümde İmam Serahsî'nin hangi konularda hangi imamlarla ittifak halinde olduğu, hangi konularda ihtilaf halinde olduğu ve hangi konularda kendi görüşünü belirttiği istatistiksel olarak sunulacaktır.

I. SERAHSÎ'NİN HANEFİ FAKİHLERİYLE İTTİFAKI**A. Serahsî'nin Ebû Hanîfe'nin Görüşünü Tercih Ettiği Yerler**

1. Taşınması Masraf ve Külfeti Gerektiren Malların Teslim Yerinin Belirlenmesi
2. Ette Selem Yapmak
3. Bedelin, Şart Muhayyerliği Olan Tarafın Mülkiyetine Girmesi
4. Kısas Olarak Ölümü Hak Eden Bir Köle Satın Alınması
5. Dârülharpte Müslümanlar Arasında Faiz İşlemi
6. Bir Kişinin Taşınmazını Değerinden Düşük Bir fiyatla Oğluna Satarsa O Maldaki Şüf'a

B. Serahsî'nin İmam Ebû Yusuf'un Görüşünü Tercih Ettiği Yer

1. Yasal Ehliyeti Olmayan Kişinin Aldığı Borcun Hükümü

C. Serahsî'nin İmam Muhammed'in Görüşünü Tercih Ettiği Yerler

1. Selemde İhtilaf
2. Vekilin Ayıplı Cariyeyi Hâkim Kararı Olmaksızın Geri Alması

3. Altına Karşılık Satılan Gümüşün Durumu
4. Mutlak Olarak Vekillik Verilen Malın Başka Bir Yerde Satılması
5. Mükâtebin Ölümü Sırasında Atanan Vasînin Hükümü

D. Serahsî'nin Şeyheyn'in Görüşünü Tercih Ettiği Yerler

1. Alışverişte Taraflar Arasında Çıkabilecek Anlaşmazlıklar
2. Şüf'a Hakkı Sahibinin Şüf'a İsteğinde Bulunup Parayı Ödemediği Ölmesi

E. Serahsî'nin Tarafeyn'in Görüşünü Tercih Ettiği Yerler

1. Yer Altında Gömülü Olan Definenin Hükümü
2. Gayri Müslimlerin Ülkesinde Sarf Akdi Yapmak

F. Serahsî'nin İmâmeyn'in Görüşünü Tercih Ettiği Yer

1. Teslim Gerçekleştikten Sonra Satın Alınan Malın Kusurlu Çıkması Durumu

G. Serahsî'nin Farklı Bir Âlim'in Görüşünü Tercih Ettiği Yer

1. Vatandaşın Devletten Alacağı Maaş ve Benzeri Bir Alacağı Satması

H. Serahsî'nin Ebû Hafs'tan Gelen Rivayeti Tercih Ettiği Yer

1. Paylaşılan Malda Hak İddia Edilmesi
2. Borçlunun Alacaklıdan Verdiği Parayı Çevirmesini İstemesi Durumu

I. Serahsî'nin Hanefi Fıkında Zikredilen Rivayetlerden Birini Tercih Ettiği Yer

1. Rehin Verilen Kişinin Satış Akdini Onaylamaması ve Akdin Geçerliliğini Ortadan Kaldırması

J. Serahsî'nin Zâhiru'r-Rivâye'nin Rivayetini Tercih Ettiği Yer

1. Mülkiyeti İki Kişiyeye Ait Olan Yolda Üçüncü Bir Kişinin Geçiş Hakkının Olması

K. Serahsî'nin İctihat Ettiği, Yalnız Kaldığı Konular

1. Vade Konusunda Görüş Ayrılığı
2. Selemde Evine Kadar Taşıma ve Teslim Etme Meselesi
3. Sarf Akdinde Paranın Değerindeki Değişiklik Durumu
4. Büyük ve Küçük Nehrin Şer'î Ölçüsü
5. Arazinin Yarısının Fâsid Akitle Alınması Durumu
6. Ortak Kumaşın Paylaştırılması

L. Serahsî'nin Hiçbir İmamın Görüşüne Yer Vermeden Tek Başına Kendi Görüşünü Zikrettiği Yerler

1. Birinci; Alıcının Akdi Onaylanması veya Kendisi İçin Muhayyerlik Şart Konulan Kimsenin Reddetmesi Durumu
2. Akdin Bir Kısmının Geçersiz Olması Durumunda Akdin Hükmü
3. Paylaşılan Malın Yarısında Başkasına Ait Bir Hakkın Ortaya Çıkması Durumu

II. SERAHSÎ'NİN HANEFİ FAKİHLERİYLE MUHALEFETİ

A. Serahsî'nin Ebû Hanîfe'nin Görüşünü Tercih Etmediği Yer

1. Özgürleştirme Koşuluyla Bir Köle Satın Alma

B. Serahsî'nin İmam Ebû Yusuf'un Görüşünü Tercih Etmediği Yerler

1. Hiçbir Tarafın Yararına Olmayacak Koşullu Satışlar
2. Mal Üzerinde Alış Bedelinden Daha Fazla Fiyat Gösteren Bir Etiket Konması
3. Paranın Ödenmeden Kullanımdan Kalkması Durumunda Akdın Hükmü
4. Alıcının Satın Aldığı Binayı Yıkıp, Yerine Daha İyisini Yapması Durumunda Şüf'a Hakkı Sahibinin Hakkı

C. Serahsî'nin İmam Muhammed'in Görüşünü Tercih Etmediği Yerler

1. Rehin Verilen Kişinin Satış Akdini Onaylamaktan Kaçınması
2. İkinci; Satıcının Muhayyerliği Aile Bireylerinden Biri İçin Şart Koşması Durumu

D. Serahsî'nin İmâmeyn'in Görüşünü Tercih Etmediği Yer

1. Ölüm Hastasının Sattığı Mala Oğlunun Şüf'a Hakkı Sahibi Olması

E. Serahsî'nin 'Bazıları' Şeklinde Zikrettiği İmamlar'ın Görüşünü Tercih Etmediği Yerler

1. Ribâ İle Alakalı Hadiste "Elden Ele" (بِدًا بِيَدٍ) Meselesi Üzerine
2. Malın Teslim Yeri Konusunda İhtilaf
3. Menekşe, Cıva, Kına Ve Benzeri Şeylerle Macun Yapılan Yağlarda Selem Yapmak
4. Herat Kumaşında Selem Yapma Meselesi
5. Tevliyede Başka Birisinin Aynı Kişiden Daha Düşük Bir Fiyata Aldığını Öğrenmesi
6. Satın Aldığı Kölenin Zina Yapan Biri Olduğunu Öğrenmesi
7. Hâkimin Ayıplı Malın İadesi Hususunda Yemin Ettirmesi Meselesi

8. Şuf'anın Meşrûiyeti Meselesi
9. Şüf'a Hakkını Kullanabilme Durumu
10. Şüf'a Hakkı Sahibi Olan Çocuğun Babasının Şüf'a Hakkından Vazgeçmesi
11. Ortak Ürün Paylaştırması

F. Serahsî'nin Iraklı İmamlar'ın Görüşünü Tercih Etmediği Yer

1. Sarf Bedeli ile Borcun Takası

G. Serahsî'nin Hâkim'üş-Şehit el-Mervezî'nin Görüşünü Tercih Etmediği Yer

1. Ortaklardan Birinin Talebi Üzerine Taksim Yapılması

H. Serahsî'nin Ebû Said el-Berdeî'nin Görüşünü Tercih Etmediği Yer

1. İstisnâ' Akdi

I. Serahsî'nin Ebû İsmet'in Görüşünü Tercih Etmediği Yer

1. İki Kişinin Ortak Olduğu Bir Evin Bir Odası Üzerinde Başka Birinin Hak İddia Etmesi